

ΟΛΛΑΝΔΙΑ ΚΑΙ ΕΛΛΑΣ¹

Χαίρω, ὅτι μοι παρέχεται σήμερον ἡ εὐχάριστος εὐκαιρία νὰ ἐκτελέσω τὸ πρῶτον τὸ ἀπὸ ἐτῶν ἤδη ἀνατεθειμένον μοι ὑπὸ τοῦ ἐν Ἀμστελοδάμφ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου τιμητικὸν καθήκον τῆς ἐπιτίμου αὐτοῦ ἀντιπροεδρείας. Ἡ εἰς Ἀθήνας ἔλευσις τοῦ γραμματέως τοῦ εἰρημένου Συλλόγου κ. Muller, ὅστις μέλλει σήμερον νὰ λάβῃ τὸν λόγον, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς ἐπίσημος ἀνανέωσις τῶν μακρῶν φιλολογικῶν σχέσεων τῆς Ὀλλανδίας καὶ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ Ὀλλανδία, ἡ πλουσία χώρα τῶν καλλιτεχνῶν, τῶν ἐμπόρων καὶ τῶν ἀποικιστῶν, ἡ γῆ, ἐν ἣ δια τὴν ποικιλίαν τῶν πολιτικῶν καὶ ἐμπορικῶν συμφερόντων καὶ τὴν ἀξιόλογον ἐν τῇ πολιτικῇ ἱστορίᾳ τῆς Εὐρώπης θέσιν ἐνωρὶς ἐδημιουργήθησαν αἱ ἀρχαὶ τοῦ διεθνoῦς δικαίου ἐν τῷ νεωτέρῳ κόσμῳ, ἡ Ὀλλανδία δὲν ἠδύνατο νὰ μείνῃ ξένη πρὸς τὴν ἀνθρωπιστικὴν ἐκείνην ἐνέργειαν τὴν ἀπορρεύσασαν ἐκ τῆς ἀγάπης καὶ μελέτης τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἦδη δὲ ἀπ' αὐτοῦ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἤρχισεν ἡ περὶ τὴν φιλολογίαν τῶν δοκίμων τῆς Ἑλλάδος χρόνων διατριβή. Ἐνωρὶς καθ' ὃν ἤδη χρόνον διὰ τοῦ Reuchlin ἐδημιουργεῖτο ἐν Γερμανίᾳ ἡ μελέτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνισμοῦ ἀναφαίνεται ἐν Ὀλλανδίᾳ ὁ Ἀλέξανδρος Hegius, ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἐράσμου. Ὁ Ἐράσμος ὁ εἰσηγητὴς τῆς προφορᾶς τῆς ἑλληνικῆς τῆς ἀπ' αὐτοῦ ὀνομασθείσης εἶνε οὐ μόνον διὰ τὴν Ὀλλανδίαν ὁ δημιουργὸς τῆς περὶ τοὺς δοκίμους συγγραφεῖς διατριβούσης φιλολογίας, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγιστος τῶν προμάχων τοῦ ἐκ τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἀπορρέοντος ἀνθρωπισμοῦ, τοῦ Humanismus, ἐν αὐτῇ τῇ Γερμανίᾳ. Ἐπὶ δὲ τὰ ἴχνη αὐτοῦ ἔβησαν κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα ἐν Ὀλλανδίᾳ ὁ ἐγκυκλοπαιδικώτατος Hugo Grotius, γενάρχης οἰκογενείας ὄλης φιλολόγων, ὁ Gronovius, ὁ Hemsterhuis, ὅπως ἀναφέρω μόνον τοὺς ὀνομαστοτάτους. Διὰ τῶν ταιούτων ἀνδρῶν ἠυξήθη καὶ διεδόθη ἡ ἀγάπη πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμὸν, ἐξεδόθησαν καὶ ὑπεμνηματίσθησαν συγγραφεῖς, ἐδημοσιεύθησαν μνημεῖα τῶν ἀρχαίων χρόνων, ἀλλ' ἰδίως ἐπεκράτησεν ἡ ἀσχολία περὶ τὸ τυπικὸν μέρος τῆς φιλολογίας, τὴν γραμματικὴν καὶ τὴν ἐρμηνεῖαν τῶν κειμένων, τάσεις χαρακτηριστικώταται διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην τῆς φιλολο-

¹ Λογίδριον ἐκφωνηθὲν ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ «Παρνασσοῦ» τῇ 26^ῃ Ἰουλίου 1892.

γικής μαθήσεως τὴν ἐπικληθεῖσαν ὀλλανδικήν. Κορυφαῖοι δὲ φιλόλογοι ἐφάνησαν συνεχίζοντες ἐν Ὀλλανδία κατὰ τὸν 17 αἰῶνα τὸ ἔργον τῶν προδρόμων αὐτῶν, καὶ ἐξέχουσιν ἐν αὐτοῖς ὁ Valkenaer, ὁ Ruhnken, ὁ Wyttenbach. Οὐδ' ἔπαυσε ποτε ἡ περὶ τὸν Ἑλληνα λόγον καὶ τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς μελέτη ἐν Ὀλλανδία ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἐράσμου μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς ἡμερῶν, μέχρι τῶν ἡμερῶν τοῦ Cobet καὶ τοῦ Herwerden.

Ἄλλὰ καὶ ἡ νέα ἑλληνικὴ ἤδη ἐνωρὶς εἴλκυσε ἐν Ὀλλανδία τὴν προσοχὴν τῶν λογίων. Ὀλίγον μετὰ τὸν χρόνον καθ' ὃν ἐπεσκέπτετο τὴν χώραν ὁ ἐπιφανὴς ἔπειτα πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Κύριλλος ὁ Λούκαρις, ὅστις εἰς πολλὰς εὗρίσκετο πρὸς τοὺς καθ' ἡμᾶς καλθινιστὰς τῆς Ὀλλανδίας σχέσεις, θέλων δι' αὐτῶν νάντιδράσῃ εἰς τὰς ὀλεθρίας διὰ τὴν ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν ἐνεργείας τῶν Ἰησουιτῶν, ἐξεδίδοτο τῷ 1610 ἐν Leyden, τῷ βαταβικῷ Λουγδούνῳ, τὸ πρῶτον νεοελληνικὸν λεξικόν. Ἦτο ἔργον τοῦ Ἰωάννου Meursius, ὅστις ἤρυνε τὰς νεοελληνικάς του μελέτας καὶ ἐπλούτισε τὸ γλωσσάριόν του διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Λουγδούνου φυλασσομένων ἐν χειρογράφῳ δημοδῶν κειμένων τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης, ὧν τινα μόλις ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις ἐμελλον νὰ ἐκδοθῶσιν.¹ Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ Meursius ἀντελαμβάνετο τῆς νέας ἑλληνικῆς ὡς γλώσσης ἀποθεβαρβαρωμένης, ὡς ἐδείκνυεν αὐτῇ ἡ ἐπιγραφή τοῦ λεξικοῦ του, Glossarium græcobarbarum. Διὰ τὴν ἀντίληψιν αὐτοῦ, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ἐπίγραμμα τι ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ἑλληνικῇ συντεταγμένον καὶ ἐκδεδομένον ἐν τῷ Γλωσσαρίῳ, ὅτε ἡ Ἑλλάς ἦλθεν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν ἀλλογενῶν

ἐγχεσι βαρβαρικοῖς κάρτα δαμαζομένη,
ἦθεσιν ὀθνείοις καὶ λέξεσι βαρβαροφώνοις
χώρα τε καὶ γλῶσσα φύρετο πασσυδίη.

Οὐχ ἦττον τὸ Γλωσσάριον ἐκεῖνο ὑπῆρξε διὰ τοὺς Ἑσπερίους καὶ Ἀρκτῶους ἢ ἀφετηρία τῶν νεοελληνικῶν σπουδῶν.

Αὐτὸς δ' ὁ πατριάρχης Ἀλεξανδρείας Μητροφάνης ὁ Κριτόπουλος ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην νὰ ἐπενέγκῃ προσθήκας καὶ διορθώσεις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Μεουρσίου, καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ δὲν ἔπαυσαν ἐμμένοντες σποράδην εἰς τὴν μελέτην τῆς νεοελληνικῆς καὶ εἰς τὴν ἀγάπην τῆς νέας Ἑλλά-

¹ Τὸ μὲν ἔπος Καλλιμάχος καὶ Χρυσορρόη τῷ 1880 ἐν τοῖς ἑμαῖς Romans Grecs, τὸ δὲ ποίημα τοῦ Ἑρμοσιακοῦ ἐν τῷ Ε' τόμῳ τῆς Bibliothèque Grecque vulgaire τοῦ Legrand.

δος, ὡς ἀποδεικνύει ὁ εἰς τὸ Αἰγαῖον πλοῦς τοῦ Pasch van Krienen ἐκεῖνου, τοῦ ἐνθέρμου λατρευτοῦ τοῦ Ὀμήρου, ὅστις καὶ αὐτὴν τὴν προφορὰν τῶν συγχρόνων Ἑλλήνων ἐκήρυσσε, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὸν Ἑρασμὸν, ὁμοιοτάτην πρὸς τὴν τῶν ὀμηρικῶν χρόνων. Οὕτω τὸ Γλωσσάριον τοῦ Μεουρσίου συνετέλεσεν οὐ μικρὸν εἰς ἐπαύξεισιν τοῦ περὶ τῶν νεοελληνικῶν μελετῶν ἐνδιαφέροντος ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ, ὅπου αὐταὶ ἐμελλον ἔπειτα νὰ προαχθῶσι διὰ τοῦ Δουκαγγίου καὶ τοῦ Σομμαθέρα καὶ τῆς ἐξερευνησεως τῶν δημοδῶν λέξεων καὶ τύπων ἐν τοῖς βυζαντιακοῖς κειμένοις, ἕως οὗ ἦλθεν ἡ ὥρα καθ' ἣν ὁ Κοραῆς ἔδωκεν ὄλεον νέαν ὄθησιν εἰς τὴν μελέτην τῆς νέας ἑλληνικῆς.

Ἐν ἡμέραις καθ' ἃς ἡ μὲν μελέτη τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου προήχθη εἰς βαθμὸν λατρείας παρὰ τῷ πεπολιτισμένῳ κόσμῳ, αἱ δὲ νεοελληνικαὶ σπουδαὶ ἐτράπησαν μετ' εὐστοχίας τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης, ἡ Ὀλλανδία δὲν ἠδύνατο νὰ λησμονήσῃ τὸ παρελθόν της. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύει ἡ ἐν ἔτει 1888 ἴδρυσις τοῦ ἐν Ἀμστελοδάμῳ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου. Ἡ ἀγάπη τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἑλληνικῶν πραγμάτων ὑπὸ τὴν εὐρυτάτην ἔννοιαν ὑπῆρξε τὸ ἐλατήριον τὸ ὠθησάν τινος τῶν πανεπιστημιακῶν καὶ γυμνασιακῶν καθηγητῶν τοῦ Ἀμστελοδάμου εἰς τὴν ἴδρυσιν τοῦ Συλλόγου ἐκεῖνου, ὅστις ἔκτοτε οὐ μόνον ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ὀλλανδίαν ἀπέκτησε φίλους, ἀλλὰ καὶ συνέδεσε στενάς σχέσεις πρὸς ἡμᾶς τοὺς Ἑλληνας καὶ προσεπάθησε νὰ ἐνώσῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ τοὺς ἀπανταχοῦ φίλους τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ὁ φιλελληνισμὸς τῶν ἐταίρων τοῦ Συλλόγου δὲν περιορίζεται εἰς χρόνους τακτοὺς καὶ εἰς αἰῶνας εὐκλείας μόνον. Ἡ ἐνότης τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης εἶνε τὸ σύμβολόν του. Ἡ ὑπεράσπισις καὶ προστασία τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς ἐν τοῖς γυμνασίοις τῆς Εὐρώπης, διατρεχούσης πολλὰκις κινδύνους πολλοὺς, εὗρίσκει ἐν Ἀμστελοδάμῳ ὑπερμάχους τῆς κλασικῆς παιδείσεως ἐκ τῶν ἐνθερμοτάτων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶνε τὸ μόνον ἀντικείμενον τῶν ἐργασιῶν των. Καὶ ἡ μὲν ἔκδοσις νέας γραμματικῆς τοῦ γραφομένου λόγου ἐξεπληρώθη ἤδη ἐν μέρει διὰ τῆς δημοσιεύσεως τῆς Ἱστορικῆς γραμματικῆς τοῦ κυρίου Muller. Ἡ δ' ἐπιθυμία τῆς ἐκδόσεως λεξικοῦ συγκριτικοῦ τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης ἔδει νὰ μὴ μείνῃ ὄνειρον μόνον. Ἡ τοιαύτη δὲ πεποιθήσις περὶ τῆς ἐνότητος τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης διὰ τῶν αἰῶνων ἢ διὰ τῶν ἡδὴ εἰρημένων ἔργων ἐκδηλουμένη παρουσιάζεται καὶ διὰ τῆς δραστηρίας ἐνεργείας πρὸς διάδοσιν τῆς καθ' ἡμᾶς προφοράς ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Οἱ τρώσαντες φιλοτιμοῦνται νὰ γείνωσι καὶ οἱ λατῆρες, καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἀπογόνων τοῦ Ἑράσμου ἐβλάστησεν

ὁ πόθος τῆς ἐπιστροφῆς εἰς τὴν προφορὰν τῆς ἐλληνικῆς, ἣν καθιέρωσαν αἰῶνες ὅλοι τῆς γλωσσικῆς συνηθείας ἑκατομμυρίων Ἑλλήνων. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τοῦτο τῆς προφορᾶς εἶνε διπλοῦν, εἶνε ἐπιστημονικὸν ἅμα καὶ πρακτικόν. Καὶ ἡ μὲν ἐπιστήμη, ὁσημέραι ἀσφαλεστέρα γινομένη καὶ βαθύτερον ἐγκύπτουσα εἰς τὸ δυσεπίλυτον τοῦτο πρόβλημα, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι εὐρίσκεται ἀκόμη εἰς θέσιν νὰ εἴπη ὀριστικῶς τὴν τελευταίαν τῆς λέξιν. Ἀλλ' ἡ πρακτικὴ σημασία τῆς διαδόσεως τῆς καθ' ἡμᾶς προφορᾶς εἰς τὰ σχολεῖα τῆς ἐσπερίας καὶ βορείας Εὐρώπης εἶνε ἀναμφίλεκτος, καὶ ὀφειλομένη νὰ εἴμεθα εὐγνώμονες πρὸς τοὺς ἀναλαμβάνοντας τὸ βαρὺ ἔργον. Διὰ τῆς διαδόσεως τῆς ἡμετέρας προφορᾶς θὰ ἐκλίπη τὸ μεταίχιμον τὸ χωρίζον ἐν ταῖς σπουδαῖς τῶν ἐλληνοστῶν τὴν ἀρχαίαν ἀπὸ τῆς νέας γλώσσης, καὶ ὁ ὑπερβόρειος ὁ ἐν τῷ γραφείῳ του ἐγκύπτων εἰς τὴν μελέτην τοῦ Ὁμήρου καὶ τοῦ Θουκυδίδου θὰ δυνήθη ἡμέραν τινὰ νὰ τείνῃ τὴν χεῖρα ἄνευ δυσκολίας εἰς τὸν πλανόδιον παῖδα τῶν ἀθηναϊκῶν ἀγυιῶν. Ὑπὸ τοιούτους δὲ ὄρους δύναται νὰ ῥηθῆ, ὅτι ἡ ἰδέα τῶν Ὀλλανδῶν ἡμῶν φίλων περὶ ἀνυψώσεως τῆς νέας ἐλληνικῆς εἰς γλώσσαν διεθνή εἶνε ἐλπίς νὰ μὴ μείνῃ εἰς τέλος ἀπραγματοποίητος. Ὅτε πρῶτος ἐν Παρισίοις ὁ μακαρίτης d'Eichthal ἐξήνεγκε ταύτην τὴν πρότασιν, ἡ ἰδέα αὐτοῦ ἐθεωρήθη ὄνειρον. Ἀλλὰ τὸ ὄνειροπόλημα φέρεται ἔκτοτε μετέωρον διὰ τῆς Εὐρώπης, καὶ ἀπὸ τοῦ Σηκουάνα διεδόθη εἰς τὰς διώρυγας τοῦ Ἀμστελοδάμου καὶ ἐνεφανίσθη παρὰ τὰς ὄχθας τῆς Saale, ὅπου ἐν τῇ γερμανικῇ Γένη ὁ μέγας δαρβινιστὴς Häckel ἔγεινε καὶ αὐτὸς κήρυξ τῆς αὐτῆς ἰδέας. Τίς οἶδε δὲ ἂν δὲν καταστῆ κατὰ τὸν προσεχῆ αἰῶνα πρᾶγμα τοῦθ' ὅπερ τελευτῶντος τοῦ δεκάτου ἐνάτου εἶνε μόνον εὐχὴ ὀλίγων ὄνειροπόλων; Τὴν δὲ ὑπὸ τοῦ νεωτέρου κόσμου αἰσθῆσιν τῆς ἀνάγκης γλώσσης τινὸς διεθνοῦς ἀπέδειξε τὸ γεγονός, ὅτι ἡ δημιουργία συνθηματικῆς γλώσσης, ἄλλως ἀνυπάρκτου, ἦς καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα ἔδει νὰ πλασθῆ ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, λέγω τὴν Volapük, οὐ μόνον δὲν κατεγελάσθη, ἀλλὰ εὔρε καὶ ὀπαδοῦς. Ἀλλ' οἷα διαφορὰ ἀπὸ τῆς βολαπυκικῆς νεφελοκοκκυγίας εἰς τὴν ζωντανὴν καὶ εὐφωνον καὶ εὐρυθμον γλώσσαν ἑκατομμυρίων ὄλων Ἑλλήνων διεσπαρμένων ἀπανταχοῦ τῆς γῆς, εἰς γλώσσαν ἣτις παρ' ὅλας τὰς μεταβολὰς ἂς ὑπέστη διὰ τῶν αἰώνων δὲν θεωρεῖται πλέον γραικοβάρβαρος, ἀλλ' εἶνε ἡ ἄμεσος διάδοχος τῆς γλώσσης τῶν ἐκκρίτων συγγραφέων τῆς ἀρχαϊότητος καὶ τῶν μεγάλων πατέρων τῆς ἐκκλησίας!

Τοιούτων ἰδεῶν εὐγλωττος κήρυξ ἔρχεται πρὸς ἡμᾶς ὁ κ. Muller, ὁ γραμματεὺς καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Φιλελληνικοῦ Συλλόγου. Καὶ οἱ μὲν λόγοι αὐτοῦ δὲν θὰ εἶνε δύσκολον νὰ μας πείσωσιν, ἅτε λεγόμενοι κατὰ μέγα

μέρος pro domo nostra. Ἡ δὲ παρουσία αὐτοῦ ἐν ἡμῖν θὰ συντελέσῃ πάντως εἰς σύσφιγξιν στενοτέρων δεσμῶν μεταξύ δύο λαῶν ἐπ' ἴσης εὐγενῶν, ἐπ' ἴσης ἀγαπησάντων τὴν τέχνην, τὰ γράμματα καὶ τὴν ἐλευθερίαν, τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες πολλάκις κατεπάλαισαν τοὺς βαρβάρους, τῶν Ὀλλανδῶν, οἵτινες δι' ἀγώνων οὐχ ἤττον ὑπερανθρώπων τὴν ἄξενον τῆς χώρας αὐτῶν φύσιν ἠδυνήθησαν νὰ μεταβάλωσιν ἀπὸ μητρικῆς εἰς μητέρα φιλόστοργον.

Σπυρ. Η. Λάμπρος

ΚΑΛΔΕΡΩΝ

ΜΥΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΦΩΝΑΚΤΑ

(EL SECRETO A VOCES)

ΚΩΜΩΔΙΑ ΕΙΣ ΤΡΕΙΣ ΗΜΕΡΑΣ

ΗΜΕΡΑ ΤΡΙΤΗ¹

Ἀρνέστος. Τώρα ὅ,τι ἐτελείωσα τὰς προσκλήσεις σας δι' αὐριον ἐκ μέρους σας καὶ προσεκάλεσα τὸ ἄνθος τῶν εὐγενῶν ἵπποτων, δεσποινίδων καὶ δεσποινῶν τῆς Πάρμας.

Δούκισσα. Καλά, σὲ καλὴ ὥρα φάνηκες ἐμπρὸς μου, Ἀρνέστε. Σῆχω ἀνάγκην δι' ἀπόψε.

Ἀρνέστος. Εἰς τὰς διαταγὰς σας, ὅ,τι θέλετε. Προστάζετε.

Δούκισσα. Ὁ Φρειδερίκος πρὸ μικροῦ ἤλθεν εἰς ἔριδα σοφοῶς...

Ἀρνέστος. Πρὸς ποῖον;

Δούκισσα. Ἀγνοῶ μόνον μὲ εἶπαν τὴν αἰτίαν: ἐρωτικὴ ἀντιζήλια. Ἄ! μὲ εἶπαν καὶ αὐτό: ὅτι ὁ ἀντιζηλὸς του τὸν προσεκάλεσε δι' ἐπιστολῆς εἰς μέρος τι ὅπου τὸν ἀναμένει. Τώρα λοιπὸν καλῶς γνωρίζεις πόσον τὸν τιμῶ.

Ἀρνέστος. Κυρία μου, βεβαίως κ' εἶνε ἄξιος τοιαύτης ἐκτιμήσεως.

Δούκισσα. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ φανῆ, ὅτι καὶ ἔχω γινῶσιν τῶν συμβάντων, διότι θὰ καθίστατο πασίγνωστος ἢ ὕβρις.

Ἀρνέστος. Πολὺ ὀρθόν. Λοιπὸν τί θέλετε;

Δούκισσα. Πηγαίνει νὰ τὸν εὔρησ καί, χωρὶς νὰ πῆς ὅτι ἐγὼ σὲ

¹ Συνέχεια καὶ τέλος, ἴδε προηγούμενον φυλλάδιον.

στέλλω, μὴ τὸν ἀφίνης οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ἀπὸ κοντά. Ὅπου καὶ ἂν πηγαίνει, πῆγαινε καὶ σὺ μαζὶ του. Κι' ἂν τυχὸν ζητήσῃ νὰ σοῦ φύγῃ σταμάτησέ τον, πάρε πρὸς τοῦτο ὅσους ἄνδρας θέλεις· τὸ ζήτημά μας εἶνε νὰ τὸν κρατήσῃς εἰς μέρος ἀσφαλές ὅλην τὴν νύκτα ἀπόψε καὶ τὴν ἡμέραν αὔριον.

Ἀρνέστος. Τρέχω εἰς ἀναζήτησίν του παρευθὺς, καὶ σὰς ὑπόσχομαι, κυρία, δὲν θὰ τὸν ἀφήσω βῆμα. (Ἐξέρχεται).

Δούκισσα. Θὰ μάθῃς σήμερον, ἀχάριστε, ποῦ δύναται νὰ φθάσῃ, μέχρι ποίου σημείου, γυνὴ ζηλοτυπούσα.

ΣΚΗΝΗ Γ'.

(Αἰθουσα ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Φρειδερίκου).

(Εἰσέρχονται ὁ Ἐρρίκος καὶ ὁ Φρειδερίκος καὶ εἰς ὑπηρέτης ἀποσυρόμενος, ἅμα ἀποθέσῃ τὰ κηροπήγια).

Φρειδερίκος. Ἐγράψετε τὴν ἐπιστολὴν ἐκείνην ;

Ἐρρίκος. Ἰδοῦ αὐτή, κ' ἐλπίζω, ὅτι θὰ ἰκανοποιηθῆς τοσοῦτον ἐκ τῆς προστασίας μου, ὅσον ἐγὼ ἐκ τῆς ὑποχρεωτικῆς σου εὐγενείας πρὸς ἐμέ.

Φρειδερίκος. Εἶσθε ὁ βασιλεύων ἡγεμὼν κ' ἐν πλήρει ἀσφαλείᾳ ἐμπιστεύομαι ὑμῖν τὰ τε συμφέροντά μου, τὴν ζωὴν καὶ τὴν τιμὴν μου. Σὰς ἀφίνω καὶ ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν. Ἦδῃ ἐνύκτωσε, πηγαίνω, προτιμῶν νὰ περιμένω καὶ ὀλίγον, ἢ νὰ φθάσω τι βραδύτερον.

Ἐρρίκος. Πολὺ καλὰ. Ἀλλὰ θὰ μ' ἐπιτρέψῃς νὰ σὲ συνοδεύσω τὸ ἐλάχιστον, προπέμπων ἕως ἔξω τῶν πυλῶν τῆς πόλεως.

Φρειδερίκος. ὦ, σύγγνωτέ μοι ἂν ἀποποιοῦμαι τὴν προσφερομένην μοι τιμὴν αὐτὴν· ἀλλὰ, τῇ ἀληθείᾳ, νὰ σὰς εἶπω, τρέμω κι' ὅλα τὰ φοβοῦμαι, τὴν σκιάν μου αὐτὴν. Βεβαιωθῆτε, ἀφοῦ κρύπτομ' ἀφ' ὑμῶν, ἂν ἦτο δυνατὸν θὰ ἐκρυπτόμην κ' ἀπ' ἐμοῦ αὐτοῦ!

Ἐρρίκος. Θέλεις λοιπὸν νὰ φύγῃς μόνος ;

Φρειδερίκος. ὦ, ναί ! χαίρετε !

Ἐρρίκος. Δὲν σ' ἐννοῶ καθόλου· ὅμως ἀδιάφορον ὑγίαινε καὶ χαίρει. (Ἀκούεται κτύπος εἰς τὴν θύραν).

Φρειδερίκος. Κτυποῦν τὴν θύραν ; . . .

Ἐρρίκος. Ναί !

Φρειδερίκος. (Ἀνοίγει). Τίς εἶνε ; (Εἰσέρχεται ὁ Ἀρνέστος).

Ἀρνέστος. Ἐγὼ εἶμαι.

Φρειδερίκος. Πῶς, κύριέ μου, σεῖς ; τοιαύτην ὥραν ἔξω ;

Ἀρνέστος. Ναί, ἡρχόμενη νὰ σὰς εὔρω.

Φρειδερίκος. Ἐμέ ; καὶ τί μὲ θέλετε ; (Ἰδίᾳ). Τρέμω ὅλος.

Ἀρνέστος. Μὲ εἶπαν ὅτι ἤλθετ' εἰς τὸν οἶκόν μου ὀλίγον πάσχωσι κι' ἀνησύχησα πολὺ. Γνωρίζετε ὅποσον διὰ σὰς ἐνδιαφέρομαι καὶ δὲν ἠθέλησα νὰ κοιμηθῶ πρὶν σὰς ἰδῶ καὶ μάθω περὶ τῆς υγείας σας.

Φρειδερίκος. Δὲν ἔχω λόγους νὰ ἐκφράσω τὴν πολλὴν μου ὑποχρέωσιν· ἀλλὰ θὰ σὰς ἠπάτησαν εἰπόντες, ὅτι εἶμαι ἀσθενής· εἶμαι καλύτερα ἀπὸ ποτέ, σὰς βεβαιῶ.

Ἀρνέστος. Χαίρω λοιπὸν ποῦ ἤλθα καὶ ἐβεβαιώθην, ὅτι μὲ εἶπαν λάθος . . . Καί . . . τί κάμνετε ἐδῶ ; . . . πῶς τὰ περνᾶτε ; . . . τί διασκεδάζετε ;

Φρειδερίκος. Περνῶ τὴν ὥρα μου συνομιλῶν ἐδῶ μὲ τὸν ἰππότην μας Ἐρρίκον τῶνα τ' ἄλλο . . .

Ἀρνέστος. Αἶ, ἡ συνομιλία μετὰ φίλου σώφρονος καὶ εὐφυοῦς ἀξίζει περισσότερον ἀπὸ ὅλα τὰ βιβλία τῶν σοφῶν καὶ τέρπει καὶ διδάσκει.

Φρειδερίκος. (Ἰδίᾳ). Τρόμος μὲ πιάνει, καθὼς ἤρχισε, σκασμένος γὰρ κουβέντα.

Ἐρρίκος. (Ὁμοίως). Μ' ἔρχεται, γιὰ νὰ δώσω τέλος, νὰ ἀποσυρθῶ. Ἔτσι θὰ ἔχη ὀλιγώτερα νὰ πῆ. (Τῷ Ἀρνέστῳ). Μὲ τὴν ἄδειάν σας ν' ἀναχωρήσω ;

Ἀρνέστος. Καλὲ τί λέτε ; ἐπειδὴ ἤλθα μιὰ στιγμὴ, θὰ φύγετε ἐσεῖς ;

Ἐρρίκος. Ναί, δηλαδὴ καὶ ὄχι. — Ὅχι, ἐπειδὴ εἶχα σκοπὸν ἤδη νὰ φύγω καὶ πρὶν ἔλθετε, ναί δέ, διότι τώρα ὅπου ἤλθατε, ὁ Φρειδερίκος δὲν θὰ μείνῃ μόνος καὶ νὰ στενοχωρηθῆ.

Ἀρνέστος. Αἶ, χαίρετε λοιπὸν.

(Ὁ Ἐρρίκος ἐξέρχεται).

Φρειδερίκος. Καὶ τώρα ὅπου μόνου ἐμείναμε, εἰπέτε, ἔχετε νὰ μὲ δώσετε καμμιὰ διαταγὴν ; Τί ἐρευνᾶτε περίξ ;

Ἀρνέστος. Ἐρευνῶ νὰ εὔρω κανὲν κάθισμα, διότι εἶμαι κατακουρασμένος. Καθήσατε καὶ σεῖς. (Κάθηνται).

Φρειδερίκος. (Ἰδίᾳ). Μ' ἔρχεται νὰ σκάσω ! ἐγὼ νὰ βιάζωμαι τοσοῦτον καὶ νὰ σ' ἔρχεται ὁ κύριος μὲ ὄλο του τὸ φλέγμα !

Ἀρνέστος. Καὶ πῶς διεσκεδάσατε αὐταῖς ταῖς μέραις ; καὶ τῆς νύκταις σας πῶς τῆς περνᾶτε ;

Φρειδερίκος. (Κατ' ἰδίαν). Τὴν ἀποφινὴ περίφημα ! (Μεγαλοφώνως ἐγειρόμενος). Συνειθίζω τὸ βράδυ νὰ πηγαίνω 'ς τὸ παλάτι. Ἄν θέλετε, πηγαίνωμεν. Θὰ λάβω τὴν τιμὴν νὰ σὰς συνοδεύσω μέχρι τοῦ οἴκου σας.

Ἀρνέστος. Ἀργότερα, ἀργότερα . . . ἀκόμη εἶνε ἐνωρίς.

(Τὸν ἀναγκάζει καὶ πάλιν νὰ καθῆσῃ).

Φρειδερίκος. Τι λέτε ; ένωρίς ; (Ίδια). ΆΑ, Λάουρά μου, θά σε χάσω λοιπόν σήμεραν ;

Άρνέστος. Παίζετε κάποτε πικέτο ;

Φρειδερίκος. (Ίδια). Μά τί άπάθεια είν' αυτή ; τί ψυχρόν αίμα ! Καί εγώ νά βράζω ! (Μεγαλοφώνως). Τι είπετε ; πικέτο ; όχι, κύριε.

Άρνέστος. Έπειδή είνε ό,τι 'έγγηκα και σάν νά με ώφέλησε, δέν θέλω νά επιστρέψω άμέσως.

Φρειδερίκος. (Ίδια). Άμέσως λείει ! Κάθεται μιá ώρα ! (Μεγαλοφώνως). Έπεθύμουν όμως νά πάγω, έπειδή ή δουκίσις μ' έδωκε σήμεραν νά γράψω τόσα έγγραφα, όπου θά έχω όλη νύκτα νά εργάζωμαι εΐς τό παλάτι. (Πηγαίνει νά έγερθή· ό άλλος τόν κρατεί).

Άρνέστος. Καλά, καλά, πηγαίνομεν μαζί· βοηθώ κ' εγώ. Έχω ώραϊον γράψιμο.

Φρειδερίκος. Δέν θέλω νά σās δώσω τόσον κόπον.

Άρνέστος. Δέν θά με είνε κόπος, μπά ! Άπ' εναντίας, εύχαρίστως.

Φρειδερίκος. Δέν είμπορώ νά τό δεχθώ . . . τί τρόπος ! Κ' έπειτα εγώ έλεγα νά σās αφήσω σπίτι σας καθώς περνούμε, διότι είχα νά ιδώ και ένα φίλον μου.

Άρνέστος. Αΐ, έρχομαι μαζί σας. Δέν θέλω νά σās έμποδίσω εΐς τās επισκέψεις σας, Θεός φυλάξει ! Περιμένω κάτω, κ' αν είν' ανάγκη έως αύριον πρωί. Αν έχετε μάλιστα καμμίαν τρυφεράν έπίσκεψη, σās δίδω τόν λόγον μου νά φυλάττω 'ς τόν δρόμον σάν Άρχάγγελος. Μή φοβήσθε κ' έννοια σας· είμεθα μαθημένοι ήμεΐς οί αύλικόι.¹

Φρειδερίκος. Ά ! τό γνωρίζω, τό γνωρίζω· είμπορεΐ καθείς νά βασισθή εΐς τήν άνδρίαν σας. (Έγείρεται ώσαύτως και ό Άρνέστος). Άνάγκη όμως νά υπάγω μόνος μου. Καλή νύκτα, καλή νύκτα σας.

Άρνέστος. Βεβαιωθήτε ότι δέν πηγαίνετε, εκτός αν έλθω και εγώ μαζί σας.

Φρειδερίκος. Μά, κύριέ μου, ποιός σās αναγκάζει ;

Άρνέστος. Άρκεί νά έρωτήσετε σεΐς έαυτόν και ή άνησυχία σας θέλει σās άπαντήσει.

Φρειδερίκος. Αΐ τώρα τί νά σās ειπώ ; εγώ άνησυχία ;

Άρνέστος. Σεΐς μάλιστα, σεΐς· και θά εξέλθετε, αλλά κ' εγώ μαζί σας.

Φρειδερίκος. (Ίδια). Ω, τί περίεργος και δύσκολος ή θέσις μου !

¹ Η τελευταία φράσις ώς και τινά άλλα πολύ μικρά συμπληρωματικά τής έννοιας, αναγκαΐα εΐς τήν έλληνικήν, δέν υπάρχουν εΐς τό πρωτότυπον.

Άρνέστος. Σās βλέπω άποροῦντα.

Φρειδερίκος. Άπορώ και κάτι περιπλέον.

Άρνέστος. Λοιπόν νά τά είπούμεν, Φρειδερίκε, καθαρά. Γνωρίζω ότι κάποιος άπόψε δι' έπιστολής του σās έπροσδιώρισε συνέντευξιν.

Φρειδερίκος. (Ίδια). Θεέ μου ! τά είξεύρει όλα ! ώ μαρτύριον !

Άρνέστος. Καί έπειδή είμαι διοικητής τής Πάρμας, τό καθήκον, ή τιμή μου μ' επιβάλλουσι νά έμποδίσω τήν συνάντησιν αυτήν. Καί σεΐς ό ίδιος, πιστεύω, συνομολογεΐτε, ότι, αν σās αφήσω νά υπάγητε, συγχρόνως παραβαίνω τά καθήκοντα τής θέσεώς μου και άμα τās υποχρεώσεις μου ως εύγενοῦς ίππότου και τιμίου. Λοιπόν, εμπρός ! σās λέγω πάλιν, είμαι υποχρεωμένος ή έδω νά σās κρατήσω, ή νά πορευθώ μαζί σας, διότι είν' άδύνατον νά επιτρέψω όπως φέρετε εΐς πέρας ό,τι άνεδέχθητε.

Φρειδερίκος. (Ίδια). Με τό λέγει πλέον καθαρώτατα, δέν είν' άμφιβολία. (Μεγαλοφώνως). Σās έννοώ τί λέγετ' έξοχώτατε, άλλ' εύρεστηθήτε νά πιστεύσητε ότ' ή τιμή σας μετ' έμοῦ οὔδένα διατρέχει κίνδυνον.

Άρνέστος. Καλέ τί με λέγετε ;

Φρειδερίκος. Έπιτρέπετε νά σās όμιλήσω εΐλικρινώς και εγώ ;

Άρνέστος. Έννοείται.

Φρειδερίκος. Γνωρίζετε ότι είμαι ίππότης ;

Άρνέστος. Γνωρίζω ότι ή εύγένειά σας είν' άγνή ως ήλιος.

Φρειδερίκος. Άποῦ τό λέγετε λοιπόν, έλπίζω, ότι θά συντελέσητε ώστε τό πρόσωπον, όπερ μοι γράφει, μοι τείνη και τήν χειρά του νά τήν δεχθώ.

Άρνέστος. Ά όσον διά τοῦτο, Φρειδερίκε, θέλω συντελέσει και έξ όλης μου ψυχής· έπιθυμώ δέ μάλιστα και τό ταχύτερον νά γίνη.

Φρειδερίκος. Άπό καρδίας σās εύχαριστώ θερμώς.¹

Άρνέστος. Νά μοῦ ειπήτε μόνον ποῖον είν' αυτό τό πρόσωπον.

Φρειδερίκος. (Ίδια). Μήπως έκαμα λάθος πιστεύσας εΐς τήν εύτυχίαν μου ;

Άρνέστος. Διότι θά υπάγω μόνος μου νά τό εύρω όπου σās περιμένει.

Φρειδερίκος. Ωστε άγνοεΐτε όντως ποῖον είνε ;

Άρνέστος. Ναί, μόνον γνωρίζω ότι ήλθατε εΐς έριδας και ότι σās προεκάλεσε . . .

¹ Κατά λέξιν «σās φιλω μυριάκις τούς πόδας» κατά ίσπανικήν φρασεολογίαν, ως και «Ζήτω ό Θεός» κτλ. παραλειφθέντα.

Φρειδερίκος. Τίποτε άλλο δὲν γνωρίζετε ;

Ἄρνέστος. Τίποτε.

Φρειδερίκος. Λοιπὸν σὰν εἶνε . . .

Ἄρνέστος. Τί ;

Φρειδερίκος. Κ' ἐγὼ τίποτε πλέον δὲν ζητῶ ἀπὸ ὑμᾶς. Διότι δὲν εἶνε ἱππότου ἴδιον νὰ σᾶς εἰπῶ τὸ ὄνομά του, ἀφοῦ σεῖς τὸ ἀγνοεῖτε. Δύναμαι δὲ μόνος ἄνευ ὑμῶν νὰ πράξω ὅ,τι εἶνε τὸ καθήκον μου.

Ἄρνέστος. Καὶ νομίζετε ὅτι δὲν δύναμαι κ' ἐγὼ ἐπίσης νὰ πράξω ὅ,τι χρεωστῶ ;

Φρειδερίκος. Δὲν σᾶς λέγω ὄχι, ἀλλὰ τὸ πρόσωπον ὁποῦ περιμένω δὲν θὰ μὲ περιμένῃ περισσότερο. (Ἐτοιμάζεται νὰ φύγῃ).

Ἄρνέστος. Σᾶς λέγω θὰ σᾶς ἐμποδίσω.

Φρειδερίκος. Πῶς ;

Ἄρνέστος. Θὰ τὸ ἰδῆτε. (Φωνάζων). Ἄνδρες, προχωρήσατε.

(Εἰσέρχονται ὄπλιται).

Οἱ ὄπλιται. Ἐξοχώτατε !

Ἄρνέστος. Καταλάβετε τὰς θύρας ὅλας. (Πρὸς τὸν Φρειδερίκον). Παραδοθῆτε, ἄλλως βλέπετε εἰς ποῖον κίνδυνον ἐκτίθεσθε.

Φρειδερίκος. (Ἰδίᾳ). ὦ Θεέ μου ! Τετέλεσται ἡ εὐτυχία μου κ' ἀρχίζ' ἡ δυστυχία μου ! Ἐπρεπε νὰ τὰ προῖδω. (Μεγαλοφώνως). Δὲν ἦτο ἀνάγκη τόσων ὄπλιτῶν.

Ἄρνέστος. Ἴσως . . . πιθανόν . . . ἀλλὰ σᾶς προειδοποιῶ νῦν ἀπερχόμενος, μὴ δοκιμάσετε νὰ φύγετε, διότι εἴσθε φονευμένοι παρευθῆς. (Ὁ Ἄρνέστος καὶ οἱ ὄπλιται ἐξέρχονται).

Φρειδερίκος. Ἄ ! βεβαίως δὲν μὲ κρατεῖ ὁ φόβος τοῦ θανάτου ἀλλὰ φοβοῦμαι πολὺ μᾶλλον, τρέμω μήπως γίνῃ σκάνδαλον, καὶ διακινδυνεύσῃ ἡ ὑπόληψις τῆς προσφιλοῦς μοι Λάουρας . . . Ἄλλ' ἀφ' ἐτέρου πάλιν μ' εἶν' ἀδύνατον νὰ ἀγνοῶ τί γίνεται ἡ Λάουρα καὶ νὰ τὸ ὑποφέρω . . . Ἄ ! ἔχω τρόπον νὰ περάσω εἰς τὴν γείτονα οἰκίαν μυστικά !!! Περιμένε με, Λάουρα, ἐντὸς μικροῦ σὲ φθάνω, μεθ' ὅλους τοῦ πατρός σου τοὺς ὄπλιτας, μεθ' ὅλην τῆς δουκίσσης τὴν μανίαν.

(Ἐξέρχεται).

ΣΚΗΝΗ Δ'.

(Ὁ τόπος τῆς συνεντεύξεως).

(Εἰσέρχεται ἡ Λάουρα).

Λάουρα. Σκότος ἀπαίσιον, ὁμοῦ κοιτῆς καὶ τάφε τοῦ φωτός ! Ἄν τὰ ἐρωτικά ἐγκλήματα εἶνε γραμμένα εἰς τὸν ζοφερόν σου θόλον, τόσα

τὸ πλήθος τὰ συμβάντα ὅσα κ' οἱ ἀστέρες σου, δι' ὧν θὰ σημειοῦται τόρα καὶ ἡ μοῖρά μου, ἕως οὔ εἰς τὴν πρώτην λάμπιν τῆς αὐγῆς ἀφανισθῶσιν — ὦ, μὴ ἀπορῆς ἂν βλέπης ἔρωτ' ἀτυχῆ ἐδῶ συμπεριάγοντα τυφλὴν ζηλοτυπίαν . . . ὦ τιμὴ μου, καὶ ἂν εἶνε τοῦτο σφάλμα, ἔχω καὶ τὰς δικαιολογίας μου ναί, ὁ πατήρ μου φοβερὰ μὲ τυραννεῖ, ὁ ἀξίων τὴν δεξιάν μου μὲ καταδιώκει, καὶ μὲ κατατρέχει ἡ ἀντίζηλός μου . . . Οἴμοι ! Ὁ Φρειδερίκος πῶς ἀργεῖ ; . . . παρέρχεται ἡ ὥρα . . . τί νὰ τοῦ συνέβῃ ἄρά γε ; . . . ὦ, δὲν φοβοῦμ' ἀλλοίωσιν τῶν αἰσθημάτων του, καὶ μ' ὄλην τῆς δουκίσσης τὴν ἐκδήλωσιν εἶνε πιστὸς πολὺ καὶ σταθερώτατος . . . Ἄλλὰ βεβαίως ἀπροσδόκητόν τι τὸν κρατεῖ ἐν τῇ οἰκίᾳ του καὶ φεῦ ! καθένας εἰς τὴν θέσιν μου ἀμέσως προεικάζει μᾶλλον τὸ κακὸν ἢ τὸ καλόν διότι τοὺς ζωηροτέρους πόθους παρακολουθεῖ αἰεὶ ἡ ἀποκάμωσις. (Εἰσέρχεται ἡ δούκισσα)

Δούκισσα. Ὁ Φάβιος μὲ εἶπε ὅτι ὁ Φρειδερίκος τὸν διέταξε νὰ περιμένῃ εἰς τὴν γέφυραν παρὰ τὸν κήπον συμπεραίνω ἐξ αὐτοῦ, ὅτι ἡ ἐρωμένη του θὰ κατοικῆ εἰς τὸ παλάτι . . . Ἡ Λάουρα ἀπεσύρθη τόσον ἐνωρίς, ὥστε δὲν ἠδυνήθη νὰ τῆς πῶ νὰ καταβῆ αὐτὴ 'ς τὸν κήπον, κ' ἦλθα μόνη μου, μὴ δυναμένη νὰ ἐμπιστευθῶ εἰς ἄλλην ἐκ τῶν κυριῶν μου. Οὕτω καὶ ὁ Ἄρνέστος ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ' ἐτέρου ἐγὼ φροντίζομεν νὰ ἐμποδίσωμεν συγχρόνως τὴν συνέντευξιν. Ἄλλὰ τί βλέπω ; . . . Ἄν δὲν μὲ ἀπατᾷ τὸ μεταξὺ τῶν φυλλωμάτων τρέμον τῶν ἀστέρων φῶς, νομίζω εἶνε σῶμά τι κινούμενον. (Μεγαλοφώνως). Ποιὸς εἶνε ;

Λάουρα. (Ἰδίᾳ). Ἄ ! ἡ δούκισσα ! βοήθησέ με τάρα, πνευμά μου. (Μεγαλοφώνως). Εἶνε κάποιος ἐδῶ παραμονεύων, ἐπειδὴ ἡ δούκισσα τὸν ἔχει διατάξει νὰ ἰδῆ, νὰ μάθῃ, εἰ δυνατόν, τίς εἶν' ἐκεῖνος, ὅστις νύκτωρ τῇ προσβάλλει τὴν τιμὴν καὶ τὴν ὑβρίζει.

Δούκισσα. Μὴ φωνάζῃς τόσον δυνατὰ, Λάουρα.

Λάουρα. Ποιὸς εἴσθε ;

Δούκισσα. Ἐγὼ εἶμαι.

Λάουρα. Σεῖς, κυρία ; μόνη ; εἰς τὸν κήπον καὶ τοιαύτην ὥραν ;

Δούκισσα. Μάλιστα, ἐγὼ εἶμαι.

Λάουρα. Μὲ συγχωρεῖτε, δὲν σᾶς ἐγνώρισα.

Δούκισσα. Ἐπειδὴ ἐλησμόνησα τὸ πρῶτ' νὰ σὲ εἰπῶ νὰ κατέλθῃς εἰς τὸν κήπον, εἶπα νὰ ἔλθω μόνη μου.

Λάουρα. Κυρία δούκισσα, αὐτὸ θὰ ἦτο προσβολὴ δι' ἐμέ. Εἶνε ἀνάγκη καθ' ἡμέραν νὰ μὲ λέγετε ὅ,τι μὲ διετάξατ' ἄπαξ ; Ἄλλ' ἐκτὸς τούτου εἶνε καὶ ἄλλος λόγος ὅστις μὲ ἠνάγκασε νὰ καταβῶ.

Δούκισσα. Τί τρέχει ; εἰπέ μου.

Λάουρα. (Ίδια). ὦ ἔρωσ! φέρε μοι τὸ σφάλμα μου αὐτὸ εἰς δικαιολογίαν. (Μεγαλοφώνως). Πρὸ ὀλίγου, εὐρισκομένη εἰς τὸ παράθυρον τὸ πρὸς τὸν κήπον, ἤκουσα νὰ διαβαίνουν ἵπποι· ἀμέσως ὑποπτεύθητι ὅτι κάτι ἔτρεχε καὶ ἦλθα νὰ βεβαιωθῶ.

Δούκισσα. Αὐτὰ ὅπου μὲ λέγεις συμφωνοῦν πληρέστατα μ' ὅσας πληροφορίας ἔχω καὶ ἐγώ, καὶ σὲ εὐχαριστῶ διὰ τὸν ζήλόν σου. Καὶ λέγε μου λοιπόν, τί εἶδες εἰς τὸν κήπον, εἶδες τίποτε;

Λάουρα. Τίποτε, κυρία, τίποτε σχετικὸν πρὸς τὴν αἰτίαν, ἣτις μ' ἔφερε. Εἰμπορεῖτε ὅμως νὰ ἀποσυρῆτε ἐσεῖς, κυρία, ἀρκεῖ ὅτι ἐγὼ θὰ εἶμ' ἐδῶ.

Δούκισσα. Καλά, ἄς εἶνε· μείνε σύ.

Λάουρα. Καὶ μὴ σὰς μέλη, ἔννοια σας!

(Ἀκούεται κτύπος εἰς τὴν θύραν τοῦ κήπου).

Δούκισσα. Ἀκοῦς; νομίζω κτύπησαν.

Λάουρα. Θὰ εἶνε ὁ ἀέρας ἴσως. (Ἐκ νέου κτύπημα εἰς τὴν θύραν).

Δούκισσα. Ἄ μᾶ! ἀέρας! Ἄνοιξε νὰ ἐρωτήσης ποῖος εἶνε;

Λάουρα. Ἐγὼ καλὴ νὰ ἐρωτήσω;

Δούκισσα. Μὴ φοβῆσαι· ἔρχομ' ἀπὸ πίσω σου, νὰ μάθωμε ποιὸς εἶνε, ποιὸν ζητοῦνε.

Λάουρα. Ἄλλὰ . . . γνωρίζεται ἀμέσως ἡ φωνὴ μου, ξεύρετε!

Δούκισσα. Ἐλα, καυμένη· ἀλλάξέ την ἄλγο. Πήγαινε, ποῦ σοῦ λέγω.

Λάουρα. (Ίδια). Πῶς τρέμω! Ἄ! τί δύσκολον νὰ ἦμαι πρόσωπον διπρόσωπον σ' αὐτὴν τὴν κωμωδίαν τὴν νυκτερινήν, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν μὲ χρησιμεύει πλέον κ' ἡ συμβολικὴ μας μέθοδος.

(Πάλιν κτυπάται ἡ θύρα).

Δούκισσα. Μὰ τί φοβεῖσαι;

Λάουρα. Νὰ μὴ μὲ γνωρῖσουν, ἅμα ὁμιλήσω, σὰς τὸ εἶπα.

Δούκισσα. Οὐφ, μὴ γίνεσαι παράξενη! Πήγαινε τώρα!

Λάουρα. (Ἄνοιγουσα ὀλίγον). Ποῖος εἶνε; (Εἰσέρχεται ὁ Φρειδερίκος).

Φρειδερίκος. Ἐνας ὅπου πεθαίνει, θεία Λάουρα!

Λάουρα. (Πρὸς τὴν δούκισσαν). Τὸ βλέπετε, ἀμέσως μὲ ἐγνώρισαν, μὲ μίαν λέξιν ὅπου εἶπα.

Δούκισσα. Κ' ἐγὼ σ' ἐγνώρισα ἀμέσως.

Λάουρα. Ἰππότα, ἀφοῦ ξεύρετε ποῖα εἶμαι, πρέπει καὶ νὰ ξεύρετε, ὅτι δὲν εἶμ' ἐγὼ ἐκεῖνη ποῦ ζητεῖτε. Πηγαίνετε! νὰ εἰσθε κ' εὐχαριστημένος ὅπου ἡ προσβληθεῖσά μου τιμὴ ἀρκεῖται, ἀντὶ ἄλλης ἐκδικήσεως, νὰ σὰς σφαλίσῃ, νά!, τὴν θύραν κατὰ πρόσωπον. (Κλείει).

Φρειδερίκος. Λάουρα, κυρία μου, καλὴ μου, δὲν πταίω ἐὰν ἤρρησα· ἄχ! ἀκουσέ με κ' εἶτα σκότωσέ με, εἰ δὲ θὰ φονευθῶ ἐδῶ ἀμέσως.

Λάουρα. (Τῇ δούκισσῃ). Δὲν σὰς τὸ ἔλεγα ἐγώ, θὰ μὲ γνωρῖσουν παρευθῆς;

Δούκισσα. Σιωπὴ!

Λάουρα. Ἄχ, ἂν τὸ μάθῃ ὁ πατέρας μου ἢ ὁ Λιζάρδος!

Δούκισσα. Πρόσεχε, μὴ φωνάζης!

Λάουρα. Τ' ἦταν αὐτό, καλέ, τ' ἦταν αὐτό;

Φρειδερίκος. Ἄκουσε καὶ σκότωσέ με! Ἐλεος, ἄνοιξε, ὦραία Λάουρα.

Δούκισσα. (Ἄνοιγουσα). Τί ἔχετε νὰ μὲ εἰπῆτε; Λέγετε.

Φρειδερίκος. Ἡ δούκισσα, καλέ, σὲ λέγω, μανιώδης καὶ μισουσά με, μ' ἔστειλε τὸν πατέρα σου νὰ μ' ἐμποδίση νάλθω νὰ σ' εὐρῶ. Μ' ἐκράτησ' εἰς τὸ σπῆτι μου καὶ μόλις τώρα ἠδυνήθητι νὰ τοὺς δραπετεύσω.—Ἐλα, τί ἀργεῖς; Οἱ ἵπποι περιμένουν ἔξω καὶ ἔχω κ' ἓνα γράμμα τοῦ δουκός, ὅστις θὰ μᾶς παράσχῃ ἄστυλον καὶ προστασίαν εἰς Μαντουῖν. Ἐλα, ἔλα καὶ νὰ φύγωμεν ἀμέσως, ἤρχισε νὰ χαράξῃ· δὲν σημαίνει. Φθάνει μόνον νὰ προφθάσωμεν νὰ βγοῦμ' ἀπὸ τὴν πόλιν.

Λάουρα. (Ίδια). Ἐκόπη ἡ φωνὴ μου. Ἀποθνήσκω!

Δούκισσα. Φρειδερίκε, εἶνε πλέον ἀργὰ διὰ σήμερον· καλλίτερα νὰ ἐπιστρέψῃς εἰς τὴν φυλακὴν σου κ' αὔριον βλεπόμεθα, νὰ λάβωμεν τὰ μέτρα μας.

Φρειδερίκος. Ἡ ψυχὴ μου, τὸ γνωρίζεις, κ' ἡ ζωὴ μου σοὶ ἀνήκουν. Δι' αὐτὸ σὲ ὑπακούω. Ἄλλὰ μὴν εἶσαι θυμωμένη;

Δούκισσα. Ναί, κατὰ τοῦ ἀστέρος μου, ἄλλ' ὄχι κατὰ σοῦ. Ὑγίαινε!

Φρειδερίκος. Χαῖρε, φίλη μου. (Ἀπέρχεται).

Δούκισσα. Ἄ! λοιπόν, Λάουρα;

Λάουρα. Κυρία μου . . .

Δούκισσα. Τίποτε μὴ μὲ εἰπῆς, ἀφοῦ καὶ τίποτε δὲν σ' ἐρωτῶ, (Ίδια). Πεθαίνω ἐκ ζηλοτυπίας.

Λάουρα. Πλὴν λάβετε ὑπ' ὄψιν σας, κυρία . . .

Δούκισσα. Πήγαινε μέσα· δὲν εἰμπορεῖς νὰ μένης ὅλη νύκτα ἐδῶ.

(Ίδια). Θὰ δεῖξω εἰς τὸν κόσμον, ὅτι εἶμ' ἐγὼ ἐκεῖνη ὅπου εἶμαι.² (Μεγαλοφώνως). Πᾶμε, Λάουρα, σὲ λέγω.

¹ Δηλαδή: κατὰ τῆς τύχης μου, τῆς μοίρας μου. Φρασεολογία ἰσπανικὴ.

² *Mostraré al mundo que ago soy quien soy*. Τοῦτο εἶνε τὸ ὑψιστον ῥητὸν τῆς ἰσπανικῆς ἀτομικῆς φιλοτιμίας καὶ ὑπερηφανείας. Ἐπ' αὐτοῦ βασίζεται ὁ ἠρωϊσμός, ἡ ἐθελουσία τῶν πλείστων πρωταγωνιστῶν τῆς τιμῆς ἐν τοῖς δράμασι τῶν ἰσπανῶν.

Λάουρα. (Ίδια). Δυστυχία, δυστυχία μου. Έχασα όλες τās ἐλπίδας μου. (Άνοίγει ἡ θύρα καὶ εἰσέρχονται ὁ Ἀρνέστος, ὁ Φάβιος καὶ οἱ δούλοι).

Δούκισσα. Ἀλλὰ ποιὸς πάλιν ἀνοίγει τὴν ἐξώθυραν τοῦ κήπου;

Λάουρα. Καθόσον διακρίνω εἰς τ' ὀλίγον φῶς τῆς χαραυγῆς, θαρρῶ πῶς εἶνε ὁ πατέρας μου.

Δούκισσα. Ναὶ αὐτὸς εἶνε. Στάσου σὺ ἐδῶ.—Θέλω νὰ μάθω διατὶ ἀνοίγει κ' ἔρχεται ὁ Ἀρνέστος εἰς τοιαύτην ὥραν.

Λάουρα. (Ίδια). Οὐρανέ, βοήθει με! Μὴ χάσω ἅμα τὴν τιμὴν καὶ τὴν ζωὴν μου.

Ἀρνέστος. Ἐλα νὰ μοῦ εἰπῆς ἀμέσως, Φάβιε, πρὸς τίνα σκοπὸν ἔμενες ἐκεῖ, κ' ἐφύλαττες μὲ δύο ἄλογα;

Φάβιος. Μὰ συλλογισθῆτε, κύριε, ὅτι ἐγὼ ποτὲ εἰς τὴν ζωὴν μου δὲν εἶχα σκοπὸν νὰ ἔχω ἓνα σκοπὸν ὥστε νὰ πῶ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τὸν σκοπὸν...

Ἀρνέστος. Ὅλιγα λόγια· διατὶ ἦσο ἐκεῖ;

Φάβιος. Ἐγὼ, πανευγέστατε, ἐγὼ... ἡ παροιμία λέγει: Δούλευε τὸν ἀφέντη σου νὰ φᾶς ψωμὶ μαζὶ τοῦ.¹

Ἀρνέστος. Γιατὲ μου μὲ ποῖον μάλωσεν ἐχθὲς ὁ Φρειδερίκος;

Φάβιος. Δὲν ξέρω, ἴσως μὲ τὴν ἀγαπητικιά του· δὲ θὰ τοῦ εἶχε ξεκολλημὸ!

Ἀρνέστος. Θὰ σὲ κάμω ἐγὼ νὰ μοῦ πῆς τὴν ἀλήθεια· ἔννοια σου, καὶ δὲν θὰ μοῦ φύγῃς.

Φάβιος. Ἐνας γιατρὸς μία φορὰ ἦτανε σ' τὴν κунήγι, καὶ τοῦ λέγει ἓνας φίλος του: «Νά, νὰ ἓνας λαγὼς ἐκεῖ πλαγιασμένος· δάνεισέ μου τὸ τουφέκι σου νὰ τὸν κτυπήσω· μὴν τύχη καὶ σηκωθῆ». Καὶ ὁ γιατρὸς τοῦ ἀπαντᾷ: «Μὴ φοβᾶσαι νὰ σηκωθῆ· ἀφοῦ εἶνε πλαγιασμένος καὶ τὸν εἶδα, ἔννοια σου καὶ δὲν θὰ σηκωθῆ».

Ἀρνέστος. Χαίρω, Φάβιε, ὅτι σὲ βλέπω νὰ ἔχῃς καὶ ὄρεξι δι' ἀστεῖα εἰς τοιαύτες στιγμῆς.

Φάβιος. Ἐγὼ πάντα ἔτσι εἶμαι, ἀνοιχτόκαρδος!

Ἀρνέστος. (Βλέπων τὴν δούκισσαν). Μπα! σεῖς ἐδῶ, κυρία!

Δούκισσα. Ναί, ἐπληξά καὶ ἤλθα ἴλιγο εἰς τὸν κήπον. Ἀλλὰ τί συμβαίνει;

¹ Κατὰ λέξιν: «ἐνδιαφέρομαι νὰ καθήσω σ' τὸ τραπέζι μὲ τὸν ἀφέντη μου καὶ δι' αὐτὸ κάμνω ὅ,τι θέλει», τοῦθ' ὅπερ εἶνε ἀναφορικῶς πρὸς τὴν ἰσπανικὴν παροιμίαν: «Κάμνε ὅ,τι σὲ διατάττει ὁ ἀφέντης σου καὶ θὰ καθήσῃς σ' τὸ τραπέζι τοῦ μαζὶ του». Δὲν γνωρίζομεν, ἂν ἐπιτυχῶς ἀνάλογον τι εἶνε ἡ ἑλληνικὴ φράσις, δι' ἧς ἐν ἀνάγκῃ ἀντικαθιστῶνται ταῦτα.

Ἀρνέστος. Ἐπὴν ἀπόψε εἰς ἐκτέλεσιν τῶν προσταγῶν σας. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τῆς πονηρίας δὲν κατάρθουν νὰ τὸν ἐμποδίσω, ἠναγκάσθη νὰ τὸν θέσω ὑπὸ κράτησιν καὶ τὸν ἄφησα εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ὑπὸ καλὴν φρουράν.

Δούκισσα. ὦ, βέβαια καὶ τὸν ἐφρούρησαν λαμπρά!

Ἀρνέστος. Ἐπειτα ἐγύρισα ὅλον τὸν κάμπο γύρω διὰ νὰ ἰδῶ ἐὰν τυχὸν θὰ εὔρω καὶ ἐκεῖνον ποῦ τὸν ἐπερίμενον. Ἀλλ' ἦνθα μόνον, εἰς τὴν γέφυραν κοντά, τὸν ὑπηρέτην τοῦ αὐτόν, τὸν Φάβιον, καλλιτέρα τὸν Φάβιον, καὶ ὁ ὅποιος ἴστατο ἐκεῖ μὲ δύο ἵππους, καὶ μὴ θέλων νὰ γενῆ γνωστόν, ὅτι ὁ κύριός του διετέλει ὑπὸ φυλακὴν, τὸν ἔφερα μαζὶ μου ἀπὸ τὴν κρυφὴν αὐτὴν ἐξώθυραν, καὶ τῆς ὁποίας πάντοτ' ἔχω τὸ κλειδί, διὰ νὰ τὸν κρατήσω εἰς τὸ σπίτι μου.

Φάβιος. Μὰ· πείραξα κανένα ποῦ κρατοῦσα τὰ δύο ἄλογα;

Ἀρνέστος. Τώρα τί θέλετε, κυρία μου, νὰ γίνουν καὶ ὁ κύριός κι' ὁ ὑπηρέτης;

Δούκισσα. Ὅδηγησε ἐδῶ τὸν Φρειδερίκον· σκοπός μου ἦτο νὰ πρὸλάβω ἐν δυστύχημα καὶ τώρα ὅ,τι ἤθελα νὰ μάθω τῶμαθα. Τὸν ὑπηρέτην ἄφες τὸν ἐλεύθερον.

Φάβιος. Κυρία μου, σὰς φιλῶ χίλιαις φοραῖς τὰ πόδια σας.²

Ἀρνέστος. Πηγαίνω εἰς τοῦ Φρειδερίκου. (Ἐξέρχεται).

Λάουρα. Σκεφθῆτε, δούκισσα, τί πράττετε· φεισθῆτε τὴν ὑπόληψίν μου.

Δούκισσα. Ἄφησέ με, Λάουρα! (Εἰσέρχεται ὁ Ἐρρίκος).

Ἐρρίκος. Κυρία, ἂν ὡς ξένος δύναμαι νὰ σὰς ζητήσω μίαν χάριν, σὰς παρακαλῶ ἀπόδοτ' εἰς τὸν Φρειδερίκον τὴν ἐλευθερίαν του.

Δούκισσα. Περιττὸν νὰ μὲ παρακαλέσῃ ἐπὶ τοῦ πρόκειμένου, διότι εἶν' ἐλεύθερος καὶ μάλιστα πολὺ ἐλεύθερος. Ἀλλὰ παρακαλῶ εἰπέτε μου: ἐλάβετε, Ἐρρίκε, σήμερον ἐπιστολὰς ἐκ τοῦ δουκὸς;

Ἐρρίκος. Ἐγὼ κυρία; ὄχι.

Δούκισσα. Αἴ λοιπόν, ἔλαβα ἐγὼ.

Ἐρρίκος. (Ίδια). Αὐτὸ εἶνε περιέργον.

Δούκισσα. Κ' ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ γράφει μοι ὁ δούξ, ὅτ' ἡ ὑπόθεσίς σας διωρθώθη. Οὕτω δὲ ἐλπίζω, ὅτι αὔριον εὐθὺς θὰ ἐπαγέλληται εἰς

¹ Ἐν τῷ πρωτοτύπῳ ὑπάρχει μικρὸν λογοπαίγνιον μὲ τὴν λέξιν caballo, σημαίνουσαν ἵππον ἀλλ' ἅμα καὶ ἄλλο τι.

² Καὶ πάλιν ἡ αὐτὴ ἰσπανικὴ φρασεολογία, ἣτις ἐδῶ εἰμπορεῖ νὰ εἶνε μᾶλλον εὐαπόδεκτος ἀπὸ σκηναῖς ἑλληνικῆς. Λαμβάνομεν ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ μεταφράσει πάντοτε τὴν ἀπὸ σκηναῖς ἀπαγγελίαν.

Μαντούην, επειδή δὲν ἔχετε κανένα πλέον λόγον νὰ μένετε εἰς Πάρμαν.

Ἐρρῖκος. Εἶνε ἀληθές, κυρία, ὅτι γράμμα τοῦ δουκὸς δὲν ἔλαβον· ἀλλὰ μοῦ ἔγραψ' εἰς τῶν ἰσχυόντων φίλων του, ὅστις μὲ λέγει νὰ μὴν ἐπιστρέψω τόσον γρήγορα, διότι ἡ ἐλπίς μου δὲν ἐπραγματοποιήθη ἔτι.

Δούκισσα. Εἰμπορεῖ ὁ φίλος σας νὰ γράφῃ αὐτά· ἀλλ' ἐγὼ σὰς λέγω ἀπὸ αὐριον νὰ ἐπιστρέψητε, διότι τίποτε δὲν κάμνετε ἐδῶ καὶ λείπετε ἀδίκως ἀπ' ἐκεῖ ποῦ εἴσθε χρήσιμος.

Ἐρρῖκος. (Ἰδιᾶ). ὦ Θεέ μου! μ' ἀποπέμπει μετὰ τόσης ἀδιαφορίας ὅσον κ' εὐφυῶς. (Εἰσέρχεται ὁ Λιζάρδος).

Λιζάρδος. Καταδεχθῆτε νὰ μοὶ τείνετε τὴν χεῖρά σας, κυρία, κ' ἐπιτρέψατε νὰ ἀσπασθῶ τὴν χεῖρα τῆς φιλιτάτης Λάουρας. Ἡ εὐτυχία μου ἐξησφαλίσθη πλέον. Ταύτη τῇ στιγμή λαμβάνω διὰ τοῦ φακέλλου αὐτοῦ τὴν ἄδειαν, ἣν ἡ ἀγάπη μου ἀνυπομόνως ἐπερίμενε ἀπὸ μακροῦ.

Δούκισσα. (Ἰδιᾶ). Σ' τὴν ὥρα ἔρχεται κι' αὐτός!

Λάουρα. (Ἰδιᾶ). ὦ τί μαρτύριον!

(Εἰσέρχεται ὁ Ἀρνέστος καὶ Φρειδερίκος).

Ἀρνέστος. Ἴδου ὁ Φρειδερίκος.

Φρειδερίκος. Τί διατάττει ἡ ὑψηλότης σας;

Δούκισσα. Νὰ δώσης παρευθὺς τὴν χεῖρά σου ἔς τὴν Λάουραν· διότι ἀξίζω περισσότερο παρ' ὅτι νόμισες καὶ πρέπει νὰ τὸ μάθῃ ὁ κόσμος.

Φρειδερίκος - Λάουρα. ὦ, τί λέγετε;

Δούκισσα. Ὅτ' εἴμ' ἐγὼ ἐκείνη ὅπου εἶμαι!

Ἀρνέστος. Ἀλλὰ δὲν βλέπετε, κυρία, ὅτι μὲ προσβάλλετε;

Λιζάρδος. Κ' ἐμένα, ὅτι μ' ἐξυβρίζετε;

Δούκισσα. Εἶνε ἀνάγκη, οὕτω πρέπει· καὶ πιστεύσατέ με ἀμφοτέρω.

Ἀρνέστος. Αἱ λέξεις σας λοιπὸν αὐταὶ μὲ ἀναγκάζουν ἔτι μᾶλλον ν' ἀρνηθῶ τὴν συγκατάθεσίν μου. Εἰμπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ πᾶς τις, ὅτι λόγοι μυστικοὶ ὑπαγορεύουν κι' ἀπαιτοῦν τὸ συνοικέσιον αὐτό.

Φρειδερίκος. Ἡ μυστικοί, ἢ φανεροὶ οἱ λόγοι εἶνε, δὲν σὰς περιάπτω ὄνειδος θαρρῶ ἐγὼ!

Ἀρνέστος. Ὅχι βεβαίως· ἀλλὰ δὲν συγκατατίθεμαι.

Φρειδερίκος. Ἐν τούτοις μ' εἶχατε ὑποσχεθῆ τὴν Λάουραν.

Ἀρνέστος. Ἐγὼ; ποῦ; πότε;

Φρειδερίκος. Εἰς τὸν οἶκόν μου αὐτόν, τὴν νύκτα, ὅταν μ' εἶπατε ὅτι θὰ συντελέσητε ν' ἀποδεχθῶ τὴν χεῖρα τοῦ προσώπου, ὅπερ μ' ἐπερίμενε. Ἦτο ἡ Λάουρα αὐτό, νομίζω, σὰς ἀρκεῖ.

Λιζάρδος. Ἀλλ' ὄχι καὶ ἐμέ παρὰ νὰ τὸ δεχθῶ ποτε αὐτό, καλλίτερα νὰ χάσω τὴν ζωὴν μου.

Φρειδερίκος. Θὰ ὑπερασπισθῶ κ' ἐγὼ τὰ δικαιώματά μου.

Δούκισσα. Τί εἶν' αὐτά, τί εἶνε;

Ἀρνέστος. Θὰ εἶμαι μάρτυς σου, Λιζάρδε.

Ἐρρῖκος. Κ' ἐγὼ ἴδικός σου, Φρειδερίκε.

Δούκισσα. (Ἰδιᾶ). ὦ φρικτὴ δόδνη! Καθῆκον ὁμῶς τῆς τιμῆς εἶνε νὰ θεραπεύσῃ τὰς πληγὰς τοῦ ἔρωτος. (Πρὸς τὸν Λιζάρδον καὶ Ἀρνέστον). Ἐὰν λοιπὸν δὲν σὰς ἀρκοῦσιν αἱ διαταγαὶ μου, μάθετε, ὅτι τοῦ Φρειδερίκου μάρτυς εἶν' ὁ δούξ ὁ τῆς Μαντούης.

Ἀρνέστος. Ποῖος δούξ;

Ἐρρῖκος. Ἐγὼ, εἰς τὸν ὅποιον ἔδωκε φιλοξενίαν, ἵνα δυνηθῶ νὰ ἀπενίσω τὴν ὑπέρλαμπρον Φλωρίδαν, ἐγὼ, ὅστις εἶμι προστάτης τὸρα καὶ τοῦ Φρειδερίκου καὶ τῆς Λάουρας.

Δούκισσα. Ὅπως κ' ἐγὼ, ἵνα ὁ κόσμος μάθῃ, ὅτι ἡ γενναιοφροσύνη μου εἶν' ὑπερτέρα τῆς ὀργῆς μου!

Ἀρνέστος. Τί νὰ σ' εἰπῶ, Λιζάρδε! ἀφοῦ ὁ δούξ κ' ἡ δούκισσά μας εἶνε μὲ τὸ μέρος των, πηγαίνω καὶ ἐγὼ ὑπέρ.

Λιζάρδος. Κ' ἐγὼ παρηγοροῦμαι διὰ τὴν ἀπώλειαν, καίτοι πολὺ μεγάλην, ἀναλογιζόμενος, ὅτι ὁ Φρειδερίκος ἠγαπᾶτο πρὸ ἐμοῦ.

Ἐρρῖκος. (Πρὸς τὴν δούκισσαν). Κ' ἐγὼ, κυρία, ταπεινῶς σὰς ἱκετεύω, ἀνταμείψατε τὸν ἔρωτά μου καὶ τὴν σταθερότητα.

Δούκισσα. Ἴδου τὴν χεῖρά μου. (Ἰδιᾶ). Θὰ λησμονήσω ὅ,τι ἤμην, ἀπὸ τοῦδε ἔχουσα ὑπ' ὄψιν μου καὶ μόνον τὸ τί εἶμαι,

Λάουρα. Νῦν ὁ Θεὸς ἐπλήρωσε τοὺς πόθους μου!

Φρειδερίκος. Δὲν ἔχω ἄλλο πλέον νὰ ζητήσω παρὰ τοῦ Θεοῦ!

Φάβιος. Χίλιαι φοραὶς χιλιάδες μ' ἤλθε ὡς ἐδῶ, ὡς ἐδῶ (δεικνύει τὸν λαιμόν του καὶ τὰ χεῖλη του) νὰ τὸ πῶ, ὅτι ἡ ἀγαπητικιά τοῦ Φρειδερίκου εἶν' ἡ Λάουρα. Ποῖος μᾶς τὸ εἶπεν ὁμῶς; Τὰ μυστικὰ καὶ φωνακτά. Καὶ νὰ μᾶς συγχωρήτε! (Καταπετάννυται ἡ αὐλαία).

ΤΕΛΟΣ

Ἰω. Κ. Καμπούρογλους

¹ Κατὰ τὸ σύστημα ὄλων τῶν κωμωδιῶν ἐν Ἰσπανίᾳ τῇ ἐποχῇ ἐκείνῃ, εἰς τὸ τέλος ἐν τῶν προσώπων ἐξαιτεῖται τὴν ἐπιείκειαν τῶν κρίσεων τοῦ κοινοῦ, καὶ τοῦτο ἐκ σεβασμοῦ μεγάλου τῶν ποιητῶν πρὸς τὸ ἀπαιτητικώτατον ἐκεῖνο καὶ θορυβῶδες καὶ νοημονέστατον κοινόν, ἵνα τὸ ἐξευμενίζωσι. Κ' ἐδῶ εἰς τὸ τέλος ὁ Φάβιος λέγει κατὰ λέξιν: «Συγχωρήσατε τὰ λάθη μας, δι' ἃ σὰς ζητοῦμεν συγγνώμην ἐν πάσῃ ταπεινότητι».

Σημ. Διευθ. Εἰ καὶ ὁ Παρνασσὸς δημοσιεύει κατὰ προτίμησιν ἔργα πρωτότυπα, ἐν τούτοις μετὰ χαρᾶς ἐφιλοξένησεν εἰς τὰς σελίδας του τὴν μετάφρασιν ΤΟΜΟΣ ΙΑ'. Ἰούνιος.

ταύτην, ἥτις ἀπ' εὐθείας γενομένη ἐκ τοῦ ἰσπανικοῦ πρωτότυπου καὶ μεθερμηνεύουσα μὲ τὴν γλαφυρότητα τὸ ἔργον τοῦ ἐξόχου ποιητοῦ, ἐνέχει μεγάλην φιλολογικὴν ἀξίαν· χάριτας δὲ ὁμολογεῖ πρὸς τὸν δεξιὸν μεταφραστὴν καὶ διακεκριμένον λόγιον κ. Ἰω. Καμπούρογλου διὰ τὴν πολύτιμον συνεργασίαν του.

ΠΟΙΗΣΙΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΑΙ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΝ ΔΕΚΑΕΤΙΑΝ¹

Ἐντυπώσεις

Ἡ πολυμερὴς ἀνέλιξις, τὴν ὁποίαν καλπάζον διανύει τὸ ἡμέτερον ἔθνος, ἐν τῷ κοινωνικῷ καὶ πολιτικῷ αὐτοῦ βίῳ, καὶ ταῖς ποικίλαις ἐκφάνσεσιν αὐτῶν παρουσιάζει τῇ ἀληθείᾳ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ παρατηρητοῦ τὴν ποικιλωτέραν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀσταθεστέραν εἰκόνα ἀδιαλείπτου μεταμορφώσεως. Ἴσως ἡ ταχύτης αὕτη καὶ ἡ σπουδή, ἐν ἣ ἑτερογενεῖται τοῦ φυσιολογικοῦ τούτου νόμου ἡ ἐκδήλωσις καὶ αἱ καταστάσεις διαδέχονται ἀλλήλας, ἴσως δημιουργεῖ ἀτελείας καὶ χάσματα ἐν τῇ ἐγκαταστάσει τοῦ νέου ἐθνικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου. Ἴσως συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα ὅ,τι συμβαίνει ἐν τοῖς ζωϊκοῖς ὀργανισμοῖς, ὅτε ταχεῖα καὶ ἄρρυθμος τελεῖται ἡ ἀνάπτυξις τῶν ὀργάνων. Οὐχ ἦττον εἶνε κληρὸς οὗτος ἀναπόδραστος τῶν νεαρῶν ἐθνῶν, ὅσα ἔτυχε ν' ἀνοίξωσιν αἴφνης τὰ ὄμματα εἰς τὸ φῶς τῆς ἐλευθερίας περιβαλλόμενα ὑπὸ λαῶν διὰ μακρῶν αἰώνων ἐξιχθέντων εἰς βαθμὸν ὑπερτέρου πολιτισμοῦ, ἀναπτύξεως καὶ δυνάμεως. Ἡ πρὸς τὴν παράλληλον τοῦ περικυκλοῦντος πολιτισμοῦ ἰλιγγιώδης αὕτη ἀνύψωσις τῶν νεαρῶν κοινοῶν, παρουσιάζει ὄντως πρὸ τοῦ ἐπιχειροῦντος τὴν ἐξέτασιν οἰουδήποτε κλάδου τῆς ἀναπτύξεως αὐτῶν ἀόριστον καὶ ποικίλην καὶ δυσεξιχνίαστον εἰκόνα. Ἐὰν δὲ ἡ εἰκὼν αὕτη εἶνε σκοτεινὴ καὶ δυσεξιχνίαστος ὅσον ἀφορᾷ τὰς ὑλικωτέρας ἐκφάνσεις τοῦ νεοπαγοῦς πολιτισμοῦ, ἀποβαίνει ἐπὶ μᾶλλον τοιαύτη, ὅσον ἀφορᾷ τὰς πνευματικὰς αὐτοῦ ἐκδηλώσεις. Καὶ εἶνε μὲν στενότατα συνδεδεμένη πρὸς τὴν πολιτικὴν καὶ τὴν κοινωνικὴν ἱστορίαν τῶν λαῶν, ἡ πνευματικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ αὐτῶν ἱστορία, ἡ ἀπορρέουσα ὡς εὐῶδες ἀνθοστάλαγμα πάσης τελειότητος, ἀλλ' αἱ ἀναλογίαι δὲν εἶνε πάντοτε εὐκόλον νάναζητηθῶσιν, οὐδὲ νὰ εὐρεθῶσιν.

¹ Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσῶ».

Ἡ παντοδαπὴ πρόοδος καὶ ἐν τῷ ἐθνικῷ καὶ ἐν τῷ κοινωνικῷ ἡμῶν βίῳ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετηρίδας, ὅσον καλπάζουσα καὶ ἂν συντελέσθη, τυγχάνει ἐν τούτοις ἀναμφισβήτητος, κυριώτατα προσπίπτουσα εἰς τὰ ὄμματα τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν χώραν ἡμῶν ξένων. Τῶν ἐλληνικῶν πόλεων ἡ προϊούσα τελειοποίησις βαίνει εὐοίωνος, αἱ ἔξεις τοῦ βίου ἐκλεπτύνονται, ἡ ἀδρὰ τῆς βαρβαρότητος κληρονομία ὁσημέραι ἀπεκπλύνεται ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς γῆς, καὶ μεθ' ὅσα κὰν λέγωσιν οἱ ἀναγινώσκοντες εἰς τὴν προϊούσαν ταύτην ἀνέλιξιν δυσσιώτους χρησμοὺς ἐθνικῆς ἐκφυλίσεως, βέβαιον εἶνε ὅτι ὁ σύγχρονος πολιτισμὸς τοῦ μεγάλου αἰῶνος εὐρίσκει γόνιμον τὸ ἔδαφος, ἐν ᾧ ἐξεδηλώθη λαμπρότατος τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁ παναρμόνιος πολιτισμὸς. Εἰς τὴν ἐπίδρασιν ταύτην τοῦ περιβάλλοντος οὐδένα, ἡμεῖς τοῦλάχιστον, διορῶμεν ἐθνικὸν κίνδυνον. Ἡ ἐθνικὴ αὐθυποστασία καὶ ὁ χαρακτήρ τῶν λαῶν ἔγκειται, νομιζόμεν, πολλῷ βαθύτερον ἢ ὅσον κοινῶς νομίζεται, ἐπιρρώνεται δὲ καὶ ζωογονεῖται ἀδιαλείπτως ὑπὸ τῶν κλιματικῶν ἐπιδράσεων καὶ τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων, ὅταν μάλιστα αἱ κλιματικαὶ ἐπιδράσεις ἀπορρέουσιν ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς φύσεως καὶ αἱ ἐθνικαὶ παραδόσεις ἀπὸ τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας. Αἱ Ἀθηναί, ἡ ζῶσα τοῦ ἑλληνισμοῦ καρδία, τὸ λευκὸν ἄστυ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐθύτερον καὶ διαρκέστερον ἐπέδρασεν ὁ εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς, παρουσιάζει σήμερον τὴν ἀρμονικωτέραν εἰκόνα τῆς συζεύξεως τούτου πρὸς τῆς ἐλληνικῆς φύσεως τὴν χάριν καὶ τὴν ἐντέλειαν. Ἡ χάρις καὶ ἡ ἐντέλεια καὶ ἡ ἀβρότης ἐν τοῖς ἔργοις τῆς τέχνης καὶ τῷ κοινωνικῷ βίῳ, καὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν ἡ πεφωτισμένη θεραπεία, ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὰς αὐγὰς τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ, συναρμύζονται εἰς εἰκόνα ὑπερτάτης χάριτος καὶ ἐπιβολῆς, ὑπὸ δὲ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἐλευθέρου βίου καὶ τῆς διαίτης καὶ ὁ ἐλληνικὸς τύπος τελειοῦται ὁσημέραι, ἡ δὲ ἐλληνικὴ ἀτμοσφαῖρα καὶ ἡ ἐλληνικὴ φύσις πλαστουργεῖ καὶ πάλιν καὶ ἐκτρέφει τοῦ σωματικοῦ κάλλους τὸ ἐλληνικὸν ἰδεῶδες.

Ὅπως δὲ ἦτοτε ἡ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ἐν τῷ νεωτέρῳ ἡμῶν ἐθνικῷ βίῳ ἡ σήμερον δὲν ἀναγνωρίζει τὴν χθές. Πενταετία ἀπὸ πενταετίας καὶ δεκαετία ἀπὸ δεκαετίας παρουσιάζει χαρακτήρας ἀπιστεύτου ἀνομοιότητος. Ἐπιχειροῦντες δ' ἐνταῦθα νὰ ἀνασκοπήσωμεν εἰς ἀπλᾶς ἐντυπώσεις τὴν ποιητικὴν παραγωγὴν τῆς τελευταίας δεκαετίας, διαθλέπομεν ὅτι εὐρισκόμεθα πρὸ θέματος πολλῷ πολυπλοκωτέρου ἢ ὅσον ἀρχῆθεν φαίνεται καὶ τοῦ ὁποίου αἱ μεγάλαι καὶ στοιχειώδεις γραμμαὶ θὰ διαγραφῶσιν ἴσως ἐνταῦθα. Θέλομεν νὰ σημειώσωμεν μόνον ὅτι ἡ ποιητικὴ τῆς δεκαετίας ταύτης ἱστορία ἐφείλκυσε δικαίως ἢ ἀδίκως τὴν

προσοχήν ἡμῶν, οὐχί χρονολογικῶς μόνον, ἀλλ' ὡς παρέχουσα ἰδίους τινὰς χαρακτῆρας, ὅτινες ἴσως ἀποτελοῦσι τὰς βάσεις τῆς μελλούσης φάσεως τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς ποιήσεως. Δὲν ὀμιλοῦμεν ἐννοεῖται ἐνταῦθα περὶ ποιήσεως καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς κλασικὰς διαιρέσεις. Τοῦτο ἤθελε φέρει ἡμᾶς μακρὰν. Θάπασχολήσῃ ἡμᾶς ἡ ποίησις ἢ λυρική, ὑπὸ τὴν εὐρύτεραν μορφήν, ἣν προσέλαβε διὰ τῶν αἰώνων καὶ ἥτις ἴσως καὶ μόνη ἐκ τῶν ἄλλων ποιητικῶν κλάδων παρουσιάζει τὰ ἀρτιώτερα προϊόντα ἐν τῇ συγχρόνῳ φιλολογικῇ ἡμῶν κινήσει.

Οἱ ἐνθουσιῶδεις τῶν καλλιτεχνικῶν ἀπολαύσεων ἐρασταί, οἱ ἀνευρίσκοντες τὰς ὑπάτας ἡδονὰς ἐν τῇ ἀρμονικῇ ζωγραφίᾳ τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἀνθρώπου, τῆς φύσεως εἰς χρώματα καὶ αὐγὰς καὶ ἤχους, τοῦ ἀνθρώπου εἰς συναισθήματα καὶ πάθη καὶ σκέψεις, ὅσοι πρὸ τοῦ ὑπεργείου ὀράματος τοῦ περιβάλλοντος φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ κόσμου αἰσθάνονται ἐν ἑαυτοῖς τὴν καλλιτεχνικὴν κληθεῖσαν ἀντίδρασιν καὶ ἐσυνείθισαν νὰ βαυκαλίζονται καὶ νὰ συγκινῶνται εἰς τῶν στίχων τὰ μέλη, ἐκεῖνοι πρὸς οὐδ' ἀποτείνει μεστὸν ἐξωτικῶν θεληγῆτρων τὸ γλυκὺ τοῦ Χιαδάθα ἄσμα ὁ Longfellow, ἴσως εἰς τοῦ λήγοντος αἰῶνος τὰ ἦθη καὶ τὰς ὁρέξεις διαθλέπουσι περίλυποι τὸ πνεῦμα τῆς ποιήσεως ἀπαρμιζόμενον ὑπὸ τὸ κράτος ἀπελπιστικῆς πεζότητος. Δυσκοίνοι χρησιμοὶ περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ποιήσεως ἠκούσθησαν πολλαχόθεν καὶ ἡ πρὸς τὰ κοινωνικὰ ἔργα ἀδιαφορία ἐξελέφθη ὡς θλιβερόν προανάκρουσμα τοῦ πεζοῦ κράτους τοῦ ὕλισμου. «Ὅσον θλίβονται οἱ σύγχρονοί μας, λέγει γάλλος κριτικός, διατυπῶν τὴν ἰδέαν ταύτην, διότι δὲν φέρουσιν ὡς κατὰ τὸν III' αἰῶνα πτερὰ ἐπὶ τῶν πέλων καὶ τρίχαπτα περὶ τὰς κνήμας, τόσοσιν θλίβονται καὶ διὰ τὴν στέρησιν τῶν ποιητικῶν ἀπολαύσεων, αἵτινες κατέλιπον εἰς πολλοὺς καὶ τῶν ἀνεπτυγμένων ἔτι τὴν ἀνάμνησιν παρωχημένης καὶ παραδόξου ἐξεως». Ἄς ἐπιτραπῇ ἡμῖν νὰ μὴ συμμερισθῶμεν καθ' ὀλοκληρίαν τῶν ἀπαισιοδόξων τὰς θλίψεις. Ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, ἀμετάβλητος διὰ τῶν αἰώνων, ὑφίσταται ὑπὸ αἰωνίου τινὰς νόμους τὴν ἐπίδρασιν τοῦ περιβάλλοντος. Ἡ φύσις, ἢ ποτνία μήτηρ, ἢ αἰεζως καὶ ποικίλη ἀναπτύσσει ἀκοίμητος τὸ ἐράσμιον αὐτῆς πανόραμα. Αἱ ἀνατολαὶ καὶ αἱ δύσεις, αἱ εὐωδαὶ καὶ τὰ χρώματα, τῶν ἤχων αἱ ἀρμονικαὶ συζεύξεις, αἱ δροσεραὶ αὖραι τῶν θαλασσῶν, καὶ τῶν οὐρανῶν αἱ κυαναυγεῖς μαρμαρυγαί, τοῦ ἀνθρωπίνου κάλλους αἱ ἐνθελιοὶ αὐγαί, ἀέναα προσπίπτουσιν εἰς τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς τὰ ὄμματα, ἀέναα ἐξελλίσσονται περὶ τὸν ἀνθρώπον. Καὶ τὰ μεγάλα καὶ εὐγενῆ αἰσθήματα, ἅτινα ὡς φωτεινὴ ἀντίδρασις ἀναθυμιῶνται ἀπὸ τοῦ ἐνδοτέρου κόσμου τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἔρωσ καὶ ἡ στοργὴ καὶ ὁ ἔλεος καὶ ἡ

φιλία καὶ ἡ ἀγάπη, αἰώνια καὶ παγκόσμια ἀνθοῦσι, χαράσσοντα τὰς μεγάλας τῆς ἱστορίας σελίδας καὶ γεννῶντα τὰ προϊόντα τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας. Ἐν τῇ ἀνελλίξει τοῦ κόσμου διὰ τῶν αἰώνων καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ἱστορικῶν περιπετειῶν τῶν λαῶν, τροποποιεῖται βεβαίως ἡ ἐπικράτησις τούτων ἢ ἐκείνων τῶν αἰσθημάτων καὶ ὁ μέγας νόμος τοῦ κόρου καὶ τῆς ἐξεως, νόμος ἀμείλικτος, ποικίλλει τὴν ἐπικράτησιν τῶν διαφόρων κλάδων τῆς τέχνης καὶ τροποποιεῖ τὴν μορφήν αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ τέχνη καὶ ἡ ποίησις ζῆ καὶ ὅταν λάμπη ἐν τῷ αἰῶνι τοῦ Περικλέους, καὶ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ'. καὶ τῶν Μεδίκων, ζῆ ὅμως καὶ ὅταν εἰς αἰῶνας δουλείας ἢ παρακμῆς δειλῆ περικλείεται εἰς τῶν ἐθνῶν τὰ στήθη λανθάνουσα, ἵνα ἐκδηλωθῇ καὶ πάλιν εἰς νέας λαμπρότητος μορφήν.

Εἰς τῆς μακρᾶς δουλώσεως τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους τὴν περίοδον, ὅπως ἔζησεν ἀκοίμητος ἡ ἰδέα τῆς ἐλευθερίας

Σὰν τὴ σπιθα κρυμμένη 'ς τὴ στάχτη

ἐλώφαζε δειλὸν καὶ τὸ πνεῦμα τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως, ἐκδηλούμενον ἀδρόν καὶ πρωτογενές εἰς τὰ ἄσματα τοῦ κλέφτου ἐπὶ τῶν ὀρέων τῆς Ἡπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας. Αἱ κλεισώρειαι τῶν βουνῶν, οἱ βράχοι καὶ τὰ δάση, λέγει ἡ κυρία Ἰουλιέττα Λαμπέρ, ἐφύλαξαν τὸ μυστικὸν τῶν πλείστων θεαμάτων, ἅτινα εἶδον. Τὰ ἄσματα δὲ τὰ ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν μεταδοθέντα διέσωσαν τὴν μνήμην αὐτῶν. Ὅτε δὲ τῶν αἰώνων πόθοι ἐπραγματώθησαν, ἡ ποίησις ὑπῆρξεν ἡ πρώτη καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωσις τοῦ ἀπελευθερωθέντος ἔθνους. Ὡς ἦν ἐπόμενον, ἡ ποίησις τῶν πρώτων χρόνων τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραγάγῃ ἄρτια καλλιτεχνικὰ ἔργα. Ἡ ποίησις εἶνε ἀθρόν ἄνθος φυόμενον ἐν ἐδάφει λεπτῷ καὶ ὑπὸ ἀτμόσφαιραν χλιαράν. Ἴσως εὐρίσκει γονιμώτερον τὸ ἔδαφος κατόπιν θυελλῶν καὶ ὑετῶν, κατόπιν παγετῶν καὶ χιόνων, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ νηθήσῃ καὶ νὰ εὐωδιάσῃ οὔτε ὑπὸ τὸ ἰσχυρὸν πνεῦμα τοῦ βορρᾶ, οὔτε ἐν μέσφ τῶν πάγων καὶ τῶν χιόνων. Ἡ ποίησις εἶνε τὸ ἀθρότερον τοῦ πολιτισμοῦ ἄνθος. Ἴσως ἐν τῷ κλύδωνι τῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν διαταραχῶν, ἴσως ἐν ταῖς θυελλαῖς τῶν κινδύνων, ἀκούονται κραυγαὶ ποιητικαὶ καὶ μέλη ἀγρίου ὕψους, ἀλλ' οὔτε ἐκεῖναι, οὔτε ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν ποίησιν. Ἀρχαία αἰσθητικὴ ἀλήθεια, λέγει, ὅτι οἱ ποιηταὶ γεννῶνται. Ἄλλ' ἐπίσης μεγάλη αἰσθητικὴ ἀλήθεια εἶνε ὅτι ἐκ τῶν γεννηθέντων ποιητῶν ὀλίγοι γίνονται. Γεννῶνται πολλοί, πλείότεροι ἴσως ὅσων φανταζόμεθα, οἱ διατεθειμένοι καλλιτεχνικῶς πρὸς τὰς ἐξωθεν ἐπιδράσεις καὶ αἰσθανόμενοι,

ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἀνάγκην τῆς καλλιτεχνικῆς ἀντιδράσεως πρὸς τὰς φυσικὰς ἐντυπώσεις. Ἄλλ' ὅπως ἡ ἀντίδρασις αὕτη ἐκδηλωθῆ εἰς τέλειον καλλιτεχνικὸν ἔργον, φέρον τὰ στοιχεῖα τῆς τεχνικῆς ἀρτιότητος καὶ τελειότητος, προσαπαιτοῦνται ὄροι πολλοὶ καὶ ποικίλοι, οἱ ἀποτελοῦντες τὴν αἰσθητικὴν ἀνατροφήν. Ὁ Ταῖν, ἐξετάζων τὸ ἔργον τοῦ Σαίξπηρ, διέγραψεν εἰς θαυμασίας γραμμάς τοὺς νόμους τούτους, τοὺς διέποντας τὴν γέννησιν τῶν καλλιτεχνῶν καὶ τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Θέλομεν νὰ εἴπωμεν ὅτι ἐν τῷ μικρῷ μας ἐλευθέρῳ βίῳ καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αὐτοῦ χρόνους μάλιστα, φυσικὸν ὄλωσ εἶνε νὰ μὴ ἀνευρίσκωμεν ἀληθῆ καὶ ἀρτίαν τὴν ποιητικὴν ἐκδήλωσιν. Ἄλλ' οὐδὲ δυσοίωτος ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ἡ κατάστασις αὕτη διὰ τὸ μέλλον τῆς ἐλληνικῆς ποιήσεως. Τὰ ἔργα ἀποτελέσαντα τὰς πρώτας ποιητικὰς ἐκδηλώσεις τοῦ ἐλευθέρου ἔθνους, ὅσον ἀκατάσκευα καὶ ἀτελῆ καὶ ἄν ὦσι, κρύπτουσιν ἐν ἑαυτοῖς βαθεῖς τῆς ἐλληνικῆς χάριτος τὰ δῶρα. Ὑψηλῆς πηΐσεως ἔργα καὶ ἀβρὰς χάριτος ἀντήχησαν ἐναλλάξ ἀπὸ τὰ χεῖλη ποιητῶν τῆς ἐλευθέρως καὶ τῆς δούλης Ἑλλάδος. Τὸ μαγικὸν παλάτι τῆς ποιήσεως, ὅπερ ἔκτισεν ἡ Πινδάρειος φαντασία τοῦ Ζακυνθίου ψάλτου τῆς Ἑλευθερίας, ἀκτινοβολεῖ ἔτι, ὅσον ἡμιτελὲς καὶ ἄν κατελείφθη, τὴν λάμπην γνησίας ἐλληνικῆς ποιήσεως. Τὸ ἄσμα τοῦ Λευκαδίου ψάλτου ἀπηχεῖ ἐν ῥωμαντικῷ τόνῳ τῶν ἡπειρωτικῶν βουνῶν τὰ ἐνδοξα ἄθλα, ἀδρὸν ἐν πολλοῖς καὶ ἀλάξευτον, ἀλλ' ἀνιπτάμενον πολλάκις μέχρι τοῦ ὕψους τοῦ μεγάλου προφήτου τοῦ ῥωμαντισμοῦ, τοῦ Βίκτωρος Οὐγκώ, οὔτινος θεωρεῖ αὐτὸν ὡς γνησιώτερον τῶν μαθητῶν ὁ κ. Ροῖδης. Οἱ ποιηταὶ τῆς Σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως — ἐὰν ἀκολουθήσωμεν τὴν ταξινόμησιν τῆς κυρίας Λαμπέρ — εἰς ξενίζοντας, ἐπικουρείους, τερπνοὺς καὶ ἠδέως μελαγχολικοὺς στίχους, ἐκδηλοῦσι τὰ ἀβρὰ καὶ κάπως σοβαρικὰ ἦθη τῆς πρωτοπαγοῦς ἐν Φαναρίῳ ἐλληνικῆς ἀριστοκρατίας. Οἱ δὲ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀθηνῶν μέχρι τοῦ Ἀχιλλέως Παράσχου, ὑφιστάμενοι κατ' ἐξοχὴν τὴν ξένην ἐπίδρασιν, παράγουσιν ἔργα ξενότροπα καὶ ὑφίστανται ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους τὴν νόσον τοῦ αἰῶνος, ἀλλ' ἔργα πολλάκις καὶ ὑψηλῆς πηΐσεως καὶ γοητευτικῆς χάριτος. Ἡ ποιητικὴ ἄρα ἱστορία τῶν ὀλίγων δεκαετηρίδων τοῦ ἐλευθέρου ἡμῶν βίου παρουσιάζει ποιητικὴν παραγωγὴν ἀσύντακτον μὲν καὶ ἀνομοίαν καὶ ἀκατάστατον ἴσως, ἀλλὰ καὶ πλουσίαν εἰς ἔργα γενναίας καὶ ἀληθοῦς ἐμπνεύσεως καὶ χάριτος. Διαβλέπει τις ἐν τοῖς ποιητικοῖς ἐκείνοις ἔργοις τὸν αἰσθητικὸν ῥιπτασμόν, τὸν χαρακτηρίζοντα τὰ ἔργα πάσης μεταβατικῆς περιόδου, ἐν οἰφδῆποτε κλάδῳ. Ἐν τῇ ποιητικῇ γλώσσῃ, ἐν τῇ μορφῇ καὶ τῇ κατασκευῇ τοῦ στίχου, ἐν τῇ ποιητικῇ θεματολογίᾳ, πανταχοῦ δια-

βλέπει τις τὸν ῥιπτασμόν τοῦτον. Προλήψεις αἰσθητικαί, προλήψεις γλωσσικαὶ κρατοῦσιν ἔτι καὶ ποιητῶν καὶ κοινοῦ, ἡ δὲ ποιητικὴ παραγωγὴ ὑπερεκχειλίζουσα ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχύσεως ταύτης, παρουσιάζει ἀληθὲς χάος, ἐκ τοῦ ὁποῦ διασώζονται εὐάριθμοι γνήσιοι ἰδιοφυῖαι.

Ἡ λεπτομερὴς ἐντούτοις ἀνασκόπησις τῆς ποιητικῆς ταύτης περιόδου δὲν θέλει ἀπασχολῆσθαι ἡμᾶς ἐνταῦθα, αἱ δὲ γενικαὶ καὶ μεγάλαι γραμμαὶ ἄς ἀφιερῶσαμεν αὐτῇ μέχρι τοῦδε, ἀρκοῦσι νομιζόμεν ἵνα ὑποτυπώσωσι τὴν ἐξέλιξιν ἣν ἠκολούθησε μέχρι τῆς τελευταίας δεκαετηρίδος ἡ νεοελληνικὴ ποιήσις. Ἐκθέτοντες ἐνταῦθα ἀπλᾶς ἐντυπώσεις δὲν ἀξιοῦμεν ὅτι παρέχομεν πλήρη τὴν εἰκόνα τῆς τελευταίας φάσεως αὐτῆς. «Εἶνε δύσκολον, λέγει Γάλλος σοφός, εἰ μὴ ἀδύνατον νὰ γράψῃ τις τὴν ἱστορίαν φιλολογίας συγχρόνου. Πῶς νὰ ἐκτιμῆσθαι τις κίνησιν ἰδεῶν, μὴ ἀποπερατώσασαν τὴν ἐξέλιξιν αὐτῆς; » Ἄλλ' εἶπον ἀνωτέρω πού ὅτι ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν ποιητικῶν ἔργων τῆς τελευταίας δεκαετίας, σκοπός μου εἶνε νὰ σημειώσω ἀπλῶς χαρακτήρας μόνον καὶ τάσεις τινὰς ἰδιαίτερας καὶ ἀξιοσημειώτους.

* * *

Περὶ τὰ τέλη τῆς προπαρελθούσης δεκαετηρίδος διαβλέπομεν ἔτι ἀκμάζουσαν τὴν ἀλόγιστον ποιητικὴν γονιμότητα, ἣν ὑπνήχθημεν. Περὶ τὴν ἀραιοὴν φάλαγγα εὐσυνειδήτων ποιητῶν, ὧν πολλοὶ μὲν ἤδη ἐσίγησαν διὰ παντός ἐν τῷ τάφῳ, εἰς πρὸς ἕνα, οἱ δὲ ἐπιζῶντες συνέτασσον, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ κ. Ροῖδου, τὸν ποιητικὸν αὐτῶν ἀπολογισμόν, μυρμηκία ὄλη παρακρουόντων στιχουργῶν, παιδαρίων τῶν σχολείων ἢ κρονολῆρων ἀδιορθῶτων, ἐπλήρου τὰς ἐπιεικεῖς στήλας τῶν περιοδικῶν καὶ τῶν ἐφημερίδων διὰ στίχων ἀμούσων καὶ κακοτέχνων καὶ διὰ θεματολογίας μονοτόνου, προκαλέσασα σωτηρίαν ψυχρολουσίαν διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐκείνης κρίσεως τοῦ κ. Ροῖδου, ἣν ἴσως ἡ ἀπαισιοδοξία τοῦ συγγραφέως τῆς ἐχρωμάτισε μελανώτερον τοῦ δέοντος, ἀλλὰ τῆς ὁποίας ἀποτελέσματα, παρὰ προσδοκίαν ἴσως, ὑπῆρξαν μᾶλλον εὐάρεστα ἢ δυσάρεστα. Εἰς τὸ βαρὺ κτύπημα, ὅπερ δὲν ἐφείσθη οὐδὲ τῶν διδασκάλων, ἡ φάλαγγ τῶν μαθηταρίων διεσκεδάσθη περίτρομος. Ὀλίγον μετὰ ταῦτα τὰ πρῶτα φαινόμενα τῆς ἀναγκαίας ἀντιδράσεως ἀναφαίνονται ἐν τῷ φιλολογικῷ ἡμῶν στερεώματι, καὶ οἱ ἐργάται τῆς ἀντιδράσεως ταύτης, νέοι ὄλοι, ἀντιλαμβανόμενοι τῆς ζωῆς καὶ τῆς φύσεως φυσιολογικώτερον, ἀρτιώτερον μεμορφωμένοι καὶ ἐγκλιέοντες ἐν ἑαυτοῖς τὸ τάλαντον τῆς τέχνης, ἔστησαν ἀσυνειδήτως ἴσως τὴν σημαίαν τῆς ἀντιδράσεως ἐπὶ τῶν ἐπάλλεων πολιτικοσατυρικοῦ φύλλον

παταγωδῶς τότε ἐκδοθέντος, τοῦ *Ραμπαγᾶ*. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ *Ραμπαγᾶ* ἴσως ἀποδειχθῆ ἐν τῷ μέλλοντι ὅτι ἀποτελεῖ σταθμὸν οὐχὶ καταφρονητέον ἐν τῇ φιλολογικῇ ἡμῶν ἱστορίᾳ, ὑπὸ πλείστας ἐπόψεις. Ἐν τῷ *Ραμπαγᾶ*, ὅστις βραδύτερον ἤρξατο παρέχων τύπον ἐφημερίδος φιλολογικῆς καὶ κοινωνικῆς, ἐν μέσῳ τῆς ψυχρῶς σοβαρᾶς πολιτικῆς δημοσιογραφίας καὶ τῶν ἀηδῶς κωμικῶν σατυρικῶν φύλλων τῆς ἐποχῆς, ὧν ἔντιμον ἐξαιρέσειν ἀπετέλει μόνος ὁ σπινθηροβολῶν *Ἀσμοδαῖος*, ἐν τῷ *Ραμπαγᾶ* ἤρξαντο τότε συγκεντρούμενα στοιχεῖα νέα καὶ εὐέλπιδα. Καὶ παρὰ τὰ κοινωνικά καὶ φιλολογικὰ ἄρθρα, ἤρξαντο τότε δημοσιεύμενα, δειλὰ-δειλά, ἄνευ ἀξιώσεων μεγάλων καὶ τίτλων, ὡς παιδικὰ μᾶλλον γυμνάσματα, ἄνευ παρακεκινδυνευμένων πτήσεων εἰς τὰς χώρας τοῦ ὑψηλοῦ, ἄνευ ἀξιώσεων ἐθνικῶν παρορμησεων, ὀλιγόστιχα, κομψά, περιτετεχνημένα, ὁμαλὰ τὴν γλῶσσαν, φιλοπαίγμονα ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον ποιήματα καὶ ὑπ' αὐτά, ἀντὶ μακροσκελῶν ὀνομάτων, διεκδικούντων τὴν ἀθανασίαν μὲ ὄλα τὰ πατρωνυμικά των γράμματα, ἀφελεῖς ψευδῶνυμοι ὑπογραφαί: Κωστῆς, Νίκος, Ἀράχνη, Souris, Général, Coo καὶ εἴ τις ἄλλη. Σύνηθες καὶ νόμου κύρος περιβλήθην σχεδὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς τέχνης εἶνε ὅτι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ αἱ μεγάλα ἐπιβολαί, ἐκτὸς σπανιωτάτων ἐξαιρέσεων, γεννῶσι τὰ μετριώτερα τῶν ἔργων. Τὴν γαλλικὴν παροιμίαν περὶ τῆς βηματιαίας ἀποστάσεως τοῦ ὑψηλοῦ ἀπὸ τοῦ γελοίου καὶ τὸν μῦθον τοῦ Ἰκάρου ἔνδοξοι ἐκύρωσαν πτώσεις ἐν πάσῃ παντὸς κλάδου ἱστορίᾳ. Ταῦτα ἔχων ὑπ' ὄψει θὰ ἠδύνατό τις μετὰ λόγου νὰ ἐλπίσῃ, ὅτι ἡ μετριόφρων τότε καὶ ταπεινὴ καὶ λελογισμένη ποιητικὴ ἐργασία ἤθελεν ἐγκαινίσῃ ἀφετηρίαν εὐελπίδος ποιητικῆς προόδου. Διότι, ἂς μὴ ὑποτεθῆ ὅτι ἡ ποίησις ἢ οἰοσθήποτε ἄλλος τῆς τέχνης κλάδος δὲν ἔχει ἀνάγκην ἐργασίας ἐλλόγου καὶ πεφωτισμένης. Τὰ μεγάλα ποιητικὰ ἔργα, ἐὰν δὲν ὄζωσιν ἐλλυχνίων, δὲν ἐπεται ὅτι εἶνε τῆς στιγμῆς προϊόντα καὶ ὅτι δὲν κατειργάσθησαν ἐν ἀγρυπνίαις καὶ μόχθῳ. Εἰς τὰ ἀπλᾶ λοιπὸν ἐκεῖνα στιχουργήματα, ἅτινα δὲν εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐγείρωσιν ἐπαναστάσεις ἢ νὰ μεταβάλωσι τὴν ὄψιν τοῦ κόσμου, ἤρξατο ὑπαυγάζουσα ἡ ἀνατολὴ ποιήσεως, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ φύσις ἢ ἑλληνικὴ καὶ ἡ ζωὴ καὶ ἡ χάρις εὕρισκον καλλιτεχνικωτέραν τὴν παράστασιν. Τοῦ νοσηροῦ ὑπερρωμαντισμοῦ, ὅστις κατέκλυσε μὲν κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα σύμπασαν τὴν Εὐρώπην, ἀλλ' ὅστις ἔσχε τὴν οἰκτροτέραν αὐτοῦ ἐκδήλωσιν ἐν τῇ νεοελληνικῇ ποιήσει ἠραιώθησαν αἱ ἀγωνιώδεις οἰμωγαί, αἱ ἀλόγιστοι τοῦ ἀγρυπτικοῦ ψευδοπατριωτισμοῦ κραυγαὶ ἐκόπασαν κἄπως καὶ τῶν ἐρωτικῶν παθῶν τὰ παθολογικὰ παραλήρηματα ἐσπάνισαν. Οἱ κεντρίζοντες τὰς νεανικὰς τότε μικροφιλοδο-

ξίας ποιητικοὶ διαγωνισμοὶ εἶχον διακοπῆ, τὸ πνεῦμα τῆς ἀντιδράσεως ἤρξατο κραταιούμενον καὶ εὐσυνείδητοί τινες ἐκδότηι περιοδικῶν μετέβαλον τὰς χαρτοκαλάθους αὐτῶν εἰς κοινὸν δοχεῖον, ἐνῶ διωχτεῦθη ἀκινδύνως ὁ κατακλύζων τὴν ἀτμόσφαιραν ποιητικὸς ἠλεκτρισμὸς. Ἡ ἐκλειψις τῆς ποιητικῆς ταύτης γονιμότητος ἐθεωρήθη παρὰ τινων ὡς σύμπτωμα ποιητικῆς στείρωσεως καὶ ἀπαίσιοι ἠγέρθησαν φιλολογικοὶ γρόνθοι κατὰ φανταστικοῦ ἔχθρου, τοῦ ὕλισμοῦ, παρασταθέντος εἰς τὰ ὄμματα τῶν πολλῶν ὡς θηρίου φοβεροῦ μὲ οὐρὰν καὶ μὲ κέρατα, ἐπιδραμόντος κατὰ τῆς ἑλληνικῆς ποιήσεως. Ὑπὸ τὰς συνθήκας ταύτας καὶ τὴν προοῖουσαν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ, ἰδίᾳ δὲ τοῦ ἀθηναϊκοῦ κοινοῦ, ἡ νεωτέρα ποιητικὴ φάλαγξ ἤρξατο ἀκολουθοῦσα εὐόλωνον ἀνέλιξιν. Τὰ ἀπλᾶ καὶ φιλοπαίγμονα ἐκεῖνα στιχουργήματα συνεχίζονται κατόπιν ἐν ἄλλῳ φιλολογικῷ καὶ κοινωνικῷ φύλλῳ, τῷ *Μὴ Χάρεσαι*, εἶδει ἑλληνικοῦ ἐν μικρογραφίᾳ *Φιγάρῳ*. Ὁ χαρακτήρ τῶν νεαρῶν ποιητῶν ἀρχεται ἤδη διαγραφόμενος, ἡ ποιητικὴ αὐτῶν φυσιογνωμία διαυγάζεται, οἱ στίχοι των καθίστανται τελειότεροι, μᾶλλον συνεπτυγμένοι, μελωδικώτεροι, ἄνευ χασμωδιῶν, ἡ ποιητικὴ των γλῶσσα μορφοῦται, πλουτίζεται, ἐξομαλύνεται, παρακολουθεῖ ἐλευθεριώτερον τὴν ἀνέλιξιν τῶν νέων ἰδεῶν. Ἡ ποιητικὴ των θεματολογία εὐρύνεται καὶ αἱ ἐμπνεύσεις των καθίστανται ἑλληνικώτεραι, ἀρτιώτεραι, τρεπόμεναι πρὸς πηγὰς ὑγιεστεράς, πρὸς τὴν ἑλληνικὴν φύσιν καὶ τὴν παράδοσιν. Ἦδη τὰ ὀνόματα τῶν ψευδωνύμων ποιητῶν καθίστανται προσφιλέστερα, ἀναζητοῦνται, γνωρίζονται. Ὑπὸ τὰ καλλιτεχνικὰ ἐκεῖνα ὀλιγόστιχα στιχουργήματα, πότε ἐν γλαφυρᾷ καὶ ὁμαλῇ καθαρευούσῃ, πότε ἐν γλυκεῖᾳ δημοτικῇ, ὑπὸ τὰ ὁποῖα ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἀκτινοβολεῖται ἀπὸ σεμνῶν εἰκόνων τῆς φύσεως, ἀπὸ ἀπερίττων παραβολῶν, ὑπὸ τὰ ἀβρὰ ταῦτα στιχουργήματα, τὰ φέροντα τὸ ψευδῶνυμον *Νίκος*, ἀναγνωρίζεται συμπαθῆς τότε τοῦ δικαίου σπουδαστῆς, ὁ *Νίκος Καμπᾶς*, ὁ πρῶτος κατόπιν συναθροίσας τὰ διεσπαρμένα καὶ μετριόφρονα ἔργα του εἰς περίκομψον τομίδιον. Τὸ τομίδιον ἐκεῖνο, καθ' ἣν ἐποχὴν αἱ ποιητικαὶ συλλογαὶ ἐνεφανίζοντο ὑπὸ πομπῶδεις τίτλους, δανειζομένους τῶρα μὲν ἐκ τοῦ βασιλείου τῶν φυτῶν, τῶρα δὲ ἐκ τοῦ κόσμου τῶν μετεώρων, προβάλλει μετὰ παρθενικῆς αἰδοῦς ὑπὸ τῶν ἀπλοῦν τίτλων: *Στίχοι*. Καὶ εἰς τοὺς πρώτους χαρίεντας στίχους, τοὺς προτασσομένους τῆς εὐωδιώσεως ταύτης συλλογῆς, ὁ ποιητὴς παραβάλλει ἑαυτὸν πρὸς τὴν δειλὴν παρθένον, ἥτις πρὸ τοῦ κλειδοκυμβάλου τῆς παιζεῖ ἐρυθριῶσα τὸ πρῶτον ἴσως ἄσμα, ὅπερ γνωρίζει:

Μικρόν τι ἄσμα ψάλλω τολμητίας,
τρέμων ὑπ' ἄλλων μήπως ἀκουσθῶσιν
οἱ στίχοι μου, οἱ στείροι μελωδίας.

Ὑπὸ τοὺς φιλοπαίγμονας πάλιν στίχους, μὲ τοὺς ἀφελεῖς τίτλους καὶ τὰ εὐφυᾶ, τὰ σύγχρονα, τὰ κοσμικὰ θέματα, ἐν τοῖς ὁποίοις παρελαύνουσιν αἱ καλλοναὶ τοῦ Φαλήρου, αἱ ἀπθίδες τῶν ἑλληνικῶν αἰθουσῶν, ἐν αἷς ὑμνεῖται τῶρα μὲν τὸ χαμόγελον μιᾶς ξανθῆς, τῶρα δὲ τὸ κατάλευκο χεράκι μιᾶς φιλαρέσκου, ἄλλοτε ἢ Πρωταπριλιά καὶ ἄλλοτε μετὰ περισσῆς χάριτος ἢ Ὑπναροῦ, ὑπὸ τοὺς στίχους τούτους καὶ τὸ ψευδώνυμον Ἀράχνη, ἀναφαίνεται ὁ Γεώργιος Δροσίνης, εἰς τὰς πρώτας ἐκδηλώσεις τῆς ποιητικῆς αὐτοῦ ἰδιοφυίας. Οἱ βαθέως αἰσθηματικοὶ ἐκείνοι στίχοι, οἱ μελαγχολικῶς ῥοδιζόμενοι ὑπὸ τοῦ δύοντος ἡλίου τοῦ ῥωμαντισμοῦ, ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁ πόνος τοῦ ἔρωτος καὶ τῆς μελαγχολίας ὁ στεναγμὸς ἀναδίδεται γλυκὺς καὶ καλλιτεχνικὸς καὶ ἡ σκέψις ἐκπηδᾷ μελωδικῇ καὶ φιλόσοφος, ἀνήκουσιν εἰς τὸν Κωστήν Παλαμᾶν. Ὁ ὑπὸ τὸ γαλλικὸν ψευδώνυμον Souris, ἑλληνικώτατος Σουρήης, εἶνε ἤδη γνωστὸς καὶ συμπαθὴς ἀπὸ τοὺς πρώτους στίχους του ἐν τῷ Ἀριστοφάνει, ἀλλ' ἐν τῷ Ῥαμπαγᾷ ἢ ποιητικῇ αὐτοῦ πρωτοτυπία ἐκδηλοῦται ἐναργέστερον καὶ τελειότερον. Τὰ γεγονότα τῆς ἡμέρας, τὰ πολιτικὰ καὶ κοινωνικὰ, τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα ἀναπηδῶσιν ὑπὸ τὴν γραφίδα του εἰς βέοντας καὶ πλουσίους δεκαπεντασυλλάβους, μεστὸς ἀνωδύνου σκώμματος, πρωτοφανοῦς καὶ ἀκάκου φαιδρότητος, σπινθηροβολοῦντος πνεύματος. Τὸ Μὴ Χάρεσαι τὸν εἶχε βαπτίση ἤδη Βερανζέρον τῆς Ἑλλάδος. Παρὰ τὸν Γεώργιον Σουρήην γελᾷ εἰς στίχους εὐφρεῖς, ἀλλ' ἐζητημένης ὀλίγον φαιδρότητος ὁ Κοφ, ὁ τόσον θλιβερῶς καταλήξας ἀτυχῆς Κόκκος. Ἡ ἀντίδρασις βλέπετε ἀνδροῦται σήμερον. Τὰ διεσπαρμένα ποιήματα ἀθροίζονται, ἐκδίδονται εἰς τεύχη. Τοὺς Στίχους τοῦ Νίκου Καμπᾶ διαδέχονται οἱ Ἰστοὶ Ἀράχνης τοῦ Δροσίνης, οἱ Γέλωτες τοῦ Κόκκου. Ἡ νέα ζωὴ καὶ ἡ χάρις, ἢ διαχεομένη ἀπὸ τῶν νέων ποιητικῶν προϊόντων, διασκεδάζει τὰ ζοφερά καὶ φλύαρα στιχουργήματα τῶν φωνασκῶν καὶ τῶν μεμφιμοίρων, οἵτινες ὀχυροῦνται εἰς ἐτήσια τινα ἡμερολόγια καὶ ἐφήμερα περιοδικά. Ἐν ταῖς στήλαις τοῦ σοβαροῦ περιοδικοῦ τύπου παρελαύνουσιν ἤδη μετὰ τῶν δοκιμωτέρων ἐκ τῶν πρεσβυτέρων οἱ νέοι ποιηταί. Τὰ ποιητικὰ σχεδιάσματα ματαιοδόξων στιχοπλόκων βίπτονται εἰς τὰ καλάθια. Εἰς τὰς σελίδας τῆς Ἑστίας, τῆς ἀσκούσης τὸν αὐστηρότερον ἔλεγχον ἐπὶ τῆς δημοσιευομένης ὕλης, βλέπει τις τὰ ὀνόματα τοῦ Γεωργίου Δροσίνης, τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, τοῦ Σουρή, τοῦ Καμπᾶ, τοῦ Προβελεγγίου, τοῦ Βιζυ-

νοῦ. Ἄλλα περιοδικὰ δημοσιεύματα, ἡμερολόγια καὶ ἐφημερίδες ἀντιφιλοτιμῶνται εἰς τὴν δημοσίευσιν νέων καὶ ἀρτιωτέρων ἐκάστοτε ἔργων τῶν νεαρῶν ποιητῶν. Εἰς τὴν χορείαν αὐτῶν προστίθεται γλυκὺς καὶ αἰσθηματικὸς ποιητῆς, ὁ Ἰωάννης Πολέμης. Αἱ ποιητικαὶ συλλογαὶ ἐμφανίζονται ἤδη ἀραιότερον, ἀλλ' αὐταὶ εἶνε πλέον τὰ *Εἰδύλλια* καὶ οἱ *Σταλακτίται* τοῦ Δροσίνης, τὰ *Τραγούδια τῆς πατρίδος μου* τοῦ Παλαμᾶ, οἱ τόμοι τοῦ Σουρή, οὐχὶ πλέον *Στόνοι καὶ Παλμοὶ*, *Φθινοπωρινὰ φύλλα* καὶ ὅσα ἄλλα. Οἱ νέοι ποιηταὶ κρατοῦσιν ἤδη τὸ σκῆπτρον. Ἐκ τῶν ἐμπνευσμένων ποιητῶν τῆς παλαιότερας γενεᾶς τοὺς πλείστους ἐκάλυψεν ἤδη γῆ. Τοῦ Βαλαωρίτου ἐνιαχοῦ ἀναφαίνονται ἀνεκδότα τινα ὀψιφανῆ ἔργα, ὁ Γεώργιος Παράσχος εἰσήγησε μεταφράζων τὴν Ἰλιάδα, ὁ πολὺς ποιητῆς τοῦ Γοργοῦ Ἰέρακος μεταφράζει ἤδη ἐν Βερολίνῳ τὸν *Φαῦστον* καὶ τοὺς *Πέρσας* τοῦ Αἰσχύλου καὶ συντάσσει κατόπιν ἐν Ἀθήναις τὸ *Ἀρχαιολογικὸν Λεξικὸν* του, ὁ Ἀχιλλεὺς Παράσχος, ἀπορφανισθεὶς τῆς συντρόφου ποιητικῆς γενεᾶς, ἀναφαίνεται πού καὶ που τονίζων ἐλεγεία ἢ πολιτικὰ σατύρας. Ἐκ τῶν παλαιότερων ὁ Ἀριστομένης Προβελέγιος, γνησίᾳ ποιητικῇ φύσει, κρατεῖ ἄσβεστον τῶν ἐστιάδων τὸ πῦρ καὶ μετὰ τῆς νέας ποιητικῆς γενεᾶς ψάλλει ναυτικὰ ἄσματα καὶ ζωγραφίζει δι' ἀριστοτεχνικῆς γραφίδος τὴν φύσιν, ἀποκηρύττων τὴν ψυχρὰν ποιητικὴν γλῶσσαν, ἐν ἣ ἔγραψε τὸ στεφανωθὲν *Μῆλον τῆς Ἐριδος*. Ὁ Γεώργιος Βιζυηνὸς ἐκδίδει τὰς *Ἀπθίδας Ἀῤῥας* καὶ δημοσιεύει ἐν τῷ περιοδικῷ τύπῳ μετὰ χάριτος δημοτικὰ ποιήματα, ἐν οἷς ἢ φιλοσοφικὴ σκέψις ἀπλή καὶ ἀβίαστος ἐπιπνέει τὸν ὑπὸ τὴν καλλιτεχνικὴν γραφίδα τοῦ ποιητοῦ ἀναπηδῶντα θελκτικὸν κόσμον τῶν παραδόσεων καὶ τῶν μύθων. Ἄλλοι νεαρότεροι ποιηταί, ἀκολουθοῦντες τὴν χαραχθεῖσαν ὁδόν, δημοσιεύουσιν ἀθρᾶ πρωτόλεια εὐτυχῶν ἐμπνεύσεων, ἐν ἐπιμελημένῃ στιχουργίᾳ καὶ εὐσυνειδήτῳ ἐν γένει ἐκτελέσει, ὑπὸ τινος τῶν ὁπίων μαντεύει τις εὐέλπιδας ποιητικὰς ἰδιοφυίας. Ἡ Ἑπτάνησος, ἢ πεπολιτισμένη καὶ ποιητικῇ, ἢ γεννήσασα τὸν Σολωμόν, τὸν Κάλβον, τὸν Βαλαωρίτην καὶ τὸν Μαρκορᾶν, συνεισφέρει πού καὶ που ἀθρᾶ καὶ πλουσίας ἐμπνεύσεως ἄνθεμα εἰς τὴν ἀνθοδέσμη τῆς νεοελληνικῆς ποιήσεως καὶ ὁ κορυφαῖος τῶν ἐπιζώντων ἐπανησίων ποιητῶν, ὁ Γεράσιμος Μαρκορᾶς, ὃν ἢ σύγχρονος κριτικῇ ἔταξεν εἰς τὴν πρό πολλοῦ ὀφειλομένην αὐτῷ θέσιν, ζωογονεῖ τὴν νεωτέραν ποιητικὴν κίνησιν διὰ τῆς νέας ἐκδόσεως τῶν ποιητικῶν αὐτοῦ ἔργων καὶ συνεισφέρει τῆς θαλερᾶς του μούσης νέα ἐπιλέπτου ἐμπνεύσεως καὶ τέχνης προϊόντα, ἐν οἷς ἢ εὐγένεια τοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς τέχνης καὶ ἢ ἀνεκζήτητος πρωτοτυπία ἀναθυμιάται ἀπὸ παντὸς στίχου καὶ πάσης λέξεως.

Δὲν θὰ ἐπιχειρήσωμεν νὰ ἀναλύσωμεν ἐνταῦθα τὸ ποιητικὸν ἔργον καὶ τὴν καλλιτεχνικὴν ἰδιοσυστασίαν τῶν ποιητῶν τῆς μνημονευθείσης ποιητικῆς περιόδου, ἧς παρέσχομεν ἀπλοῦν χρονολογικὸν σκαρίφημα διὰ τῶν γενικῶν ἄνω γραμμῶν. Θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ παρουσιάσωμεν πρὸ ὑμῶν λεπτομερὲς τὸ πανόραμα τῆς ποιήσεως ταύτης, καὶ τὰ ὄρια ὁμῶς καὶ ἡ φύσις τῶν γραμμῶν τούτων, ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ περιορισθῶμεν εἰς τὸν γενικὸν χαρακτῆρα τῆς μελέτης ἡμῶν, προσπαθοῦντες νὰ παράσχωμεν γενικὸν τινα χαρακτῆρα ποιητικῆς περιόδου, διατρεχούσης ἔτι στάδιον μεταβατικόν, ὅσον ἀφορᾷ τὰς δύο μεγάλας πάσης ποιήσεως ὑποστάσεις, τὴν μορφήν καὶ τὴν οὐσίαν.

*
* *

Τῆς μορφῆς τῆς Ποιήσεως, ἣν ἀποτελεῖ ἡ τελεία καλλιτεχνικὴ ἐκδήλωσις τῆς ποιητικῆς συλλήψεως, τὸ ἄθροισμα δηλονότι καὶ ἡ διάταξις τῶν συμβόλων διὰ τῶν ὁποίων περιβάλλεται ἐκδηλουμένη ἢ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ποιητοῦ γέννωμένη ἀντίδρασις πρὸς τὰς ἐντυπώσεις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τοῦ περιβάλλοντος αὐτόν, τῆς ποιητικῆς μορφῆς τὸ σπουδαιότατον στοιχεῖον εἶνε ἡ ποιητικὴ γλῶσσα, εἴτε καθ' ὅσον αὕτη διαπλάσσεται εἰς ἐντελεστέραν παράστασιν τῶν εἰκόνων καὶ τῶν ἐνοιῶν, εἴτε καθ' ὅσον ἀρμόζεται ἀρμονικώτερον εἰς τῶν στίχων τοὺς ῥυθμούς καὶ τὰ μέλη. Τὸ ζήτημα τῆς γλώσσης, καὶ τῆς ποιητικῆς ἰδέας καὶ τῆς καθ' ὅλου ἐν γένει, ἀπετέλεσεν ἀληθῶς ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ ἀπὸ τοῦ Κοραῆ μέχρι τοῦ κ. Ψυχάρη, τὸ φλέγον θέμα ἀπεράντων καὶ φλογερῶν συζητήσεων, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἂν μὴ ἐξῆλθεν ὀριστικῶς λελυμένον ζήτημα ἐπίπλοκον ἄλλως, προέκυψαν ὁμῶς εἰς μέσον ἀλήθειαι ἀπαρατήρητοι τέως καὶ διελευκάνθησαν ἐπιστημονικώτερον λεπτομέρειαι ἐξεταζόμεναι μέχρι τοῦδε ἀπὸ ἀτομικῶν ἀντιλήψεων καὶ περιωρισμένων ἐντυπώσεων. Αἱ τελευταῖαι μάλιστα γλωσσικαὶ ἐργασίαι, ὅσον ἀφορᾷ τὴν φιλολογικὴν καὶ ποιητικὴν ἰδιαιτέρον γλῶσσαν ('Ροῖδης, Ψυχάρης, Παλαμᾶς, Καλοσογῶρος)¹ κηρυχθεῖσαι μετὰ μικρῶν διαφωνιῶν ὑπὲρ τῆς δημοτικῆς γλώσσης, ἀνύψωσαν τὸ ζήτημα εἰς ἐπιστημονικώτεραν περιωπήν, διὰ πεφωτισμένης καὶ ἀπαθούς συζητήσεως, ἣν θὰ ἠυχόμεθα νὰ ἴδωμεν συνεχιζομένην, προκειμένου περὶ θέματος ἀρρήκτως συνδεδεμένου πρὸς τὴν σύγχρονον ἡμῶν φιλολογικὴν ζωὴν. Ἄτυχῶς παρὰ τοῖς πολλοῖς προλήψεις δυσκαταγώνιστοι κρατοῦσιν ὅσον ἀφορᾷ τὸ θέμα τοῦτο, τῶν προλήψεων δὲ τούτων ἀσφαλὲς σύμπτωμα

¹ Ὅτε ἐγράφομεν τὰνωτέρω δὲν εἶχεν ἔτι ἐκδοθῆ τοῦ σοφοῦ κ. Πολυλά «*Ἡ φιλολογικὴ μας Γλῶσσα*».

εἶνε ὁ βαρβαροπρεπὴς φανατισμὸς, ὃν διεγείρει πᾶσα νέα ἰδέα, καθυπομένη δῆθεν τοῦ γλωσσικοῦ δόγματος. Ἡ γλῶσσα θεωρεῖται ἔτι παρὰ τοῖς πολλοῖς ὡς θεόδοτον χάρισμα τῶν ἐθνῶν, ὑποβεβλημένον εἰς αἰώνιον τινα θεῖον κώδικα, εἶδος θεογράφτου δεκαλόγου, ἀνεξαρτήτου πάσης ἱστορικῆς ἐπιδράσεως, πάσης κλιματικῆς ἐπιρροῆς, πάσης ἄλλης φυσικῆς αἰτίας. Τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ποιητοῦ ὑπέλαβον οὗτοι πολλῶ ἀπλούστερον ἢ ὅσον φαίνεται καὶ εἶνε. Οἱ φανατικώτεροι τῶν συζητητῶν τούτων εἶνε ἐκεῖνοι, οἵτινες, παραγνωρίζοντες τὸν καὶ ἐπὶ τοῦ βίου τῶν γλωσσῶν καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἐπικρατοῦντα δαρβινεῖον νόμον τῆς ἐξελίξεως,¹ ὑπέθεσαν ὅτι ἡ γλῶσσα ἢ νεοελληνικὴ, ἀντὶ νάκολουθήσῃ τὸν φυσικὸν πρὸς τὰ πρόσω δρόμον ὑφισταμένη τὰς ἐπιδράσεις τῶν χρόνων καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ὡς πᾶσαι αἱ ἄλλαι εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, ἀνεξαρτήτως τοῦ μητρικοῦ αὐτῶν στελέχους, ἤθελε τραπῆ ἀντιθέτως πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ καθαιρομένη διὰ τοῦ χρόνου, καταστῆ αὐτὴ ἢ ἀρχαία τυπικῶς καὶ μορφολογικῶς. Οἱ ῥύποι δὲ οὗτοι ἀφ' ὧν ἐλπίζουσι νὰ ἀποκαθαρθῇ ἡ γλῶσσα ἢ νεοελληνικὴ, εἶνε οὐδὲν ὀλιγώτερον, οὐδὲν περισσώτερον ἢ ὁ πλοῦτος, καὶ οἱ κόσμοι, ὧν μετέλαβεν ἡ νεωτέρα γλῶσσα ἐν τῇ νέᾳ αὐτῆς ζωῇ μετὰ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, κόσμοι δὲ καὶ πλοῦτος, ὃν ἐλπίζουσι ὅτι θ' ἀνακτήσῃ ὀπισθοδρομοῦσα εἶνε αἱ λέξεις καὶ οἱ τύποι, οὓς ἀπέσβεσεν ἢ κατέστησεν ὑποτυπώδεις (rudimentaires) ἢ φορὰ τῶν χρόνων, ὡς τὰ ὄργανα ἐκεῖνα τῶν ζῶων, ἅτινα ἐν τῇ ἐξελίξει τοῦ εἴδους ἠτρώφθησαν ἢ ἐξηφανίσθησαν διὰ παντός. Οἱ ἀκολουθοῦντες τὴν αἴρεσιν ταύτην, μετ' ἀποτροπιάσεως ἀτενίζουσιν οὐ μόνον πρὸς τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶσαν γλωσσοπλαστικὴν τάσιν, πάντα τύπον εἰσφερόμενον ἀπὸ ξένης γλώσσης, πᾶσαν μορφήν λόγου μὴ ἀκραιφνῶς ἐλληνικὴν, παραγνωρίζοντες τὴν μεγάλην καὶ εὐεργετικὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἀσχεῖ ὁ νόμος τῆς ἐπιμιξίας ἐν τῇ τελειοποιήσει καὶ τῷ πλουτισμῷ τῶν γλωσσῶν, οἷον ἀσχεῖ καὶ ἐν τῇ διαπλάσει τῶν ζωολογικῶν εἰδῶν. Ἄλλ' ὑπάρχουσι καὶ οἱ ἀντιθέτως σύροντες τὸ πολυπαθὲς γλωσσικὸν ζήτημα. Οὗτοι εἰσιν οἱ ὑπολαμβάνοντες ὅτι ἐθνικὴ καὶ φιλολογικὴ γλῶσσα ὀφείλει νὰ εἶνε ἄσπιλος καὶ ἀμόλυτος ἢ γλῶσσα τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δημοτικῶν ἀσμάτων κατὰ τε τοὺς τύπους καὶ τὴν λέξιν. Ἄλλὰ δὲν ἔλαβον ὑπ' ὄψει καὶ οὗτοι ὅτι ἡ γλῶσσα ἦν ὑπαινίσσονται δὲν εἶνε ἐνιαία, ἀλλὰ διάφορος κατὰ τόπους, τὰ δὲ δημοτικὰ ἄσματα παρουσιάζουσιν ἐπίσης κατὰ τόπους καὶ χρονικὰς περιόδους τὸ ποικιλώτερον μουσαϊκόν. Ἐλησμώνθησαν δὲ συγ-

¹ Ferrière : *Le Darwinisme appliqué à la théorie des langues*.

χρόνως ὅτι μέγα μέρος τοῦ λεξιλογίου τῆς γλώσσης ταύτης, ὅσον μάλιστα ἀφορᾷ τὰ εἶδη τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ, ἔχει φραγκικὴν εἶτε τουρκικὴν τὴν καταγωγὴν. Καθαιρούμενον δὲ ἀπὸ τούτων τὸ γλωσσικὸν τοῦτο ἰδίωμα, ὡς ἱεροσύλου δὲ θεωρουμένης πάσης γλωσσοπλαστικῆς ἐπ' αὐτοῦ ἀποπείρας, ἢ εἰσφορᾶς λέξεων καὶ φράσεων ἄλλης περιόδου ἤθελε καταστῆ ὄργανον πτωχότατον καὶ πενιχρότατον.

Εὐτυχῶς, ὡς εἶπομεν, κατὰ τῶν γλωσσικῶν τούτων προλήψεων, ἀντέταξαν συζήτησιν ἐπιστημονικὴν καὶ πεφωτισμένην διακεκριμένοι λογογράφοι καὶ ποιηταί. Τὸ ζήτημα ἤδη ἀνεξαρτήτως διαφωνιῶν τινων καὶ ἀποπλανήσεων περὶ τὰς λεπτομερείας, ἀνεξαρτήτως ἀπερισκέπτων τινων ἀρχαρίων, οἵτινες ἐκ τῆς συζητήσεως ἐφανατίσθησαν ἀπλοϊκῶς, καὶ προσεκολλήθησαν εἰς τὰς νέας ἰδέας, ἄνευ ἀκριβοῦς ἐπιγνώσεως, τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸν εἰσῆλθεν εἰς στάδιον λίαν εὐδαίμων. Ὅσον ἀφορᾷ μάλιστα τὴν ποιητικὴν γλῶσσαν, συνεργούσης τῆς παραδόσεως, τῆς ἐκ τῶν δαφιλισταίων πηγῶν τῆς δημοτικῆς ποιήσεως καὶ τῶν ἐκλεκτοτέρων προϊόντων τῶν ἀρχαιότερων ἡμῶν ποιητῶν, τὸ ζήτημα φαίνεται σχεδὸν λελυμένον ὑπὲρ τοῦ δημοτικοῦ τύπου. Φαίνεται λελυμένον εἶπομεν ὅσον ἀφορᾷ μόνον τὴν ποιητικὴν, ἴσως δὲ καὶ εὐρύτερον τὴν φιλολογικὴν ἡμῶν γλῶσσαν τὸ ζήτημα, καθ' ὅσον ἀγνοοῦμεν ἂν δύναται τις νὰ ἐλπίσῃ τὴν ἐπικράτησιν τούτου ἐν ἄλλῳ πεδίῳ, τῷ τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς γλώσσης. Ἐν τῷ πεδίῳ τούτῳ ὁμολογουμένως συνετελέσθη ἤδη γλωσσοπλαστικὴ ἐργασία ἀξιοσημειώτος καὶ πλουσία. Ἐν τῇ Ἰατρικῇ, ἐν τῷ Δικαίῳ, ἐν ταῖς Φυσικαῖς Ἐπιστήμαις, ἐν τῇ Φιλοσοφίᾳ, πληθὺς ὄρων καὶ τύπων καὶ ἐκφράσεων παρελήφθη καὶ καθιερώθη ἐκ τῆς ἀρχαίας, νέαι δὲ λέξεις καὶ ὄροι ἐδημιουργήθησαν κατὰ τὸ τυπικὸν τῆς ἀρχαίας γραμματικῆς. Εὐρισκόμεθα ἐνταῦθα πρὸ τετελεσμένου γεγονότος. Ἐὰν ὁ ἄνθρωπος τοῦ κόσμου συλλαμβάνῃ σήμερον τὰς εἰκόνας καὶ τὰς ἰδέας τῶν συναισθημάτων αὐτοῦ ἐν τῇ γλώσσῃ τῇ δημοτικῇ καὶ ὁ ποιητὴς ἐπομένως, ἵνα ἀναγάγῃ εἰς τὸν κόσμον τῶν συναισθημάτων, ἀνάγκη νὰ μεταχειρισθῇ τὸν δημοτικὸν τύπον — ὁ ἐπιστήμων συλλαμβάνει τὰς ἰδέας καὶ τὰς εἰκόνας τῶν ἐπιστημονικῶν φαινομένων καὶ ἀληθειῶν ἐν τῇ καθαρῶς καθιερωμένῃ ἐπιστημονικῇ γλώσσῃ, τῆς ὁποίας αἱ λέξεις καὶ αἱ φράσεις εἶνε δι' αὐτὸν τὰ σύμβολα τῶν πραγμάτων. (Αἱ λέξεις εἶνε σύμβολα τῶν πραγμάτων. *Taine*). Ἄλλ' ἡμᾶς ἐνδιαφέρει ἐνταῦθα κυρίως ἡ ποιητικὴ γλῶσσα. Τὸ δημοτικὸν ἰδίωμα, ζωντανόν, ἀρμονικόν, παρθενικόν, εὐπλαστον, πλουτιζόμενον ἐκ τῶν διαφόρων ἐθνικῶν γλωσσικῶν πηγῶν κατὰ τὸ μέτρον τῆς καλαισθησίας τοῦ ποιητοῦ, ἐξεδήλωσε τὰς εὐτυχεστέρας ποιητικὰς συλ-

λήψεις τῆς νεωτέρας ἡμῶν ποιήσεως. Ἡ γλωσσοπλαστικὴ εὐφυΐα ἀνεγνωρίσθη παρὰ τῶν μᾶλλον ἐπιλέκτων ἡμῶν λογογράφων, ὡς εἰς τῶν κυριωτέρων χαρακτήρων τοῦ συγγραφέως καὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ ἀνεγνωρίσθη ἐπίσης ὅτι ὡς ἡ Ἀθηναῖα πάνοπλος ἐξεπῆδησεν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ Διός, τὰ γνήσια τῆς διανοίας ἔργα ἐξέρχονται ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τῶν συγγραφέων ἡμφιεσμένα τὴν στολὴν, ἣν συνέρραψαν αὐτοῖς οὐχὶ ἔξαι χεῖρες, ἀλλ' αἱ χεῖρες τῶν γεννητόρων ἐκ τοῦ ὑφάσματος τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Ὁ κ. Πολυλάς — λέγει δόκιμος κριτικὸς, ὁ κ. Γ. Καλοσοῦρος, κρίνων τὴν μετάφρασιν τῆς Ὀδυσσεΐας — τρέπεται ἤδη πρὸς πάσας ἐκείνας τὰς πηγὰς, ὅσαι δύνανται νὰ παράσχωσιν αὐτῷ στοιχεῖα ζωγόνα, ἀναδεικνύοντα τὴν δημοτικὴν γλῶσσαν ἀξίαν νὰ παραστήσῃ τὰ ὁμηρικὰ νοήματα καὶ αἰσθήματα, πρὸς τὸν λαλοῦντα τὴν γλῶσσαν λαόν, παρ' ᾧ πολλοὶ λανθάνουσι θησαυροὶ λέξεων καὶ φράσεων μεστῶν ποιήσεως, πρὸς τὴν δημοτικὴν, τὴν μεσαιωνικὴν, τὴν Κρητικὴν ποίησιν, πρὸς τὴν ἐκκλησιαστικὴν, πρὸς τὸν ἀρχαῖον ἑλληνισμόν, καὶ τὰ στοιχεῖα ταῦτα πρῶτος ἀποπειράται νὰ συγχωνεύσῃ εἰς ἐνότητα». Ἡ γλωσσοπλαστικὴ αὕτη ἐργασία ἤρξατο εὐτυχῶς ἤδη εὐρύτερον τελουμένη ἐν τῇ ποιητικῇ ἡμῶν γλώσσῃ. Τὴν ἀνεπάρκειαν τοῦ πενιχροῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς καθαρῶς δημοτικῆς γλώσσης συνησθάνθησαν πρῶτιστα πάντων οἱ εὐσυνείδητοι μεταφρασταὶ τῶν μεγάλων ποιητικῶν ἔργων. Ἐν μέσῳ μάλιστα πυκνῶν προλήψεων βῆξικέλευθος μεταφραστής, ὁ συμπαθὴς συγγραφεὺς τοῦ Λουκῆ Λάρα, ὁ σοφὸς κ. Δημήτριος Βικέλλας, ἐνέδυσσε τὰ Σαιξπήρεια δράματα ἐν γλώσσῃ ἑλληνικῇ ἐντόνῳ, ποικίλῃ, ἀνωμάλῳ ἴσως, ἀλλὰ πλουσίᾳ, τῇ μόνῃ ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ποδώσῃ ἀκεραιότερον τὸν μέγαν σαιξπήρειον κόσμον. Τὴν δημιουργικὴν ταύτην ἐργασίαν, ἀτελεστέραν τὸ πρῶτον, τελειότεραν κατόπιν διαβλέπει τις καὶ ἐν τῇ ποιητικῇ γλώσσῃ τῶν ποιητῶν τῆς τελευταίας δεκαετίας. Παραδεχθέντες ἐν συνόλῳ τὴν ἐπικράτησιν τοῦ δημώδους ἰδιώματος, τοῦ ἀρμονικώτερον καὶ προσφυσέτερον ἀρμοζομένου πρὸς τῆς νέας στιχουργίας τὰς ἀπαιτήσεις, εὐθύτερον δὲ θίγοντος τὴν καρδίαν διὰ τοῦ ἀπερίττου αὐτοῦ κάλλους δὲν προσεκολλήθησαν φανατικῶς εἰς τὰς λέξεις, ἢ τοὺς τύπους. Ὁ Ἔμμος τῆς Ἀθηναῖας, τὸ στεφανωθὲν μεγαλοπρεπὲς ἔργον τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, παρουσιάζει τὰ ἐντελέστερα ὑποδείγματα γλωσσοπλαστικῆς ἐργασίας ἐν τῇ ποιήσει τῆς δεκαετίας ταύτης. Ἀποδεικνύεται ἄρα καὶ θέλει ἀποδειχθῆ ὅτι ἡ μόρφωσις τῆς γλώσσης τῆς φιλολογικῆς οὐδέποτε προηγήθη τῶν συγγραφέων καὶ τῶν ποιητῶν. Οἱ Ἕλληνες ποιηταί, οἱ ἄξιοι τοῦ ὀνόματος, ἀπὸ τοῦ Σολωμοῦ, τοῦ Βαλαωρίτου, τοῦ Μαρκοῦ μέχρι τῆς πλειάδος τῶν νεωτέρων,

κατέθηκαν και καταθέτουν την μεγαλύτεραν συμβολήν εις τὸ οἰκοδόμημα τῆς νέας ποιητικῆς γλώσσης. Καί :

Ἄν δὲν μετράῃ τὰ λόγια τους Ὀμηρικὴ ἄρμονία
 . . . Μιλοῦν γλῶσσα ἀνυπόταχτη, λαχταριστὴ, θρεμμένη,
 Μὲ τῶν ἑλληνικῶν βουνῶν τὸν πάναγρον ἀέρα,
 Ἄλλὰ γλυκεῖα καὶ γνώριμη
 Γιατ' εἶν' ἡ γλῶσσα τῆς ζωῆς καὶ ἡ γλῶσσα τῆς ἀλήθειας. ¹

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς ἄλλας τῆς ποιητικῆς μορφῆς—ἐν τῇ εὐρυτέρᾳ τεχνικῇ τῆς λέξεως ἐκδοχῇ—λεπτομερείας, ἀδύνατον ἀποβαίνει διὰ γενικῶν γραμμῶν νὰ χαρακτηρισθῇ ἡ ποίησις, περὶ τὴν ὅποιαν διατρέβομεν ἐνταῦθα. Σχόλιον εὐσυνείδητον θάπῃται μακρὰν καὶ λεπτομερῆ παράθεσιν παραδειγμάτων μακρῶν, ἐργασία δὲ τοιαύτη ἤθελεν ἀποτρέψει ἡμᾶς τῶν διαγραφέντων ὀρίων. Ἡ περὶ τὴν μορφήν ὁμῶς τῶν δοκιμωτέρων ὅπωςδὴποτε ποιητικῶν προϊόντων τῆς περιόδου ταύτης προϊούσα τελειότης, ἀποτέλεσμα μᾶλλον ἐντελεστέρως αἰσθητικῆς μορφώσεως καὶ διαπαιδαγωγήσεως τῶν ποιητῶν ἢ μικρολόγου μερίμνης καὶ ἐπιμελείας, ὡς ὑπέλαβον πολλοί, τυγχάνει ἀναμφισβήτητος. Οἱ φρονούντες ὅτι σχολαστικὴ ἐπιμέλεια καὶ ὑπομονὴ δύναται νὰ παραγάγῃ τὴν τεχνικὴν ἐντέλειαν τῆς μορφῆς ἐν τοῖς καλλιτεχνικοῖς ἔργοις, συγκεχυμένην βεβαίως ἔχουσιν ἰδέαν περὶ αὐτῆς, ὡς εἶχεν ἀναμφιδόλως λίαν ἀόριστον τοιαύτην ὁ ποιητὴς τοῦ *Περιπλανωμένου*, γράφων περὶ τῶν ποιήσεων τοῦ Κάλθου καὶ τοῦ Σολωμοῦ ὅτι :

. . . Ἰδέαι πλούσιαι, πτωχὰ ἐνδεδυμένα
 Δὲν εἶνε δι' αἰώνιον ζῶην προωρισμένα,

ὥσει μία ἰδέα ἠδύνατο νὰ παρουσιάσῃται τώρα μὲν ὑπὸ πλούσιον καὶ τώρα ὑπὸ πενιχρὸν ἔνδυμα, ἀναλόγως τῆς ὀρέξεως ἢ τῆς ἰκανότητος τοῦ ποιητοῦ. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον φρονοῦμεν ὅτι ἡ ἀρτιότης καὶ εὐγένεια καὶ τὸ κάλλος τῆς μορφῆς, ἣν ἀπαντῶμεν εἰς πλεῖστα ἐκλεκτὰ προϊόντα τῶν νεωτέρων ποιητῶν, ἐκπροσωπεῖ τὴν εὐγένειαν τῶν ἐμπνεύσεων, καὶ τὴν ἀρτιότητα τῆς συλλήψεως καὶ τὸ κάλλος τῶν ἰδεῶν καὶ τῶν εἰκότων τῶν συλλαμβανόμενων ἐν τῇ ἐγκεφάλῳ τῶν ποιητῶν τούτων. Ἴνα παράσῃ ἀκεραλίαν τὴν αἰσθητικὴν ἀπόλαυσιν τὸ καλλιτεχνικὸν ἔργον, ἀπαραίτητον νὰ εἶνε ἀρτίως ἐκπεφρασμένον, πᾶσα δὲ ἀτέλεια περὶ τὴν ἔκφρασιν καὶ πενιχρότης, (*πτωχὰ ἐνδεδυμένοι*, Σοῦτσος) εἶνε μαρτύριον ἀντιστοίχου ἀτελείας περὶ τὴν σύλληψιν καὶ τὴν ἀρχικὴν διά-

¹ Κωστὴ Παλαμᾶ : *Ἡ ξηνητεμμένη*.

πλασίον τῆς ἰδέας, κατὰ νόμον φυσιολογικὸν ἀναντίρρητον, ὡς ἐν ταῖς ὑλικωτέραις λειτουργίαις τοῦ ἐγκεφάλου πᾶσα ἀτέλεια περὶ τὴν αἴσθησιν καὶ τὴν κίνησιν ἀντιστοιχεῖ πρὸς ὠρισμένην ἀτέλειαν εἴτε βλάβην κεντρικὴν. Εἰς τὸν ἐξετάσοντα ἐν λεπτομερείᾳ καὶ μεμονωμένως τοὺς δοκίμους ἐκ τῶν συγχρόνων ποιητῶν εὐρείας μελέτης θέμα θέλει παράσῃ τὸ ζήτημα τῆς ἐν γενεῇ ποιητικῆς μορφῆς, καθ' ὅσον πλεῖστα αὐτῆς λεπτομέρειαι, μάλιστα δὲ ἡ διαμόρφωσις καὶ ὁ ρυθμὸς τῆς νεοελληνικῆς στιχοουργίας, ἀπαιτοῦσι μακρὰν καὶ ἐνδελεχῆ διασκόπησιν.

(Ἔπεται συνέχεια)

Πέτρος Ἀποστολίδης

ΡΟΥΜΕΛΙΩΤΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

Ο ΛΙΑΡΟΚΑΠΠΗΣ

Ἐκεῖνο τὸ βράδυ ἔκανα κονάκι στὸ σπῆτι τοῦ Νικόλα τοῦ Τρυπιᾶ, κοντὰ στὸν ἄη Νικόλα, τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ τοῦ χωριοῦ. Ἡ Παππαδάτη εἶνε ὅπως ὅλα τὰ χωριά τοῦ Ξερόμερου, χτισμένη ἀπάνω σὲ ψηλὲς ράχες καὶ σὲ ξερὸς βράχους, μὲ πουνάρια καὶ στορνάρια, μὲ κᾶνα γαῦρο κᾶπου κᾶπου, μὲ θεόρατα βουνὰ ὀλόγυρα, μὲ κάμπους μὲ χίλια χρώματα, μὲ λόγγους ἀτέλειωτους, καὶ μὲ λίμνες ζαφειρένιες κάτω ἀπὸ τὸ ριζὸ τῆς ράχης, μὲ νερὸ ζεστὸ, κουβαλημένο εἰς βαρέλες ἀπὸ μιᾶς ὥρας δρόμο, καὶ μ' ἓνα ἀθάνατο μαῖστρο, σωστὸ μπουγάζι, ποῦ ξεπαγιάζει μιὰ χαρὰ κάθε ἀσυνήθιστος πεδινός, μπουγάζι ποῦ ξεκινᾷ σὰν φοβερὸ φουσάτο, ἀπ' τὰ Τζουμέρκα πέρα, κι' ἀπὸ τὰ βουνὰ τοῦ Σουλιῦ. Εἶχα φθάσῃ μὲ τὸ τσάκισμα τοῦ ἡλιοῦ κάτω εἰς ἄλωνα. Ὅλο τὸ χωριὸ ἦταν πνιγμένον εἰς τὴν δουλειὰ· ὅλοι εἰς τὸ θέρο, εἰς ἄλωνισμα καὶ εἰς λίχνισμα. Ἐκεῖ βρῆκα τὸν Νικόλα τὸν Τρυπιᾶ, πότισα τ' ἄλογό μου εἰς τὴν βρύσι, δρόσισα τὰ χεῖλη μου ὕστερα ἀπὸ ἑπτὰ ὥρες δρόμο, καθάλιξε κι' ὁ Τρυπιᾶς στὸ γρίβα του, καὶ πῆραμε τὸν ἀνήφορο τοῦ χωριοῦ. Δάφνες καὶ βαγιές, ἀνθισμένες κ' εὐωδάτες ἀγραμπέλες, κισσοὶ παμπάλαιοι, θεόρατες κουκουρευτιές, βελανιδιές ἀθάνατες, πορνάρια ἴσια μ' ἐκεῖ ἀπάνω, γαῦροι μοναχιασμένοι, δάση ἀπὸ μεγάλες λυγαριές, βράχοι καὶ σπηλιές, κληματσίδες πολυκαιρινές κρεμασμένες εἰς κλαριά στεφανωτά, θυμάρια κ' ἀγριολούλουδα, ἐστόλιζαν ἀπὸ τὰ δύο πλάγια τὸ πετρώδες μονοπάτι, κι' ὅλη ἐκεῖνη τὴν κακοτοπιά, ποῦ μοῦ βγήκε

σάν του σκυλιού ή γλώσσα έξω από τὸ στόμα, ὅσο νὰ τὴν ἀνεβῶ, ἂν κ' εἶχα κολλησὴ σφιχτὰ σὰν βδέλλα στὰ πλευρὰ τοῦ σαμαριού, ἀντι-κρύζοντας ὄχι μὲ λίγο τρόμο στὴν ἄκρη ἀπὸ τὰ πέταλα τῶν ἀλόγων βαθυτάτες σᾶρες μὲ στεφάνια γύρω, ποῦ μόνο ἀγριοκάτσικα μποροῦσαν νὰ τὰ πατήσουν. Ἴσια μὲ τὸ σορούπωμα φτάσαμε στὴ κορφὴ τοῦ χωριού. Ξεππεζέψαμε στὴν αὐλὴ τοῦ σπητιού.

— Ἐ! μαρὴ Ἄρτινιά! βγάζει μιὰ φωνὴ ὁ Τρουπιᾶς, κ' ἡ μισογυρμένη πόρτα τοῦ χαμηλοῦ σπητιού ἀνοίγει, καὶ προβάλλει ἓνα κεφαλάκι λυγερῆς, μὲ μιὰ μαύρη μαντήλα δεμένη σταυρωτὰ ἀποκάτω ἀπὸ τὸ σαγόνι, κοντὴ ἀποπίσω γιὰ νὰ ξεφεύγουν στὴ πλάτη δυὸ χρυσὲς πλεξιίδες, πειὸ χρυσὲς ἀκόμα μέσα στὴν ἀναλαμπὴ τῆς βραδυᾶς. Μᾶς ζύγωσε ἀμέσως ἡ χαριτωμένη παιδοῦλα, μὲ καλωσῶρισε μὲ χαμηλωμένα μάτια καὶ μὲ δειλὴ φωνή. Ἐπῆρε τ' ἄλογα ἀπὸ τὸ καπίστρι, τᾶσυρε στὴν ἄκρη ἀπὸ τὸν τοῖχο, τὰ ξεσαμάρωσε καὶ τᾶδωσε γιὰ νὰ βοσκῆσουν σὲ καμμιά λάκκα, σ' ἓνα μικρὸ παιδάκι, ποῦ ἔριχνε βροχὴ τὰ στορνάρια τοῦ βουνοῦ στὰ κλωνάρια μιᾶς γρηᾶς μυγαδαλιᾶς, γεμίζοντας τὸν κόρφο του ἀπὸ ψύχες. Μπήκαμε μέσα στὸ σπήτι καὶ ξαπλωθήκαμε σὲ μιὰ στρωματσάδα. Τὸ σπήτι ἦταν μιὰ κάμαρα μεγάλη, μὲ καπνισμένα δοκάρια ψηλά, μ' ἀσπρισμένους τοίχους ὀλόγυρα, μὲ τὴ γωνιὰ 'στὴ μέση ἑνὸς τοίχου, μὲ τὲς δυὸ μπολίτσες στὸ πλάι τῆς, μὲ τ' ἀράφια ὀλόγυρα, φορτωμένα ἀπὸ λογιῶν λογιῶν εἰδίσματα, μὲ τ' ἀμπάρι τὸ μεγάλο στὸ βυθό, γιὰ νὰ γίνεται ἓνα μικρὸ χώρισμα, μὲ τὸ φούρνο παρακάτω, καὶ μὲ κᾶνα δυὸ ντουλάπια. Κανένα στολίδι γύρω, μονάχα σὲ μιὰ ἀγκωνὴ ἓνα εἰκονισματάκι μ' ἀναμμένη καντήλα, καὶ κοντὰ 'στὸ παράθυρο, μέσα στὸ γαλανὸ φῶς τούρανοῦ καρφωμένη φτωχικὰ μιὰ μεγάλη ξανθὴ ζωγραφία τῆς δυστυχισμένης βασιλοπούλας μας, μὲ μεγάλα γράμματα ἀπὸ κάτω Μ. Δ. ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ. Πῶς σᾶς φαίνεται τὸ συμπαθητικὸ αὐτὸ καρδιοχτύπι τοῦ ἐρημίτη χωριάτη, γιὰ τὴν ἀγαπημένη κόρη τῆς Ἑλλάδος, σ' ἐκεῖνο τὸν πορναρότοπο; Ἡ Ἄρτινιά μᾶς φίλεψε σὲ λιγάκι ἀπὸ μιὰ μαστίχα, κ' ἀπῶνα φλετζάνι καφέ, βγήκε ὕστερα ἔξω, ἔκραξε τὸν πατέρα τῆς νὰ τῆς σφάζῃ δυὸ κοτόπουλα, καὶ ξανᾶρθε γελοῦμενη μὲ τὸ ταψὶ στὰ χέρια, μὲ τὰ σφασμένα κοτόπουλα, ποῦ σπαρτάριζαν ἀκόμα 'στὸ αἷμά των, καὶ μ' ἀνασκουμπωμένο φουστάνι καὶ μανίκια. Κ' ἔτσι μὲ τὰ παχουλὰ τῆς χέρια, μὲ τὸ λιγυρὸ τῆς τ' ἀνάστημα ἄρχισε νὰ θερμίζῃ καὶ νὰ μαδάῃ, νὰ πλάθῃ τὴ πῆττα τῆς, ν' ἀπκθῶνῃ τὴν τέντζερη 'στὴ φωτιά καὶ νὰ καίῃ τὸ φούρνο. Σ' αὐτὴ τὴν ὥρα ἀρχίσαμε νὰ τὰ λέμε μὲ τὸν νοικοκύρη τοῦ σπητιού. Γιὰ λίγες στιγμὲς καλόμαθα τὴν ἱστορία του, γιὰτ' εἶχε ἱστορία ὁ Νικόλας ὁ

Τρουπιᾶς, ἂν καὶ χωριάτης, κ' ἱστορία πονεμένη κι' ἀληθινή. Δὲν θᾶτανε σαράντα πέντε χρονῶν, καὶ φαίνονταν ἀπάνω ἀπ' τὰ πενήντα. Ἡ θλιψες, καὶ ἡ κακοτυχιὲς τὸν εἶχαν συντρίψῃ πάρωρα. Ἡ ψαρή του κεφαλή ἄσπριζε περισσότερο ἀπὸ ὅτι ἦταν μέσα στὸ φῶς τοῦ λυχναριού, τὰ μάτια του δὲν εἶχαν πειὰ πολλὴ φλόγα νὰ τὰ θερμαίνῃ, καὶ τὸ ψηλό του τ' ἀνάστημα ἔδειχνε πῶς δὲν εἶχε ἀδυνατίσῃ μονάχα ἀπ' τῆς δουλειᾶς τὸν κόπο. Ἡ φωνὴ του εἶχε κάποια βραχνάδα σθυσμένη, καὶ κάθε λέξι τῆς εἶχε κρυφὸ πόνο. Μῶλεγε συχνὰ πικρὰ πῶς ὄλες ἡ δυστυχιὲς τὸν βρῆκαν ἀπὸ τὸ καινούργιο σπήτι πούχε χτίσῃ ἐδῶ καὶ πέντε χρόνια, ὅταν ἦταν ἀπάνω στὰ καλά του. Ἦταν ἰσκιερὸ τὸ σπήτι, κι' αὐτὸ τῶφαγε γιὰ ἓνα ξάμηνο τὴ γυναῖκά του καὶ τρία παιδιά, τρία παλληκάρια τῶνα κοντὰ εἰς ἄλλο, ἀνθρωποδόναμα, τὸ καμάρι τῆς καρδιάς καὶ τοῦ σπητιού του, τὸ καμάρι τοῦ χωριού, παλληκάρια ποῦ τὸ τρανῆτερο δὲν εἶχε κλεισῃ τὰ εἴκοσι τρία χρόνια ἀκόμα. Ἀπάνω στὴν ἀπελπισία του ἔβαλε καὶ γκρέμισαν κείνο τὸ 'ρμαδιακὸ, κ' ἦρθε κ' ἔκατσε τότε μ' αὐτὴ τὴ κοπέλα στὸ παληρόσπητό του. Ἡ Ἄρτινιά μονάχα τ' ἀπόμεινε στὸ κόσμο, ἡ Ἄρτινιά τὸ φῶς καὶ τὸ χάραγμα τῶν ματιῶν του, μὰ κι' αὐτὸ τ' ἄμοιρο χωρὶς νὰ τὸ θέλῃ, πίκρες τὸν ἐπότισε μονάχα μὲ τὴ κακοτυχία τῆς. Κ' ἔσταμάτησεν ἕως ἐδῶ, μ' ἓναν βαθὺ ἀναστεναγμὸ, μὲ τὰ μάτια γυρισμένα τρυφερὰ πρὸς τὴ μικροκαμωμένη λυγερή. Κάτι ἔτρεχε πειὸ θλιβερὸ ἀκόμα σ' ἐκεῖνο τὸ σπήτι. Ἐρριζα τὸ μάτι μου ἀπάνω στὴν Ἄρτινιά καὶ μὲς στὸ θαμπὸ φῶς τοῦ σπητιού, ἐκεῖ πᾶπλαθε τὴ πῆττα μου φάνηκε πῶς τὸ λιγυρὸ κορμὶ τῆς δὲν ἀναταράζονταν μονάχα ἀπὸ τὴ γοργὴ κίνησι τοῦ πλάστῃ.

Ἔτσι σὰν μ' ἀποδιηγῆθηκε τὰ βᾶσανά του ὁ Νικόλας ὁ Τρουπιᾶς, σὰν ἀπούπαμε κᾶτι καὶ γιὰ τὸ χωριὸ του καὶ τοὺς χωριανούς του, καὶ σὰν ἀποψήθηκε καὶ πῆρε θράκα ἢ πῆττα, κ' ἔγεινε τὸ ψωμὶ τὸ σταρένιο στὸ φούρνο, κ' ἀπόβρασε στὴ φωτιά ἡ τέντζερη, ἡ νοικοκυρὰ μᾶς ἔστρωσε ἐμπρὸς στὰ πόδια μας ἓνα καθαρὸ μεσάλι, μᾶς ἄπλωσε στὰ γόνατά μας ἓνα πεσκέρι, μᾶς ἔβαλε δύο πιάτα γεμᾶτα ἀπὸ τὸ μαγειρεμένο κοτόπουλο, μᾶς ἔφερε καὶ στὴ μέση τὴ πιάτα μὲ τὰ ροδοβαμμένα φελιά τῆς πῆττας, μιὰ λίμπα στὸ πλάι ἀπὸ κατάπηχτη ξύνα καὶ τὴ μεγάλη ταίτσα στὸ πλάι, ποῦ εἶχε στείλῃ προτῆτερα ὁ Τρουπιᾶς καὶ τὴν γέμισε στὸ Μπαμπίνι, τὸ μόνο χωριὸ ποῦ ἔχει ἀμπέλια σ' ὅλο τὸ δῆμο Ἐχίνου.

— Καλῶς ὠρίσατε!

— Καλῶς σᾶς βρῆκα!

Κάμαμε τὸ σταυρὸ μας κι' ἀρχίσαμε νὰ τρώμε. Πεινάγαμε κ' οἱ δύο:

ἐκεῖνος κατακοιμημένος ἀπὸ τὸ κάμμα καὶ τὸ λιοθόρι τῆς ἡμέρας, κ' ἐγὼ ἀπὸ τόσο δρόμο, ἀπὸ λαγκαδιᾶς σὲ ράχες, σὲ βουνά. Ἡ Ἄρτινιά ἐκάθησε στὴν ἄκρη τῆς, ἀκουμπησμένη στὸ πλάι τ' ἀμπαριοῦ, μὲ τὰ γόνατα ἀνασηκωμένα, καὶ μὲ τὴ ρόκα τῆς μπροστά. Στὰ χωριά ἔτσι τῶχουν ἡ γυναῖκες δὲν κάθονται ποτὲ ἐπὶ τὰ βλά, ὄντας εἶνε ξενος ἐπὶ σπητικό των. Τ' ἀνοιχτὸ παραθύρι ἄφινε νὰ τρέμουν λίγα ἀστέρια στὸν οὐρανὸ καὶ ὁ μαῖστρος τῆς νύχτας ἔπαιζε μὲ τὰ σγουρά φυλλάκια τοῦ βασιλικοῦ, ποῦ εὐώδιαζε ἀπὸ τὸ παρμάκι τοῦ παραθυριοῦ μὲ τὴν παρθενικὴ ἀναπνοή του ὅλο τὸ σπητάκι. Ἐνας γρύλλος ἔτριζε ἐπὶ τὴ στέγη, κ' ὁ Μαλλιαρὸς ἐκούναγε ἐπὶ τὴ πόρτα τὴν οὐρά του ὀλοένα κ' ἀλυχτούσε συχά. Κᾶνα τσοπανόπουλο κατεβαίνοντας μὲ τὰ γίδια ἀπὸ κᾶνα θράχο ἔσχιζε τὸν ἀέρα καὶ τῆς νύχτας τὴ σιγαλιά μὲ τὸ φιλό τραγοῦδι του, ποῦ ἔρχονταν ἴσια ἐπ' αὐτιά μας. . .

Ἀπόψε δὲν κοιμήθηκα καὶ σήμερα νυστάζω
γιὰ δυὸ ματάκια γαλανά, γιὰ δυὸ γλυκὰ ματάκια.
Θὲ νὰ τὰ κλέψω μιὰ βραδυά, νύχτα χωρὶς φεγγάρι
νὰ τ' ἀνεβάσω σὲ βουνό, ψηλά σὲ κορφοβοῦνι,
νὰ τὰ φιλω̄ μεσάνυχτα, νὰ τὰ φιλω̄ τὸ τάχυ,
ὄντας λαλάη ἢ πέρδικα, ὄντας λαλή τ' ἀηδόνι. .

Καὶ ἐπὶ ὑστερνά του λόγια ποῦ μόλις ἔφτασαν ξάστερα ἐπὶ τὴν ἀκοή μας, ὁ γέρος ἀναστέναξε πάλι, κ' ἡ Ἄρτινιά ἔγειρε πειὸ χαμηλά τὰ μάτια ἐπὶ τὴν ποδιά τῆς, καὶ τὸ χεράκι τῆς παράδερνε μὲ τὸ σφοντῆλι τῆς ρόκας. Μ' ὅλη τὴ δροσιά τῆς νύχτας καὶ τὸ γλυκὸ τῆς νανούρισμα ἀντάρρα καὶ καταχνιά ἔστεκε μέσα σ' ἐκεῖνο τὸ σπητάκι. Δὲν μποροῦσες ν' ἀναπνεύσεις ἐλεύθερα. Θαρροῦσες πῶς κᾶτι τι βαρὺ σὰν μολύβι κάθονταν ἀπὸ στιγμὴ σὲ στιγμὴ πειὸ βαρὺ ἐπὶ τὸν ἀέρα, ἐπὶ τοῖχος γύρω σου, μέσα ἐπὶ πλεμόνια σου, καὶ σοῦ ἔπνιγε τὸν λάρυγγα. Ὁ Νικόλας ὁ Τρυπιᾶς εἶχε ἀποφάγη πειὰ καὶ ξαπλώθηκε ἐπὶ τὸ πλάι τῆς γωνιάς, ἀπὸ τὴν μιὰ μεριά αὐτὸς κ' ἐγὼ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἡ Ἄρτινιά σηκώθηκε καὶ πῆρε τὴ τάβλα. ἀνάψαμε ἀπῶνα τσιγάρο ξερομερίτικο, εἴπαμε κᾶνα δυὸ καὶ πέσαμε πάλι ἐμεῖς καὶ τὸ σπῆτι ὅλο ἐπὶ τὴ προσητερινὴ σιγαλιά.

Ἄξαφνα ἀπ' τ' ἀνοιχτὸ παράθυρο ἔπεσαν ἀγάλι ἀγάλια μέσα, κα-
ταγῆς τρία χαλικάκια· τὸ ὑστερο γκρέμινε ἐνα βαζάκι μ' ἐνα μορφάνθη
κάτω μὲ θλιθερὸ κρότο, καὶ τὴν ἴδια τὴ στιγμὴ ἀντήχησε ἐνα σιγανὸ
σφύριγμα. Ὁ Νικόλας ὁ Τρυπιᾶς κ' ἡ κόρη του βρέθηκαν ἐπὶ τὸ πόδι, κ'
οἱ δυὸ τους κατακιτρίνιασαν, ἀνοιξαν τὰ χεῖλη των καὶ ἐμουρμούρισαν
πολὺ χαμηλά, μὲ μιὰ φωνή.

— Ὁ Λιαροκάππης !

— Ἐκεῖνος εἶνε, πατέρα !

Ὁ γέρος ἔβαλε δυὸ δάκτυλά του ἐπὶ τὸ στόμα καὶ σφύριξε τρεῖς φορές. Δὲν πέρασε στιγμὴ, ἡ πόρτα ἀνοιξε, ὁ Μαλλιαρὸς μπῆκε μέσα μὲ ζουρλά πηδῆματα καὶ μ' ἐνα χαρούμενο οὐρλιασμα, κ' ἀποπίσω του ὁ Λιαροκάππης, ἐνας κοντὸς νευροδύναμος λεβέντης, μ' ἄγριο μαῦρο πρόσωπο, ἄγρια μάτια μαῦρα, ἄγρια μακρὰ γένεια, ἄγρια στριμμένα μουστάκια. Στὸ πάτημα τῶν τσαρουχιῶν του ἔλεγε πῶς ἔτρεμεν ἡ γῆ καὶ πετοῦσε σπῖθες. Ἄστραφταν ἐπὶ πλατεῖα στήθη του δυὸ μεγάλα θηλυκωμένα κοστῆκια, βρόνταγαν ἀποπίσω ἐπὶ τὴ μέση του δυὸ φλωροκαπνισμένες παλάσκες μὲ τὰ πολλὰ γατζούδια των, μπερδεύονταν ἐπὶ τὴ λερὴ φουστανέλλα του ἡ ἀσημένιες ἀλυσίδες τῶν ἀσημοσυγιῶν του, φοβερὸς ἔχυναν ἀναλαμπῆς τὰ κουμπούρια καὶ τὰ χαρμπιά ἀπὸ τὲς δίπλες τοῦ χρυσοκεντισμένου σελαχιοῦ του, ἄστραφτε σὰν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἡ κᾶννα τοῦ κοντοτουφεκιοῦ του καὶ τ' ἀσημογιαταγάνι του.

Καὶ οἱ τρεῖς ἤμαστε ἐπὶ τὰ πόδια μας.

— Καλὴ ἑσπέρα σας !

— Ὠρα καλὴ σου !

Καὶ μῶρριξε μιὰ κρύα κ' ἄγρια ματιά, ποῦ κρύωσαν τὰ πόδια καὶ τὰ χέρια μου κ' ἀνετρίχιασαν φοβερά ὅλα τὰ μέλη μου. Ὁ Τρυπιᾶς σὰν νὰ κατάλαβε, καὶ τοῦ εἶπε :

— Εἶνε ξένος ἀπ' ἐδῶ, διαβαίνει τὴν νύχτα γιὰ ὀδὸ πᾶ τὸν Ἀκτό, κ' ἔρχεται μὲ γραφὴ ἀπ' τοὺς δικούς μας, ἀπ' τὴ Λεπενου.

Καὶ τ' ἄγριο θερίο σύχασε, μῶσφιξε δυνατὰ τὸ χεῖρι μου, φίλησε τὴν Ἄρτινιά μὲ κάποια ντροπὴ ἐπὶ τὰ μάτια, ἔπιασε τὸ χεῖρι τοῦ γέροντα, κ' ἔκατσε ἐπὶ τὸ πλάι του. Ὁ γέρος τὸν ρώτησε ἂν ἐπεινοῦσε νὰ φάη, αὐτὸς σήκωσε τὸ κεφάλι του μὲ τὴ μαῦρη καὶ κατακουρελιασμένη σκέπη του, κ' ἔκαμε μὲ τὰ χεῖλη του ἀντσιού !

— Ἐχετε κρασί μονάχα ;

Τῶδωκε τὴ τσίτσα καὶ ρούφηξε φοβερά. Ἐγὼ τᾶχα χάση, μὰ γρήγορα κατάλαβα τί ἔτρεχε. Ὁ Νικόλας ὁ Τρυπιᾶς μοῦ τὰ ξήγησε σὲ λίγο.

— Εἶνε γαμπρὸς μου τοῦ λόγου του, ὁ Γρηγόρης κ' ἀναστέναξε βαθυὰ ὁ δυστυχὴς γέρος.

Δὲν ἄργησα νὰ μάθω τὴν ἱστορία τοῦ Λιαροκάππης. Ὁ Νικόλας ὁ Τρυπιᾶς τὸν ἔκαμε γαμπρὸ ἐπὶ τὴ κόρη του, ποῦ τὸν εἶχε ξετρελλάνη τὸ σιγαλοπερπάτημα καὶ τὸ χαμηλοκῦτταγμα τῆς, ἐδῶ καὶ δυὸ χρόνια. Δὲν εἶχε πάρη τότε τὰ βουνά. Ἦταν τίμιο κ' ἄξιο παλλικάρι, ὁμορφόπαιδο, νοικοκυρόπουλο, μονάχα πῶς ἔστεκε πάντα παράφορο κ' ἔκανε

καμμιά φορά παλλικαριές. Για κακή του τύχη πρόπερσι στο πανηγύρι του Λιγοβουτσιού, εκεί που στο ύψωμα του βουνού του μαζεύονται περισσότεροι από εξήχ' χιλιάδες πανηγυριώτες απ' όλη τη Ρούμελη, άπάνω στο κρασί και στο ξεφάντωμα λογόφερε μ' ένα συντοπίτη του, παραφέρθηκε και του την άναψε κατακέφαλα. Από τότε πήρε τ' ά βουνά: εξήχ' μήνες έκαμε φυγόδικος, από κοντά του τ' άπόσπασμα, κι' ως τ' ά τότε δέν είχε κάμη τίποτε κακό άκόμα, και δέν είχε κηρυχθή κλέφτης. Μά τ' ά βουνά ξαγριέβουν τόν άνθρωπο: μι' ά καθημερινή ζωή εκεί πέρα μέσα στην άγριότητα της φύσης ξαναγεννά τόν προϊστορικό άνθρωπο: έπειτα αυτή ή ανάγκη φέρνει μονάχη της τ' ά κακούργημα, και τ' ά πρώτο κακό δευτερόνεται, και τ' ά δεύτερο τριτεύει κι' έτσι πάει λέωντας, και από ένας φυγόδικος κι' ό πειό ήμερος άνθρωπάκος καταντά χαραμής και κλέφτης. Χωρίς νά θέλη θ' ά πατήση τή στάνη του τσοπάνη, χωρίς νά τ' ά γυρεύη θ' ά δειάση τ' ά σακκούλι του διαβήτη και θ' ά ψηλαφήση τόν ξένο. Έτσι κι' ό Λιαροκάπης ό γαμπρός του Νικόλα Τρυπι' ά κατήντησε κλέφτης με τ' ά όνομα: τούχαν βγάλη και τραγοῦδι κι' όλας. Τρεις φορές είχ' άνταμωθή μ' άποσπάσματα και τ' ά τρεις άφησε πίσω του, μαζί με τ' ά αίμά του και κάνα δυό κορμιά λαθωμένα. "Οντας βαριώνταν με τ' άπόσπασμα με τ' ά μπλουκι του, κάθε χωριό από τ' ά Ξερόμερο ως τ' ά Βάλτο, μέσα στο σφύριγμα τ' ά μολυβι' άν ξεχώριζε μι' ά χαρά τ' ά βραχνό ξεράσμα του σασεπ' ά του, σασεπ' ά που έζησε πολλά χρόνια πάντα σ' ά ψηλά βουνά και σ' ά πάτητα κορφοβούνια, παρατημένο από τ' ά αποκαμωμένα χέρια του γέρου κλέφτη σ' ά φοβα και παλληκαρία νειάτα.

Η Άρτινιά σ' άν έβλεπε έτσι λυπημένο τόν πατέρα της, άρχισε νά μιλάη λιγάκι με γελοῦμενα χείλη. Ρωτούσε τόν άντρα της π' άως τ' ά περνούσε ψηλά στα κρύα νερά, στα δροσερά άμαλαγιές, και στα κακά στεφάνια. Ζήτησε μ' ά επιμονή μεγάλη νά της δείξη αν εκλεισε μι' ά παληά λαθωμάτια στη ζερβή του άντζα, και στα ύστερα τόν ρώτησε αν ήθελε ν' άλλάξη τ' ά λερά του. Ο Λιαροκάπης ούτε μιλι' ά σ' όλα αυτά μονάχα σήκωνε κάθε φορά τ' ά αγριωμένο κεφάλι του, άνοιγε τ' ά παχειά χείλη του κι' έκανε κάθε τόσο ένα «τσιού!» Ηταν ξαπλωμένος στη κάππα του με τ' ά κοντοτούφεκο παραμάσχαλα και σ' άν π' άως λαγοκοιμ' άνταν, γιατί τσαλαφι' άζονταν σ' ά κάθε μουρμούρισμα του Μαλλιάρου και στο παραμικρό φτερούγισμα του μαίστρου με τ' ά σγουρά κλωνάρια του βασιλικού. Έτσι θ' ά πέρασε μι' ά ώρα, ως τ' ά στιγμή που σηκώθηκε στα ποδάρια του. Έφερε δυό γύρες μέσα στο σπ' άητι απ' τη γωνιά στ' άμπάρι κι' επ' ά τ' άμπάρι στη γωνιά, θέλησε νά μιλήση δυό φορές χωρίς νά μπορέση νά π' ά λέξει, και σ' ά κάθε γύρα του φαίνονταν πειό στενα-

χωρημένος. Ξεκρέμασε τότε τ' ά σακκούλι του απ' τόν ώμο του, έχωσε τ' ά μαλλιάρ' ά και ήλιοκαμμένο χέρι του με τήν πλατειά μανίκα μέσα στο βυθό του κι' έβγαλε ένα τρυφερό κομμάτι κρέας ροδοψημένο και τ' άπίθωσε στη γωνιά.

— Δέν πέρν' τε απ' τ' ά κυνήγι μου;

— Βάρεςες κάνα άγρίμι; άποκρίθηκε ό πενθερός του και με τ' ά σουγιά του άρχισε νά κοψιδιάζη τ' ά κομμάτι.

— Μπλάτσασα με τ' ά ξημερώματα ένα πλατόνι πέρα στη βελαόρα.

Έπ' άηρε κι' αυτός λιγάκι κι' έπιασε όλοι στην ύγεια του. Μ' άς καλοκάρι-δισε, όντας γυρίζει και λείπει του πενθερού του:

— Ξέρεις, γέροντά μου, ήρθα νά πάρω τήν Άρτινιά.

Ο Νικόλας ό Τρυπι' ά άνατινάχτηκε, έβαλε τούς γρόνθους του σφιγμένους στα πλευρά του, σούφρωσε τ' ά γεροντικό μέτωπό του κι' είπε με σθυμένη φωνή:

— Πάλε, όρε Γρηγόρη!

— Τί νά σ' ά κάμω, πατέρα. Δέν μπορώ νά μείνω στα χαμ' άλωματα τ' άρα τόν Άλωνάρι. Θ' ά μ' άς πάρουν στο πόδι τ' άποσπάσματα και θ' ά βαρεθ' άμε. Βουλέψαμε με τ' ά σκ' άερι νά πάρη καθένας μας τόν άνθρωπό του και νά περάσουμε τ' ά Βάλτο ίσια με τ' ά πρωτοβρόχια.

Ο γέροντας κούνησε μι' ά και δυό τ' ά ψαρή κεφαλή του άπάνω στους ώμους του, σ' άν νά μ' άη ήθελε νά πιστέψη στα λόγια του γαμπρού του, έρριξε θολωμένο κι' ύγρο τ' ά θλιβερό του μάτι άπάνω στη θυγατέρα του, και ξεφώνησε:

— Μπρέ, παιδί μου, τί γυρέβει τ' ά θηλ' άκό στα βουνά και στα έρμιές; Σ' ά καλό νά σου βγ' άη! Που άκούστηκε ποτέ νά β' άνη κανένας μ' άζι με τ' ά δικό του κεφάλι και της γυναίκας του στο σακκούλι;

— Τόν άντρα της γυρέβει, γέροντά μου: ξέρεις εγώ δέν παίρνω από λόγια. "Οταν πατάω τ' ά χωριό, δέν τ' ά πατάω πάρα για τ' ά γυναίκα μου, μά τ' ά στεφάνι π' άλλαξα. Έτσι ε! νά μ' άη τήν χαρ' ά τόσο καιρό τ' άρα! Έγώ αύριο για ζ' άω, για με παίρνει κακό βόλι, και σ' ά μου ψάλλεις από τέτοια. . . Άίντε, άρη Άρτινιά!

— "Οπως θέλεις, παιδί μου, γυναίκα σου είνε, μουρμούρισε ό γέρος κι' άπομάδησε τ' ά φούντα του τσαρούχιού του με τ' ά χέρια του.

Ο κλέφτης άνοιξε τ' ά πόρτα, σκούνηξε όξω τ' ά Μαλλιάρ' ά με τόν κόπανο του τουφεκιού του, και με τ' ά αυτί τεντωμένο κατά τ' ά χωριό άφογκράστηκε. Ο Μαλλιάρ' ά ξαναγύρισε σ' ά λίγο κουν' άντας τήν ούρά του με κατεβασμένα αυτιά. Θ' άτανε μαθημένος από μικρός σ' ά τέτοιες παγανιές, και σ' άν άνθρωπος που έκαμε τ' ά χρέος του πήγε και ξαπλώθηκε στα ποδάρια του Τρυπι' ά και κάρφωσε τ' ά μεγάλα και στρογγυλά

μάτια του κατεπάνω του, μ' ένα παραπονετικό ύφος. Και έτσι την ίδια ώρα ο Διαροκάππης, αφού μᾶς καληνύχτησε, άνοιξε τὴ πόρτα με προσοχή, βγήκε αὐτὸς πρῶτος, καὶ σὰν ἀποφίλησε τὸ χέρι τοῦ πατέρα της ἢ κακομοῖρα ἢ Ἀρτινιά, τὴν ἔσυρε κι' αὐτὴ μαζί του, καὶ τὸ μάτι μου τοὺς ἀκολούθησε νὰ φεύγουν, ὅσο ποῦ ἀποχάθησαν μέσα στὴ σκοτεινιά τῆς νύχτας ροβολῶντας κάτω τὴ λαγκαδιά. Κᾶνα σκυλι τοὺς ἀλύχτησε γιὰ λίγο, ἀποκόβοντας τὴν σιγαλιά τῆς νύχτας, ὅσο ποῦ ἀποβουδάθηκε κι' αὐτό. Καὶ τότε σὰν ἐγύρισα τὴν ὄψι πρὸς τὸ Νικόλα τὸν Τρυπιᾶ, μέσα στὴ θλιβερὴ ἐρημιὰ τοῦ σπητιοῦ, ἢ σβυσμένη φωνὴ τοῦ δυστυχισμένου πατέρα, μὲ τὰ σταυρωμένα χέρια στὰ στήθεια του, καὶ τὰ θολὰ του μάτια καρφωμένα στὰ καπνισμένα ξύλα τῆς στέγης του, ἔφτασε βαθειὰ ὡς τὴ ψυχὴ μου μέσα, μ' ἕνα ἀλγισμὸν παρὰ πονο ποῦ μ' ἔκαμε ν' ἀνατριχιάσω γιὰ ὄλη μου τὴ νύχτα :

— Θεούλη μου! δὲ μ' ν' ἔπερνες καλλίτερα κι' αὐτὴ μὲ τ' ἄλλα...!

Μήτσος Χατζόπουλος.

Η ΕΒΡΑΙ-ΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ

ΕΠΙ ΕΝΕΤΟΚΡΑΤΙΑΣ

Ἐν Ἐνετίᾳ, κατὰ τὴν πάνδημον ἑορτὴν τοῦ Ἰουλίου τοῦ 1797, ἐορτάζοντος τοῦ χριστιανικοῦ λαοῦ τὴν ἀποκτηθεῖσαν ἐλευθερίαν¹ ἀγνοοῦντος ὅτι μετ' οὐ πολὺ παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἐλευθερωτοῦ των, θὰ ἐπωλεῖτο εἰς τὴν Αὐστρίαν—συνεώρταζον καὶ οἱ Ἑβραῖοι καὶ ἐξέφραζον τὴν χαρὰν των, διότι μὲ ἐκείνην τὴν μεταλλαγὴν τῆς κυβερνήσεως ἀπῆλυσαν παντὸς ἀνεξαιρέτως δικαιοῦματος².

Τὸ αὐτὸ ἔτος 1797, ἀφίκοντο καὶ ἐν Ζακύνθῳ οἱ δημοκρατικοὶ Γάλλοι. Καὶ οἱ Ζακύνθιοι, ὡς πάντες οἱ Ἐνετοὶ ὑπήκοοι, ἐώρταζον τὴν ἐλευσιν τῶν ἐλευθερωτῶν Γάλλων, ὑπὸ τοὺς ἤχους δὲ τῶν κωδῶνων καὶ τοὺς κρότους τῶν πυροβόλων καὶ ὀπλων ἐχώρευον περὶ τὸν δένδρον τῆς ἐλευθερίας, κείμενον εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ ἁγίου Μάρκου, νῦν τοῦ Ποιοτοῦ Σολωμοῦ. Εἰς τὴν χαρὰν ταύτην τῆς Ζακύνθου ἔλαβον μέρος καὶ οἱ Ἑβραῖοι, ὅστινες, κατὰ πρώτην φοράν μετὰ τῶν χριστιανῶν συνεώρταζον, χαίροντες διότι ἦσαν ἐλεύθεροι πολῖται καὶ ὁ Ραββῖνος αὐτῶν ἐτέθη ἐν

¹ Πρβλ. Il Monitore Veneto ἄ. 7—8.

² Πρβλ. Raccolta di Rapporti, decreti processi verbali e discorsi concernenti li Cittadini Ebrei di Venezia dopo la loro Rigenerazione. Venezia 1797.

ἴση μοίρᾳ πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν δύο ἄλλων ἐν τῇ νήσῳ πρεσβευμένων θρησκευμάτων. Κατὰ τὸν περὶ τὸ δένδρον τοῦτον χορὸν ἐψάλλοντο διάφορα τραγούδια τοῦ Ρήγα, Μαρτελάου καὶ ἄλλων, οἱ δὲ Ἑβραῖοι ἤδον καὶ τὸ ἐξῆς :

Λευθεριάς ἔφθασε ἡ ὥρα
νὰ χροοῦμεν οἱ πιστοί,
Χριστιανοὶ καὶ Ὁβραῖοι τώρα
ἀδελφοὶ εἴμεθα πιστοί.

Οἱ κακόμοιροι οἱ Ὁβραῖοι
Εἴμεθα σὰν Χριστιανοί,
εἴμεθα καὶ τσιταδῖνοι³
τῆς Φράντζας οἱ πλειὸ πιστοί!

Νὰ μᾶς ζήσῃ ὁ Βοναπάρτες
ποῦ καὶ Ὁβραῖους ἀγαπᾷ
καὶ δὲν θέλει νὰ μᾶς βρίζουν,
νὰ μᾶς κρᾶζουνε σκυλιά.

Οἱ σκληροὶ μας ἀφεντάδες
τώρα δύναμι κάμμιὰ
ἔχουν νὰ μᾶς τυραννοῦνε,
νὰ μας ἔχουν σὰν σκυλιά.

Αἱ ομάδες ἐν τῇ ἐξάψει των, ὁσάκις ἐκδηλοῦσι τὴν χαρὰν των, πάντοτε εἶνε ἐλαφραὶ, καὶ δεικνύουσαι τὴν ἀγνωμοσύνην των φαίνονται ἐνίστε ἀγνωμονέσταται, ὡς οἱ ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραῖοι λοιδοροῦντες τοὺς εὐγενεῖς. Ἄλλ' ἂν ἴσως συγγνωστοὶ ἦσαν αὐτοὶ πανηγυρίζοντες τὴν ἐλευσιν τῶν Γάλλων, δὲν εἶνε ὁμοῦ συγγνωστός καὶ ὁ ἐκ Κερκύρας Ἑβραῖος Δονάτος δὲ Μόρδος, ὅστις ἂν καὶ ὁμολογῇ ὅτι οἱ ὁμόθησκοὶ των ἀπῆλυσον προνομίων ἐπὶ τῆς Ἐνετοκρατίας, οὐχ ἤττον πολλὰ λέγει ὅτι ὑπέστησαν δεινὰ ἕνεκα τοῦ φανατισμοῦ, αὐτελεξεί δὲ ἀναφέρει «..... vissero in tristissima condizione per la guerra ostinata e barbara, che contro loro tenne sempre vivo il fanatismo religioso».» Ὁ Ἑβραῖος συγγραφεὺς δὲν εἶνε φιλαλήθης ὅσον ἀπαιτεῖ ἡ ἐπιστήμη. Οἱ ὁμόθησκοι συμπολίται τοῦ Μόρδου ἦσαν εὐτυχέστεροι τῶν λοιπῶν Ἑβραίων τῶν κατοικούντων τὴν ἐνετικὴν πρωτεύουσαν καὶ τὸ ἐπίλοιπον ἐνετικὸν κράτος, ὡς παρατηροῖ ὀρθῶς ὁ ἱστορικὸς Ἑρμᾶννος Λούντζης⁴. Ὁ ἀείμνηστος Ἰωάννης Ῥωμανὸς ἐπίσης ἱστορεῖ ὅτι ἡ κα-

³ τσιταδῖνοι=πολίται

⁴ P. Donato de Mordo. Saggio di una descrizione geografico storica delle Isole Jonie σελ. 65. Κέρκυρα 1865.

⁵ Della Condizione politica delle Isole Jonie sotto il dominio Veneto σελ. 456. Βενετία 1860.

τάσασιν τῶν Ἑβραίων ἐπὶ τῶν χρόνων τῆς Ἑνετοκρατίας δὲν ἦτο ἀξιοδάκρυτος^ο, ἐπειδὴ ἡ πολιτεία ἰδίαν πρόνοιαν ἐλάμβανε περὶ αὐτῶν καὶ φιλανθρωπῶς αὐτοῖς προσεφέρετο.

Ἡ ἱστορία τῶν δεινοπαθειῶν τῶν τελευταίων Ἑβραίων βεβαίως εἶνε οἰκτρά, διὸ πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν φιλοσόφων καὶ νομοθετῶν προσεπάθησαν νὰ ἀνυψώσωσιν αὐτοὺς εἰς ἡν θέσιν τοῦλάχιστον ἀπαιτεῖ ἡ φιλανθρωπία. Παράπονα πολλὰ ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἔχωσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τὰς ἐπαναστατικὰς ἀρχάς, καί, ὡς ἀνωτέρω ἐρρέθη, οἱ ἐν Ἑπτανήσῳ ἦσαν εὐτυχέστεροι τῶν ἐν ταῖς λοιπαῖς κτήσεσι τῆς Ἑνετίας. Οὕτω λόγου χάριν μετὰ τὴν ἐπιφανῆ ἐν Ναυπάκτῳ νίκην τῶν Χριστιανῶν, συμβῆσαν τῷ 1571, ἐπιθυμοῦσα ἡ Ἑνετικὴ Πολιτεία νὰ φανῆ εὐγνώμων πρὸς τὸν Χριστόν, μετὰ τῶν πράγματι θεαρέστων πράξεων, ἔπραξε καὶ τι βεβαίως οὐχὶ ἀρεστὸν τῷ Χριστῷ, τοῦτέστι ν' ἀποπέμψῃ ἐκ παντὸς μέρους τοῦ Ἑνετικοῦ κράτους τοὺς δυστυχεῖς Ἑβραίους. Εἰς τὴν προγραφὴν ταύτην οἱ τῶν ἡμετέρων νήσων δὲν συμπεριελήφθησαν. Εἰς ἄλλα κράτη ὑπέφερον δεινὰ ἔτι οἰκτρότερα. Λουδοβίκος ὁ Θ' βασιλεὺς τῆς Γαλλίας καὶ εἰς τῶν διασημοτέρων ἡγεμόνων τοῦ μεσαίωνα, δὲν ὁ Πάπας Βονιφάτιος κατέταξε μετὰ τῶν ἀγίων, δὲν ἐπέτρεπεν εἰς τοὺς Ἑβραίους οὐδὲ συμβόλαιον νὰ συνάψωσι διὰ τὰς ὑποθέσεις των καὶ διέταττε εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ μὴ ἀποδίδωσιν αὐτοῖς τὰ ὀφειλόμενα.

Τῷ 1288 ἡ Γαλλία ἐπίσης ἐτιμώρησε διὰ προστίμου τοὺς Ἑβραίους, ἐπειδὴ ἐν τῇ συναγωγῇ ἕψωσαν πολὺ τὴν φωνήν. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν δὲ ὁ νόμος δὲν ἐτιμώρει τὸν φονεύοντα Ἑβραῖον.

Παρ' ἡμῖν λοιπὸν ἡ τῶν Ἑβραίων κατάστασις δὲν ἦτο τόσον ἀξιοδάκρυτος. Οἱ ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραῖοι καὶ μὲν δὲν εἶχον τὰ προνόμια τῶν ἐν Κερκύρᾳ ὁμοθησκῶν αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως σχετικῶς ἦσαν εὐτυχεῖς, καθότι οὔτε αἱ ἐνετικαὶ ἀρχαί, οὔτε αἱ τοπικαί, οὔτε οἱ εὐγενεῖς, ἔτρεφον ἐναντίον αὐτῶν ἄσπονδον μῖσος, ἀλλὰ σχετικῶς ὅσον ἠδύναντο προσεπάθουν νὰ εἶνε πρὸς αὐτοὺς φιλάνθρωποι, ὡς ἐναργῶς δηλοῦται ἐκ τῶν διατάξεων καὶ προγραμμάτων πασῶν τῶν ἀρχῶν.

* *

Οἱ ἐν Ζακύνθῳ πρεσβεύοντες τὸ Ἰουδαϊκὸν θρησκειομα ἀπὸ ἑκατὸν καὶ ὀγδοήκοντα ἐτῶν κατοικοῦσιν ἠνωμένοι εἰς ἡν διαμένουσι νῦν συνοικίαν, ἐπονομαζομένην Γέτο, κειμένην εἰς κεντρικὸν τῆς πόλεως μέρος καὶ ἀ-

^ο Ἡ Ἑβραϊκὴ κοινότης τῆς Κερκύρας, ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ ἔτους 1872, καὶ ἐν τῇ Ἑστία 1891 ἀρ. 24—26.

ποτελουμένην ἐκ δύο διασταυρουμένων δρόμων, ὧν αἱ ἄκραι διετάχθη νὰ τειχισθῶσι καὶ ἐπὶ τῶν πυλῶν νὰ τεθῆ ἡ ἐπιγραφή :

In cruce quia crucifixerunt

ὄηλα δὴ «Οἱ ἐν σταυρῷ σταυρώσαντες σταυρωθήτωσαν».

Ἡ μὲν ἐπιγραφή μετὰ τοῦ ἐνετικοῦ στέμματος ἀφῆρηθη ἅμα τῇ ἀφίξει τῶν δημοκρατικῶν Γάλλων, τὰ δὲ τειχίσματα κατερρίφθησαν ὀλίγα ἔτη πρὸ τῆς ἐνώσεως. Ἀπὸ τῆς Μεγάλης Πέμπτης μέχρι τῆς Τρίτης τῆς Διακαινησίμου ὑπεχρεοῦντο, κεκλεισμένων τῶν πυλῶν, νὰ μένωσιν ἐν τῇ συνοικίᾳ τῶν, δημοσία δὲ δύναμις ἐφρούρει αὐτοὺς, ἰδίως κατὰ τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν. Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας οἱ παῖδες καὶ αἱ ἄγαν ζηλωταὶ ἐκ τῶν πιστῶν ἔρριπτον λίθους ἐντὸς τῆς συνοικίας, εὐκαιρίας τυχούσης, ὥστε ἐνίοτε δὲν ἐτόλμων νὰ ἐξέλθωσιν ἐκ τῶν οἰκιῶν των, καθότι φόβος ὑπῆρχε μήπως οἱ λίθοι τοὺς πληγώσωσιν! Οὕτως Ραχὴλ τις, τῷ 1762, ἐξελθούσα τῆς οἰκίας τῆς ὅπως μεταβῆ εἰς τὴν ἀπέναντι οἰκίαν, ὑπὸ λίθου βληθεῖσα ἔπεσε χαμαί. Ὁ προβλεπτής ὅμως κατὰ τὴν ἁγίαν τῶν Παθῶν ἐβδομάδα ἐδημοσίευσεν προκύρηξιν, δι' ἧς παρηγγείλεν εἰς τοὺς χριστιανούς νὰ μὴ ἐνοχλῶσι τοὺς Ἑβραίους, ἐπὶ αὐστηρᾷ τιμῶρίᾳ τοῦ παραβάτου.

Ὁ περιορισμὸς οὗτος τῶν Ἑβραίων ἦτο βεβαίως βάρβαρος, ἀλλ' ὁ περιορισμὸς εἰς ὠρισμένον χώρον δὲν ἐγένετο μόνον παρ' ἡμῖν, ὡς τοῖς πᾶσι γνωστὸν εἶνε. Ἐὰν θλιβώμεθα διὰ τὰ συμβαίνοντα κατὰ τοὺς πονηροὺς ἐκείνους χρόνους, πολλῷ μᾶλλον πρέπει νὰ αἰσχυνώμεθα διὰ τὰς ἀπανθρώπους παρεκτροπὰς τὰς ἐνεκα μισαλλοδοξίας γενομένας τὴν σήμερον καὶ ἐν αὐτῇ τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ. Ἀεῖποτε ὅμως ὑπῆρχον ἄνδρες κηρυσσόμενοι κατὰ τοῦ βαρβάρου περιορισμοῦ καὶ κατὰ τοῦ φανατισμοῦ. Περιεργείας χάριν ἀναφέρομεν, ἐπειδὴ νομίζομεν ὅτι δὲν εἶνε ἄσχετον, εἰς τὴν διήγησιν ἡμῶν, ἐπεισόδιον τοῦ βίου τοῦ Φωσκόλου ὅπερ συνδέεται μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραίων. Ὁ Φώσκολος, παῖς ἔτι ὢν, νομίσας ἀπάνθρωπα τὰ τειχίσματα καὶ τὸν περιορισμὸν τῶν Ἑβραίων εἰς τὸ Γέτο, ἡμέραν τινά, καὶ ἀκριβῶς τῇ 10 Μαΐου 1785, συνάξει ἀρκετὰ τῆς συνοικίας τοῦ παιδία, τὰ ὅποια πείθει νὰ μεταβῶσιν εἰς τὸ Γέτο μετὰ καταλλήλων ἐργαλείων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν Ἑβραίων. Ἡ ὁμάς αὕτη ὀδηγουμένη ὑπὸ τοῦ τολμηροῦ παιδὸς ἔφθασεν εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ἀναλήψεως, ὅπου εἶνε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Γέτου. Ὁ Φωσκόλος διὰ νὰ δώσῃ θάρρος εἰς τὴν στρατιάν του πρῶτος ἀναρριχᾶται καὶ ἡ ἐργασία ἤρξατο.

Οὐδεὶς ἐγνώριζε τὸν σκοπὸν. Οἱ Ἑβραῖοι οἱ ταλαίπωροι ἐφώναζον

ζητούντες βοήθειαν. Φυσικῶ τῷ λόγῳ πλῆθος λαοῦ συνεσωρεύθη. Πάντες ἠγνόουν τί συνέβη καὶ συνέρρεον εἰς τὸ Γέτο καὶ ἰδίως εἰς τὸ πλάτωμα τῆς Ἀναλήψεως. Ὁ Φώσκολος εἰργάζετο καὶ οἱ ὑπὸ τὰς διαταγὰς του ἐπίσης τὸ αὐτὸ ἔπραττον. Ἐν τούτοις ἔφθασεν ἡ δημοσία δύναμις, ἀλλὰ πρὸς θαυμασμὸν πάντων, ἐν ᾧ οἱ λοιποὶ συνωμόται παῖδες ἐδραπέτευσαν, μόνος ὁ Φώσκολος ὁ μικρότερος πάντων, πλήρης ὀργῆς ἐξηκολούθει τὴν ἐργασίαν, καθότι τὰ γενναῖα αὐτοῦ αἰσθήματα, καὶ ἐν τοιαύτῃ εἰσέτι ἡλικίᾳ ἐνέπνεον αὐτῷ περισσότερον θάρρος. Ὁ παῖς συλλαμβάνεται καὶ ὀδηγεῖται εἰς τὸ κρατητήριον, ἐξετασθεὶς δὲ εἰς τὴν ἀνάκρισιν ἀπήντησεν ὅτι «δὲν νομίζει δικαίον νὰ εἶνε περιωρισμένοι οἱ Ἑβραῖοι». Ἡ θεία αὐτοῦ Ἰωάννα Σπαθῆ τρέξασα εἰς τὸν Προβλεπτὴν δι' ἀναφορᾶς ἐξητήσατο τὴν ἀπόλυσιν τοῦ παιδός, ἥτις βεβαίως ἐγένετο μετὰ εἰκοσιτεσσάρων ὥρῶν περιορισμὸν.⁷

Πρὸ τοῦ 1712 κατόικουν οἱ Ἑβραῖοι εἰς ἔτι κεντρικωτέραν συνοικίαν, ὀνομαζομένην τότε Strada Pietà, «ἵνα ὁ εὐσπλαγχνος Θεὸς λάβῃ αὐτοσπλαγχνίαν δι' αὐτοὺς καὶ τοὺς φωτίσῃ ν' ἀσπασθῶσι τὸν χριστιανισμὸν» κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Προβλεπτοῦ, νῦν δὲ ὁδὸς Φωσκόλου, ὅπου μέρος αὐτῆς καὶ σήμερον ἔτι φέρει κοινῶς τὸ ὄνομα Ὀβρέικα Μακελλεῖα. Ἄλλ' ἂν καὶ ὁ δρόμος ἐκεῖνος ἐθεωρεῖτο ὁ κύριος τόπος τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Ἰουδαίων, κατόικουν ὁμοῦ οὔτοι καὶ εἰς ἄλλα τῆς πόλεως μέρη.⁸ Εἰς ἀρχαιότερους χρόνους οἱ Ἑβραῖοι δὲν κατόικουν εἰς ὠρισμένον χώρον ἀλλὰ μετὰ τῶν χριστιανῶν καὶ δὴ παρὰ τοῖς ἱεροῖς ναοῖς, τοῦθ' ὕπερ τὰ μάλιστα ἐσκανδάλιζεν ἰδίως τοὺς μισαλλοδόξους, πρὸ πάντων ὅταν Ἑβραῖος τις ἀπήγαγε χριστιανὸν κοράσιον. Οἱ Ζακύνθιοι, σὺν πολλοῖς ἄλλοις αἰτήμασι τῷ 1553, ἐνόμισαν πρέπον πρὸς ἄρσιν παντός σκανδάλου νὰ ζητήσωσιν ἀπὸ τὴν Ἑνετικὴν Πολιτείαν τὸν περιορισμὸν τῶν Ἰουδαίων εἰς ὠρισμένον χώρον, ὑπόδειχθέντα ὑπὸ τῆς ἐγχωρίου Διοικήσεως⁹ καίτοι ὁμοῦς ἡ Ἑνετία ἀπεδέχθη τὸ αἶτημα τῶν Ζακυνθίων, ἀγνοοῦμεν τίνος ἕνεκα ἡ διαταγὴ ἔμεινεν ἀνεκτέλεστος. Ἀλλὰ τῇ 5 Ἀπριλίου τοῦ ἔτους 1664 ὁ Πάπας δι' ἐγκυκλίου του κατέστησε γνωστὸν εἰς τοὺς πιστοὺς ὅτι δὲν εἶνε πρέπον νὰ κατοικῶσιν οἱ Ἑβραῖοι μετὰ τῶν Χριστιανῶν¹⁰ καὶ μετ' οὐ πολὺ μετεβλήθη εἰς Γέτο, ἡ νῦν ὁδὸς Φωσκό-

⁷ Πρὸς C. Antona Traversi. De' Natali, de' Parenti, della famiglia di Ugo Foscolo σελ. 401—404 καὶ ἐν τῇ «Conversazioni della Domenica». τῶν Μεδιολάνων, ἔτος Γ'. ἀριθ. 53.

⁸ Βαρβιάνη-Χρονικὸν φυλ. 14 χειρόγραφον ἐν τῷ Ἀρχιεπισκοπικῷ.

⁹ Libri Ordini κτλ. Ἀρχιεπισκοπικῶν.

¹⁰ Φάκελλος Diversorum Ἀρχιεῶν δυτικῷ Ἀρχιεπισκοπείου.

λου, ὡς ἀνωτέρω ἀνεφέρομεν.¹¹ Ὅτε ἡ πόλις τῆς Ζακύνθου ἔκειτο εἰσέτι ἐν τῷ φρουρίῳ (Castello) καὶ ἡ νῦν πόλις ἐθεωρεῖτο ὡς προάστειον, Στὸ Γιαλὸ καὶ ἰταλιστὶ Borgo della marina, ὅσα μέχρι τοῦδε ἐγγράφα εἶδομεν πιστοποιοῦσιν ὅτι ὀλίγοι ἦσαν οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ Ἑβραῖοι καὶ πρῶτον κατόικουν μετὰ τῶν χριστιανῶν, ἀκολούθως δὲ εἰς μίαν οἰκίαν ἠνωμένοι. Τῷ 1502 ἐξεργάγη εἰς τὸ φρούριον πυρκαϊὰ καὶ ἐπίσημος ἔκθεσις λέγει «ὅτι αἱ ζημῖαι ἦσαν ὀλίγαι, διότι ἡ πυρκαϊὰ «δὲν ἔφθασε μέχρι τῆς οἰκίας ἐν ᾗ κατοικοῦσιν οἱ Ἰουδαῖοι» αὐτολεξεὶ δὲ «. . . . i danni sono pochi perche il foco non arrivò fino la casa che habitano li Zudei.» Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε εἰς γνώσιν ἡμῶν περιελθόντων ἐγγράφων φαίνεται ὅτι οἱ Ἑβραῖοι προὔτιμον τὸ προάστειον τοῦ Γιαλῶ.¹²

*
*

Πόθεν ἦλθεν ἡ ἐν Ζακύνθῳ ξένη αὕτη ὁμάς; Ἡ ἐπίλυσιν τοῦ ζητήματος τούτου ὅσον σπουδαία τόσον καὶ δύσκολος εἶνε. Γνωστὸν εἶνε ὅτι ἀπὸ χρόνων ἀρχαιοτάτων οἱ Ἑβραῖοι κατόικουν εἰς πολλὰς τῆς Ἑλλάδος πόλεις καὶ κωμοπόλεις. Οἱ ἀρχαιοτάτοι Ἑβραῖοι δὲν ἦσαν κερδοσκόποι καὶ ἐπιχειρηματῆαι ὅσον εἶνε οἱ Ἑβραῖοι τοῦ μεσαίωνος καὶ οἱ σημερινοί. Ὁ Μωϋσῆς περὶ ἐμπορίου ὀλίγον ἐφρόντιζεν, ἀλλ' ὡς παρατηρεῖ ὀρθῶς ὁ Jahn, διὰ τῶν τριῶν μεγάλων ἐορτῶν των, εἰ καὶ ὁ ἱερός νομοθέτης ἴσως δὲν ἐσκεπτετο περὶ ἐμπορικῆς συναλλαγῆς, παρέσχεν εἰς τὸν ἐμπόριον ζωὴν τινα.¹³ Ἡ περὶ τὸ ἐμπόριον εὐφυΐα καὶ ἡ κερδοσκοπία παρ' Ἑβραίοις ἀνεπτύχθη κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὅτε ὁ χριστιανισμὸς ἐπέβη τοὺς ἑτεροδόξους. Ἀλλὰ ἡ περιπλανωμένη καὶ διασκορπισμένη αὕτη φυλὴ, δειξάσα τὴν μεγαλειτέραν φιλεργίαν καὶ κλίσιν εἰς τὸ ἐμπόριον, καρτερικῶς ὑπέφερε τὰς καταδρομὰς καὶ τὸ μῖσος τῶν χριστιανῶν. Ἐχοντες οὕτως ἐμφυτον ἐν ἑαυτοῖς οἱ Ἰουδαῖοι τὸ ἐμπορικὸν θάρρος, λίαν ταχέως μεγίστας ἐποίησαντο ἐμπορικὰς προόδους καὶ ἄπειρα πλοῦτη συνεσώρευσαν, ὅπερ περισσότερον ἀνέπτυξε τὸ κατ' αὐτῶν πάθος καὶ μῖσος. Ἀληθὲς ὁμοῦς εἶνε ὅτι ἡ πλεονεξία αὐτῶν ἦτο μεγίστη, ἐπειδὴ ἐπεθύμουν ἴσως νὰ ἐκδικηθῶσι τοὺς χριστιανούς διὰ τῶν χρημάτων των, δι' ὧν τοὺς ἐπέβησαν ἅμα εἶχον παρ' αὐτῶν ἀνάγκην. Ἀλλ' οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἦσαν οἱ μόνοι ἐπωφελοῦμενοι ἐκ τῶν ἀναγκῶν τῶν ἀπορούντων.¹⁴ Ἀνθρώποι τόσον φίλεργοι, καρτερικοὶ καὶ ἐπιχει-

¹¹ Φάκελλοι Comunità Ἀρχιεπισκοπικῶν.

¹² Archeologia Biblica p. I. c. VII, § 3.

¹³ Πρὸς Depping: Les Juifs au moyen âge.

ρηματικά ἐπόμενον ἦτο ὅτι ἐζήτουν τόπους προσοδοφόρους, καταλλήλους διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις αὐτῶν, διὸ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἡ Ἑλλάς καὶ ἡ Ἀνατολή ἦτο αὐτοῖς ἀρεστή.

Ὁ Ραββῖνος Βενιαμὴν ὁ ἐκ Τουδέλης τῆς Ἰσπανίας, ὅστις κατὰ τὸν 1Β' αἰῶνα πάσας τὰς Συναγωγὰς ἐπεσκέφθη, ἵνα ἐκ τοῦ σύνεγγυς λάβῃ γνῶσιν περὶ τῶν ἐθίμων καὶ ἱεροτελεστιῶν τῶν ὁμοθρήσκων του, διηγεῖται ὅτι εὗρεν καὶ ἐν Ἑλλάδι συναγωγὰς.¹⁴ Ὁ Ἰσπανὸς οὗτος ραββῖνος ὑπὲρ τὸ δέον ἐπηνέθη καὶ κατηγορήθη διὰ τῆς συγγραφῆς τοῦ Ὀδοιπορικῶ καὶ πολλοὶ διατείνονται ὅτι ἐζήλωσε τοῦ μυθοπλάστου μᾶλλον ἢ τοῦ ἀμερολήπτου ἱστορικῶ τὴν δάφνην, ὥστε μεθ' ὄλην τὴν καλὴν διάθεσιν, ἣν εἶχεν ὁ Ἰσπανὸς Andres¹⁵ νὰ τὸν ἐπαινέσῃ, ὁμολογεῖ ὅτι πολλαχοῦ τῆς συγγραφῆς τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ ραββίνου ἀρκετὰ ὑπάρχουσι τὰ μυθώδη. Ὅσον ὁμως ἀφορᾷ διὰ τοὺς ἐν Ἑλλάδι Ἑβραίους, ἂν σφάλῃ, ὡς πρὸς τὸν ἀριθμὸν τοῦτο εἶνε ἀδιάφορον. Ἑβραῖοι τότε ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι, τοῦλάχιστον τοῦτο ἐπιβεβαιουσι περιηγητὰ καὶ συγγραφεῖς ἀξιοπιστότεροι τοῦ Ἰσπανοῦ ραββίνου.

Τὰ σωζόμενα ἀρχαιότερα ἔγγραφα ἐν τοῖς ἀρχαιοφυλακείοις εἶνε ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ δεκάτου πέμπτου αἰῶνος, καὶ ἀπὸ τοῦ καιροῦ ἐκείνου φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον Ἑβραῖοι ἐν Ζακύνθῳ. Ἡ προέλευσις αὐτῶν, ἂν ἐκ τῆς Δύσεως εἶνε ἢ ἐκ τῆς Ἀνατολῆς, ἀδηλον ἡμῖν. Ἐκ τῶν γνωστῶν εἰς ἡμᾶς ἐγγράφων φαίνεται ὅτι ἡ μεγαλειτέρα ὁμάς ἦλθεν ἐκ Κρήτης καὶ τόσον ἐπέδρασεν ἐπὶ τῶν λοιπῶν Ἑβραίων οὓς εὗρεν ἐν τῇ νήσῳ προγενεστέρως ἐγκατεστημένους, ὥστε ἡ ἔτι σωζομένη ἀρχαιότερα ἐν Ζακύνθῳ Συναγωγή καλεῖται *Κρητικὸ Συναγῶν*. Ἐγγραφα ἐπίσης πιστοποιοῦσιν ὅτι πρὸ τῆς ἐλευσεως τῶν ἐκ Κρήτης, ἦλθόν τινες ἐκ Πελοποννήσου χάριν ἐργασίας καὶ ἐμπορίας καὶ ἰδίως ἐκ Πατρῶν, ἔνθα πολυπληθεῖς ἦσαν οἱ Ἑβραῖοι. Ὁ ραββῖνος Βενιαμὴν ἐν τῷ ρηθέντι Ὀδοιπορικῶ του λέγει ὅτι εὗρεν ἐν Πάτραις πεντήκοντα Ἑβραίους, ἀλλὰ ὀλίγον κατ' ὀλίγον πολὺς ἀριθμὸς ἐκεῖ κατῴκησεν, ἔνθα ἴδρυσαν τέσσαρα Συναγωγὰς καὶ μετήρχοντο τὸ ἐμπόριον τῆς μετᾶξῃς, τοῦ λινοῦ, τοῦ μέλιτος, τοῦ κηροῦ καὶ τοῦ τυροῦ¹⁶.

¹⁴ Περὶ τοῦ Ραββίνου τούτου ὄρα Carmoly : Notice sur Benjamin de Tudèle et ses voyages. Bruxelles 1852.

¹⁵ Dell' Origine de' progressi e dello stato attuale d' ogni letteratura. τόμ. XI μέρος Β'. βιβ. Γ'.

¹⁶ Descrizione Storico-Geografica dell' arcipelago e suoi littorali, isole provincie adiacenti κτλ. del teatro della guerra presente tra la Russia e la porta Ottomana. Venezia 1770. σελ 18. Ἐπειδὴ τὸ βιβλίον τοῦτο εἶνε κάπως

Ἐρευνήσαντες τὰ βιβλία τῶν ἀφίξεων τὰ ἔτι σωζόμενα εἰς τὰ δύο ἀρχαιοφυλακεία καὶ ἐκεῖνα τῶν ἀναχωρήσεων καὶ ἀπαφίσεων διαβατηρίων, παρατηρήσαμεν ὅτι κατὰ καιροὺς ἀφίκοντο ἐκ Τουρκίας, Κερκύρας καὶ Ἰταλίας ἐβραϊκαὶ οἰκογένειαι, ὅτι τινὲς ἐκ τῶν ἐν Ζακύνθῳ οἰκογενειῶν μετέβαινον εἰς τὰς λοιπὰς νήσους, εἰς τὴν Τουρκίαν¹⁷ καὶ Ἰταλίαν. Ἐπίσης παρατηρήσαμεν ὅτι τινὲς τῶν ἀναχωρούντων μετὰ παρέλευσιν χρόνου ἐπανήρχοντο.

*
**

Εἰς τὸ ἀρχαιοφυλακεῖον δὲν σώζονται ληξιαρχικὰ τῶν Ἑβραίων βιβλία ὡς σώζονται τὰ τῶν Χριστιανῶν, ὥστε ἀδύνατον ἡμῖν ἀποβαίνει νὰ συντάξωμεν στατιστικὴν τῶν ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραίων κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Ἀλλ' ὁμως ἐξ ὅσων ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, εἰκάζομεν, ὅτι ὁ ἐν Ζακύνθῳ πληθυσμὸς τῶν Ἰουδαίων δὲν ἦτο μέγας. Τῷ 1527 κατ' ἐπίσημον ἀπογραφὴν ἦσαν 47 οἰκογένειαι μὲ ψυχὰς 204.¹⁸ Τῷ 1555 φαίνεται ὅτι ἦσαν 29 μὲ ψυχὰς 140.¹⁹ Κατὰ τὸν 1571 αἰῶνα αἱ ἐγκατεστημέναι οἰκογένειαι ἔφερον τὰς ἐξῆς ἐπωνυμίας: Σαρδάτος, Κάπιος, Ζαμβλάκος, Ζαφαρᾶνος, Ρέσος, Μαρῆνος, Μπολῆς, Δάδες, Χανῆς, Σιετώνης, Ἀλταδώνας, Σπανιολέτος, τοῦ Σαββατᾶ, Κούτης, Νεαπολιτανός, Χάρτες, Ρούσος, Σακερδότες, Ρωμανός, Βενάτης, Ροάν, Καμβιῶτος. Εἰς τὸν 17' ἀπαντήσαμεν καὶ τὰς ἐξῆς νέας οἰκογενείας: Κομίτζ, Κόρρες, Βιδάλ, Ρῶσος, Κοέμ, Φωκᾶς, Ζᾶνος, Δελμανδίν, Βίνας, Τσεκούλης, Μπούλης, Ἰναχαμούλης, Ζαμπάτης, Τρένος, Δαφάνος, Φράγκος, τοῦ Ἰωσήφ, Σουριᾶνος, Μέλδης, Ἰσαχέμος, Ράσεν, Μουσουλμάν, Καπελλίνος, Ἀμάδιος, Σαμολένας, Λέβης, Τεδέσκος²⁰.

δυσεύρετον, δημοσιεύομεν τὸ σχετικὸν περὶ Πατρῶν ἀπόσπασμα « . . . Patrasso, citta antica e considerabile della Morea, capitale del D. di Clarenza «con Arcivescovo Greco, parecchie belle moschee, alcune chiese greche e quattro sinagoghe per gli Ebrei, i quali vi sono in gran numero e vi fanno «un commercio considerabile, principalmente di seta, corame, mele, cera e «cacio. Trovansi ne' monti circonvicini alcune piante che producono la manna, «e de cipressi d' una prodigiosa altezza. I frutti, massime le megranate, i «cedri ed aranci vi sono molto saporiti».

¹⁷ Μὲ τὴν λέξιν *Τουρκίαν* ἐννοοῦμεν τὴν τότε ὑπέδουλον Ἑλλάδα, Ἀνατολὴν καὶ λοιπὰ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν μέρη.

¹⁸ Κ. Σάθα: Μνημεῖα Ἑλλ. Ἰστ. σελ. 264 Τομ. VI.

¹⁹ Libro Ordini κλπ. Ἀρχαιοφυλακεῖον.

²⁰ Σημειωτέον ὅτι ἦσαν καὶ πολλαὶ οἰκογένειαι φέρουσαι τὸ αὐτὸ ἐπώνυμον λ. χ. τρεῖς τὸ τοῦ Κάπιος καὶ Ρωμανός, δύο τὸ τοῦ Κόρρες, Ναπολιτᾶνος κλπ.

Ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑβραίων ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἤρξανε, οὐκογενεαί τι-
νες ἐξέλειπον καὶ ἄλλαι ἐπολλαπλασιάζοντο ἕνεκά τῶν πολλῶν ἀρρέ-
νων. Τὸ ἐμπόριον αὐτῶν ἠδοκίμει καὶ πάντες εἰργάζοντο, ὥστε κατὰ τὸν
παρελθόντα αἰῶνα ἦσαν χίλιοι οἱ Ἑβραῖοι.²¹ Μετὰ τὴν κατάργησιν τῆς
Ἑνετικῆς Πολιτείας κατ' ὀλίγον ὁ πληθυσμὸς αὐτῶν ἠλαττοῦτο, καὶ
πρὸ τῶν λυπηρῶν σκηνῶν τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ παρελθόντος
ἔτους κατὰ τὰς πληροφορίας, ἃς μᾶς ἔδωκεν ὁ ραββῖνος Σολομὼν Λεύης,
ἔφθασεν εἰς 271, ἐξ ὧν ὑπὲρ τοὺς διακοσίους κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ
ἰδίου ραββίνου, συνοδευόμενοι μέχρι τῆς προκουμαίας ὑπὸ τῆς δημοσίας
δυναμείας κλαίοντες²² κατέλιπον τὴν γῆν τῆς γεννησέως των. Ἄλλ' ἔ-
πειτα, μετὰ μῆνας, πεισθέντες ὅτι ἐν Ζακύνθῳ οὐδένα διέτρεχον κίνδυ-
νον καὶ ἐν ἄκρᾳ ἀσφαλείᾳ ἠδύνατο νὰ ζῶσιν, ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐπέ-
στρεψαν καὶ ἐν εἰρήνῃ ἐξακολουθοῦσιν ἐργαζόμενοι διὰ τῆς γνωστῆς αὐ-
τῶν φιλοπονίας καὶ δραστηριότητος.

* *

Ἐπὶ Ἑνετοκρατίας οἱ ἐν Ζακύνθῳ Ἑβραῖοι ἦσαν ὠφέλιμοι εἰς τὸν
τόπον, ὡς ἀποδεικνύεται ἐξ ἐγγράφων μέχρις ἡμῶν περιελθόντων. Ἡ
Ἑβραϊκὴ κοινότης ἔδειξε μεγίστην προθυμίαν εἰς τὰς γενομένας συνει-
σφορὰς ὑπὲρ τῶν παθόντων πτωχῶν ἐκ τῶν σεισμῶν καὶ ὑπὲρ τῆς συν-
δρομῆς τῶν πτωχῶν κατὰ τοὺς λιμούς. Ἐφάνησαν πρόθυμοι νὰ συνει-
σφέρωσιν ὡσάκις τὸ Συμβούλιον τῶν Εὐγενῶν ἐζήτηί διὰ συνεισφορᾶς νὰ
ἀποστέλλῃ εἰς τὴν Ἑνετίαν πρεσβείαν ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τῆς νήσου. Εἰς
τὰ πρακτικὰ τοῦ Συμβουλίου (Atti Consiglio della Comunità di
Zante) φαίνονται τὰ ὀνόματα τῶν Ἑβραίων μετὰ τοῦ ποσοῦ τῆς συν-
εισφορᾶς ἐκάστου.

Ἄν αἱ Ἀρχαὶ ἢ ἐπιτροπὴ τις τῶν κατοίκων ἐζήτησαν καὶ παρ' αὐτῶν
εἰσφοράν, οἱ Ἑβραῖοι δὲν ἤρνούοντο. Ἐνίοτε ἐμεμφιμαίρουσιν ὅτι ἀδί-
κως ἐφορολογοῦντο ἀλλὰ τὸν ὀβολὸν των τὸν ἔδιδον.

Ἡ κοινότης τῶν Ἑβραίων τῆς Ζακύνθου δὲν ἔδειξεν ἕκτακτα δείγ-
ματα εὐφυΐας, δράσεως καὶ ἐμπορικῆς ἐπιχειρήσεως ὡς ἡ τῆς Κερκύ-

²¹ Geografia Storico-Politica della Repubblica di Venezia. Tom. B' σελ. 292. Venezia 1795.

²² Παρευρέθημεν εἰς τὴν προκουμαίαν κατὰ τὴν ἀναχώρησίν τινων οἰκογενειῶν,
καὶ πράγματι ἦτο σπαραξικάρδιος ἡ στιγμή καθ' ἣν ἐπὶ τῆς λέμβου ἐπέβαινον.
Ὁ λόγιος φίλος κύριος Φερδινάνδος Καρρὲρ ἐντὸς ὀλίγου θὰ δημοσιεύσῃ λεπτομερῆ
ἀφήγησιν τῶν λυπηρῶν σκηνῶν τῆς μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ παρελθόντος ἔτους
προτάξας πολλὰ καὶ καλὰ περὶ Ἰουδαϊσμοῦ καὶ ἄλλων σχετικῶν.

ρας. Οὐχ ἦττον δραστήριοι καὶ φιλόπονοι ὄντες οἱ Ἑβραῖοι ἐκ φύσεως,
ἔδειξαν καὶ ἐν Ζακύνθῳ ἐργατικότητα, καίτοι δὲ πτωχοὶ ἀφικνούντο εἰς
τὴν νήσον, κατάρθωσαν νὰ ἀποκτήσωσιν ὑπόληψιν καὶ πλοῦτον οὐχὶ εὐ-
καταφρόνητον.

Εἰ καὶ ἀφοσιωμένοι εἰς τὴν ἐργασίαν καὶ εἰς τὸ ἐμπόριον, οὐχ ἦττον
ὄμως ἐφρόντιζον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν τέκνων αὐτῶν, σχετικῶς μὲ
τὰ ἐφικτὰ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους μέσα. Ὁ Ραββῖνος, δὲν ἐκάλουν
καὶ δάσκαλον, δασκαλάκη καὶ Ministro, ἐπληρώνετο ἀπὸ τὴν ἑβραϊ-
κὴν κοινότητα διὰ νὰ διδάσκῃ τοὺς παῖδας καὶ τὴν ἑβραϊκὴν γλῶσσαν
καὶ ἐδιδάσκετο αὐτῇ φαίνεται καρποφόρως, καθότι σχεδὸν ὅλοι ἐγνωρί-
ζον αὐτὴν διὰ τὰς ἐργασίας των, ἐπειδὴ, ὡς κατωτέρω θὰ ἴδωμεν, παρὰ
τοῦ νόμου ὑπερχεοῦντο νὰ συντάττωσιν ἑβραϊστὶ τὰς ἀποδείξεις, προ-
κειμένου περὶ δανείου ἢ ἐνεχύρου. Οἱ παῖδες των ἐδιδάσκοντο ἐπίσης
τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐλάλουν²³ καὶ τὴν ἰταλικὴν. Ὁ
Προβλεπτής ἐπεκύρωσε τὰς ἀποφάσεις τῆς Κοινότητός των, προκειμέ-
νου καὶ περὶ διορισμοῦ νέου διδασκάλου ἢ διατηρήσεως τοῦ ἰδίου εἰς τὴν
ὕπηρεσίαν.²⁴

Διάταγμα τοῦ 1664 τοῦ Γενικοῦ Προβλεπτοῦ Ἀνδρέου Κορνὲρ ἐ-
πικυροῖ τὴν ἀπόφασιν τῆς Ἑβραϊκῆς Κοινότητος περὶ ἀνεγέρσεως οἰκο-
δομῆς παρὰ τῇ Συναγωγῇ Σαλῶν διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σχολεῖον α....
per poter mantener un loro precettore all' insegnamento della

²³ Σημειωτέον ὅτι ἡ ἐν Ζακύνθῳ γλῶσσα τῶν Ἑβραίων ἦτο ἡ Ἑλληνική, ὡς
εἶνε καὶ τὴν σήμερον.

²⁴ Περιεργείας χάριν παραθέτομεν μίαν τοιαύτην ἐπικύρωσιν ἀνέκδοτον: Addi
10 Giugno 1766 S. V.—L' Ill.mo et Ec.mo Sig. Zuane Moro Provveditore
sotto l' occhio e proprio diligente esame il concorde stabilimento seguito li
5 Maggio caduto con offerte maggiori in appresso de' più commodi confratelli
dell' università degli Ebrei e rimanenti di questo Ghetto onde trattenerne
un altro anno, per maestro di scuola a educazione e profitto di giovani et
ufficio della Sinagoga, ecelente Abramo Levi Rabbino, col debito di supplire
a tutte le altre funzioni occorrenti all' università medesima e scorgendo il
sano oggetto ed utilità di tal accordato e volontario assunto obbligo da con-
fratelli prendere non contrarianti pure alla pratica ed al sentimento delle
pubbliche prescrizioni, il tenue imposto peso, di nostra licenza, per operare
e provvedere ne' modi più possibili alle occorrenze dell' università, giusto ai
pubblici decreti. Ha l' E. S. adnesso e confermato il stabilimento medesimo
in ogni sua parte corrisponsione e destinazione, cocicchè riportar abbia l'
intero effetto e produrre in conseguenza pel bene a cui mirano i voti et esi-
genza de' confratelli κτλ. (ἐκ τοῦ βιβλίου Libro Ordini, Ἀρχιεποφλακεῖον).

loro Ebraica Sinagoga alli loro figli²⁵ Τῷ δὲ 1623, ὅτε διὰ δουκικοῦ διατάγματος ἰδρύθη ἐν Ζακύνθῳ ἡ τῆς Κοινότητος Σχολή, ἐν ἣ ἐδιδάσκετο ἡ Ἑλληνική, Λατινική καὶ Ἰταλική, μεταξύ τῶν μαθητῶν ἐνεγράφησαν καὶ δύο Ἑβραῖοι. Κατὰ Σάββατον δὲ ἦτο ὑποχρεωμένος²⁶ ὁ Ῥαββῖνος νὰ ἐρμηνεύῃ πρὸς τοὺς φοιτῶντας εἰς τὰς Συναγωγὰς τὰς γραφὰς καὶ νὰ ἐμπνέῃ εἰς τὰς καρδίας τῶν ὁμοθησκῶν τοῦ τὴν ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν Ἑνετικὴν πολιτείαν καὶ τὴν ὑπακοὴν εἰς τοὺς νόμους.²⁷ Περὶ τῶν διαπρεφάντων Ζακυνθίων ραββίνων καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἀναφερομένων ἐν τῇ *Corografia d' Italia* προσεχῶς θὰ διαπραγματευθῶμεν, ἵνα μὴ αἱ παρούσαι ἱστορικαὶ σημειώσεις ἐκταθῶσι ὑπὲρ τὸ δέον.

Εἰς τοὺς Ἑβραίους ἐπετρέπετο μόνον νὰ μετέρχωνται τοὺς ὑποδικηγόρους, διὸ δὲν κατεγίνοντο πολὺ εἰς τὴν ἐπιστήμην τοῦ δικαίου. Οἱ δυνάμενοι ὁμῶς μετέβαινον εἰς τὴν Ἑσπερίαν πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἰατρικῆς ἐπιστήμης, εἰς ἣν οἱ εὐγενεῖς Ζακύνθιοι δὲν ἐπεδίδοντο τόσον, νομίζοντες αὐτὴν οὐχὶ τόσον ἀξιοπρεπῆ, ὅσον ἐκείνην τοῦ δικαίου καὶ τῆς φιλοσοφίας. Τούτου ἕνεκα ἐπὶ Ἑνετοκρατίας οἱ Ἑβραῖοι ἐφημίζοντο ὡς ἱατροί, καὶ ἔχαιρον τὴν ἐμπιστοσύνην ἀπάσης τῆς κοινῶνίας.

Τὸ Συμβούλιον τῶν Εὐγενῶν ἐξέλεγε τὸν ἱατρὸν διὰ τὴν δημοσίαν ὑπηρεσίαν καὶ διὰ τοὺς πτωχοὺς ἰδίως. Ὁ χρόνος τῆς ὑπηρεσίας δὲν ἦτο πάντοτε ὁ αὐτός, ὅτε μὲν περιοριζόμενος εἰς ἓν ἔτος, ὅτε δὲ εἰς περισσώτερον διάστημα κατὰ τὴν διάθεσιν τοῦ συμβουλίου, καίπερ ὠρισμένη ἦτο ἡ διάρκειά τῆς ὑπηρεσίας ἐπὶ δύο ἔτη. Καὶ αὐτός ὁ μισθὸς δὲν ἦτο ὁ αὐτός, ποικίλλων ἀπὸ ἑκατὸν δουκάτων μέχρι διακοσίων, ἐνίοτε δὲ ὦν καὶ ἐλάσσων τοῦ πρώτου ὄρου καὶ μείζων τοῦ δευτέρου. Περιέργον δὲ εἶνε ὅτι οἱ πλείστοι τῶν δημοσίων τούτων ἱατρῶν τῶν ἐκλεγομένων παρὰ τοῦ Συμβουλίου τῶν Εὐγενῶν ἦσαν Ἑβραῖοι ἢ ξένοι. Τὸ 1576 ἐξελέγετο ὁ Ἰταλὸς Σεμπρώνιος Μαντέβας, μετὰ ἓν δὲ ἔτος ὁ Ἑβραῖος Σαβατάης, ὅστις τὴν εὐνοίαν ἀπέκτησε διὰ τοῦ ζήλου καὶ τῆς φιλάνθρωπίας του, ὥστε τὸ 1578 ἐξελέγη ἐπὶ ἄλλα τρία ἔτη καὶ τὸ 1582 τὸ Συμβούλιον ἀπεφάσισεν ὅπως ὀρίσθῃ αὐτῷ μεγαλειτέρα ἀμοιβή. Τὸ 1593 τὸ Συμβούλιον ἐξέλεξε ὡς δημόσιον ἱατρὸν τὸν Ἰταλὸν Μπεβιλάκουαν, ἀλλὰ δὲν προσέβλεψε τὴν συμπάθειαν τῆς κοινότητος καὶ τοῦ ἐν γένει λαοῦ καὶ οὕτω τὸ 1605 ἐξελέγη ὁ Ἑβραῖος Ἡλίας Σουράνος· ἀλλὰ τῷ 1608 ἐζήτησε τὴν θέσιν τοῦ ἱατροῦ ὁ Ἀνδρόνικος Ἀθηναῖος, ὅστις καὶ τὴν ἔ-

²⁵ Pojago «Leggi Municipali» σελ. 338 Τομ. Β'.

²⁶ Πρὸλ. Σ. Δὲ Βιάζη: «Ἡ Ζακύνθος ἐπὶ Ἑνετοκρατίας» ἐν τῇ *Κυψέλλῃ Ζακύνθου* ἔτος Δ'.

²⁷ Φάκελλος *Diversorum*, ἐν τῷ Ἀρχιεπισκοπικῷ.

λαβε μὲ ἀμοιβὴν ὀλιγωτέραν ἐκείνης, ἣν ἐλάμβανεν ὁ Ἑβραῖος. Μεγάλην ὑπόληψιν ἰατροφιλοσόφου ἀπέκτησεν ὁ Ἑβραῖος Ἐφραῖμ Κόρρε, ὁ ἐκλεχθεὶς τῷ 1622 ἐπὶ τρία ἔτη, ἕνεκα δὲ τῆς κοινῆς πρὸς αὐτὸν ἀγάπης καὶ τῆς δραστηριότητος, ἀφιλοκερδείας καὶ ἰκανότητος του τὸ 1625 ἐξελέγη ἐπὶ ἄλλα πέντε ἔτη καὶ τὸ 1629 ἐπὶ ἄλλα πέντε.

Τὰ καθήκοντα τοῦ ἱατροῦ τῆς κοινότητος ἦσαν νὰ ἐπισκέπτηται δις τοῦλάχιστον τὸ ἔτος τὰ φαρμακεία, ἵνα ἴδῃ ἂν τὰ φάρμακα ἦσαν καλῆς ποιότητος καὶ ἂν οἱ φαρμακοποιοὶ εἶνε ἰκανοὶ καὶ προμηθεύονται πάντα τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὸ ἔργον των. Ὁ ἱατρὸς δὲν ἤρκει νὰ εἶνε διδάκτωρ καὶ νὰ εἶχε τὴν ἀδειαν ὅπως μετέρχεται τὸν ἱατρὸν, ἀλλ' ἔπρεπε νὰ εἶνε καὶ γνωστῆς ἰκανότητος, ἄλλως δὲν ἠδύνατο νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν θέσιν.

Τὸ 1656 τὸ συμβούλιον ἐσκέφθη ὅτι εἰς ἱατρὸς δὲν ἤρκει διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ τόπου καὶ οὕτως ἀπεφάσισε νὰ ἐκλέγωνται δύο. Τῷ 1659 ἐξελέγησαν λοιπὸν δύο, ὁ χριστιανὸς Πορφύριος Μισοκοβίτης καὶ ὁ Ἑβραῖος Ἰωσήφ Καμίτζ. Πλὴν ἐνῶ τοσαύτην ὑπόληψιν ἔχαιρον οἱ Ἑβραῖοι ἱατροὶ καὶ εὐσυνειδήτως ὑπηρετοῦν τὴν κοινότητα, αἰφνης ἀνεφύη τὸ ζήτημα ὅτι οἱ Ἑβραῖοι δὲν πρέπει νὰ εἶνε ἱατροὶ χριστιανῶν ὅτι εἶνε ἀμάρτημα καὶ τὰ τοιαῦτα. Τὸ ἀληθὲς αἴτιον τῆς καταφορᾶς ἦτο ὅτι μερικοὶ εὐγενεῖς ἐκ τῶν ἐγγχωρίων εἶχον σπουδάσει καὶ ἀποκτήσει διπλωμα διδάκτορος τῆς ἰατρικῆς, προσεπάθουν δὲ ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς θρησκείας νὰ καταστρέψωσι τοὺς ταλαιπώρους Ἑβραίους ἱατροὺς. Οὕτω κατὰ τὸ 1659 ὁ Δημήτριος Μοντζενῆγος ἔλαβε τὸν λόγον εἰς τὸ Συμβούλιον κατὰ τῶν Ἑβραίων, διὰ νὰ πείσῃ τοὺς συναδέλφους ὅτι κατὰ τὰ θεοπισμένα καὶ πρὸ πάντων κατὰ τὰς διατάξεις τῶν συνοδικῶν Κανόνων εἶνε ἀμάρτημα ὁ Ἑβραῖος νὰ ἐπισκέπτηται ἀσθενοῦντα Χριστιανόν, διὰ τὸν λόγον δὲ τοῦτον ἐζήτησε τὴν ἀκύρωσιν τῆς ἐκλογῆς τοῦ Ἑβραίου ἱατροῦ Ἰωσήφ Καμίτζ. Οἱ Σύνδικοι Φραγκίσκος Ῥώμας, Ἰωάννης Συγοῦρος καὶ Στέφανος Φωσκάρδης ἔλαβον ἀμέσως τὸν λόγον, ὑποστηριζόμενοι ἐνθέρμως καὶ ὑπὸ τῶν Κηνσόρων, πρὸς ἀνασκευὴν τῶν λεχθέντων ὑπὸ τοῦ φανατικοῦ συναδέλφου των. Μετὰ μακρὰν συζήτησιν τὸ Συμβούλιον ἀπεφάνθη ὅπως λύσῃ τὸ ἀναφαιν ἰατροῦ ζήτημα ἢ ἀνωτέρα ἀρχή. Ὁ γενικὸς Προβλεπτής τῆς θαλάσσης Ἀλβίλζης Κιουβάν, ὡς συνετός Ἑνετός, ἐδικαίωσε τοὺς Σύνδικους καὶ τοὺς Κηνσώρας καὶ διὰ διατάγματος ἐπέτρεψεν εἰς τοὺς Ἑβραίους νὰ ἐκλέγωνται ἀπὸ τὸ Συμβούλιον ὡς ἱατροὶ τῆς Κοινότητος. Τὸ Συμβούλιον ἐκ νέου ἐξέλεξε τὸν ρηθέντα ἱατρὸν Ἑβραῖον Καμίτζ ἐπανειλημμένως, ἕνεκα τῆς ἀγάπης, ἣν παρὰ πάσῃ τῇ κοινῶνίᾳ ἔχαιρε καὶ τοῦ ζήλου καὶ τῆς μεγίστης ἰκανότητος του. Ἐκτοτε τὸ Συμβούλιον διὰ νὰ μὴ σκανδαλίζων-

ται οί ἄγαν εὐσεβεῖς προκειμένου περὶ ἐκλογῆς ἰατροῦ, πάντοτε ἀνέφε-
 ρεν ὅτι ἡ Ἑνετικὴ Πολιτεία ἐπιτρέπει εἰς τοὺς Ἑβραίους νὰ ἐκλέγων-
 ται ἰατροὶ τῆς Κοινότητος.

Τὸ 1665 ἐξελέγη ἐκ νέου ὁ Ἑβραῖος Καμίτζ καὶ ὁ εὐπατρίδης Ἰω-
 ἀννης δὲ Ρώσσης, ὅστις μετ' οὐ πολὺ παρήτηθη. Τὸ 1668 ἐξελέγησαν
 δύο χριστιανοί, ὁ Νικόλαος Σανγουϊνάτζος Ἰταλὸς καὶ ὁ Ζακύνθιος Δη-
 μήτριος Κουμούτος, ὅστις ἐπίσης παρήτηθη ἕνεκα γήρατος. Ἐν τῇ
 παραιτήσει τοῦ ἔγραφεν ὅτι ἐλυπεῖτο διότι δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπηρετῇ τὴν
 πατρίδα ὡς ἐκ τῆς ἡλικίας του, ἀλλ' ἡ πολιτεία, προσέθετεν, ἐγίνωσκε
 τὰ αἰσθημάτά του καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ἀφοσίωσιν. Ἐκ νέου εἶτα
 ἐξελέγη ὁ ἐπιφανὴς γενόμενος Καμίτζ, ἔχων χριστιανούς συναδέλφους·
 πρῶτον μὲν τὸν Καρμόην καὶ κατόπιν τὸν Ξανθοπούλου. Μετὰ τὸν θά-
 νατον τῶν δύο τούτων τὴν ὑπηρεσίαν ἄπασαν ἀνάλαβεν ὁ Καμίτζ, ὅστις
 ἡμέραν καὶ νύκτα ἔτρεχεν εἰς τὴν πόλιν καὶ τὰ χωρὰ ἕνεκα τῆς ἐπιδη-
 μίας, ἣτις κατεμάστιζε τότε τὴν νῆσον. Ὁ ἀγαθὸς οὗτος ἐπιστήμων φθά-
 σας εἰς τὸ 77 ἔτος τῆς ἡλικίας του ἐζήτησε ν' ἀπαλλαγῇ τῆς ὑπηρεσίας·
 τὸ συμβούλιον ὁμῶς ἔχον ὑπ' ὄψιν τὴν πολυχρόνιον ὑπηρεσίαν καὶ τὴν
 ἀφιλοκέρδειαν αὐτοῦ, ἀπεφάνθη νὰ λάβῃ καὶ τοὺς μισθοὺς τῶν δύο τε-
 θνεῶτων ἰατρῶν Καρμῶη καὶ Ξανθοπούλου ἐξέφρασε πρὸς αὐτὸν τὴν
 εὐαρέσκειάν του, συνάμα δὲ τὸν ἐξέλεξεν ἐκ νέου μετὰ τοῦ Γεωρ-
 γίου Κανιόλη. Τὸ 1675 ἐξελέχθησαν μόνον χριστιανοί, οἱ ρηθέντες Κα-
 νιόλης καὶ Δὲ Ρώσσης, τὸ δὲ 1679 ὁ αὐτὸς Ρώσσης καὶ ὁ Ἰωάννης Βε-
 νετάντος καὶ τὸ 1689 ὁ Μάρκος Ἰωακείμ Ἑβραῖος, ὅστις ἀποβιώσας ἀν-
 τεκατεστάθη ὑπὸ τοῦ Ἀντωνίου Φρεδιάνη.²⁸

Αὐτὰ νομίζομεν ἀρκοῦσιν ἵνα ὁ εὐμενὴς ἡμῶν ἀναγνώστης λάβῃ ἰδέαν
 τινὰ περὶ τῆς ἐκτιμῆσεως, ἣν ἐν Ζακύνθῳ εἶχον οἱ Ἑβραῖοι ἰατροὶ καὶ
 πόσον τοὺς ἐξέτιμα τὸ Συμβούλιον.

Πολλὰ τῶν σωζομένων ἐγγράφων μαρτυροῦσι ὅτι ἡ Ζακύνθια κοινω-
 νία κατεφέρετο κατὰ τῶν Ἑβραίων, οἵτινες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους
 ἐξήσκουν τὴν τοκογλυφίαν εἰς βαθμὸν τοιοῦτον, ὥστε ὑπεχρεώθη νὰ ζη-
 τήσῃ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τὸν περιορισμὸν τοῦ κακοῦ.

Ὅποια τις ἦτο ἡ κοινωνία τῆς Ζακύνθου πρὸ τῶν Ἑνετῶν καὶ διαρ-
 κοῦσης τῆς Ἑνετοκρατίας δὲν εἶνε εἰσέτι ἀρκούντως σήμερον ἐξηκρι-

²⁸ Atti del Consiglio della Comunità, Ἀρχαιοφυλακεῖον. Οἱ ἐν ὑπηρεσίᾳ ἰατροὶ
 ἐλέγοντο condottati κονδοτάτοι καὶ ἡ εἰς ὑπηρεσίαν διάρκεια condotta κονδότα,
 λέξεις ἐτι σωζόμεναι.

βωμένον. Ἡ ἱστορία δὲν ἐζήτησεν αὐτὴν μεθοδικῶς καὶ μετ' ἀκριβείας.
 περιωρίσθη μόνον εἰς τὴν ἀπλὴν ἀναγραφὴν τῶν γεγονότων καὶ δὲν ἀπε-
 φάνθη εὐσυνειδήτως. Ταιαύτη εἶνε ἡ ἡμετέρα γνώμη, ἣν ἐσχηματίσαμεν
 ἐκ τῆς μελέτης καὶ ἐξετάσεως τῶν σωζομένων εἰς τὰ ἀρχαιοφυλακεῖα
 ἐγγράφων καὶ τῆς ἀντιπαβολῆς αὐτῶν πρὸς τὰς ἱστορικές περὶ Ζακύν-
 θου διατριβὰς τοῦ Ρεμονδίνη, Σιέρρα, Μερκάτη, Λούντζη, Χιώτη, Λομ-
 βάρδου καὶ Κατραμῆ, ἵνα τοὺς ἐπισημοτέρους ἀναφέρωμεν. Ἐκ τῶν ἐγ-
 γράφων τῶν σωζομένων εἰς τὰ δύο δημόσια ἀρχαιοφυλακεῖα καὶ εἰς ἐκεῖνο
 τοῦ δυτικοῦ ἀρχιεπισκοπεῖου καταφαίνεται ὅτι σπουδαιοτάτη μάστιξ
 ἦτο ἐν Ζακύνθῳ ἡ τοκογλυφία, ἣ, ὡς τὴν ἔλεγον, τὰ προστύχια, i
 prostichi. Διατάξεις, προγράμματα, ἐγκύκλιοι, οὐχὶ ὀλίγα κατὰ τῶν
 προστυχιῶν σώζονται εἰσέτι μαρτυροῦσαι τὴν πρόνοιαν τῆς Ἑνετικῆς
 Πολιτείας καὶ τῶν ἐγχωρίων ἀρχῶν περὶ τοῦ περιορισμοῦ τοῦλάχιστον
 τοῦ κακοῦ τούτου. Ἐπίσης εἰς τὸ ὑπὸ τὸ κατὰ τὴν κατάσταμα τῶν Δικαστηρίων
 ἀρχαιοφυλακεῖον, τὸ ὁποῖον, ἕνεκα τοῦ ὀλίγου σεβασμοῦ τῶν ἀρμοδίων
 πρὸς τὰ πάτρια κειμήλια καταστρέφεται ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, ση-
 πομένων ἐν αὐτῷ πολλῶν πολυτίμων ἐγγράφων, ἀνεύρομεν παντοίας
 κατηγορίας καὶ ἀποφάσεις κατὰ τῶν τοκογλύφων. Νὰ γραφῇ λεπτομερῆς
 ἱστορία τῆς τοκογλυφίας τῆς ἐποχῆς ἐκείνης εἶνε ὅλως ἀδύνατον καθότι
 τὰ πλεῖστα τῶν ἐγγράφων ἤδη ἐφθάρησαν. Ἐκτὸς τῶν κυβερνητικῶν
 διαταγῶν καὶ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Συμβουλίου τῶν εὐγενῶν, καὶ αὐτοὶ
 οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ὀρθοδόξου καὶ δυτικῆς Ἐκκλησίας προσεπάθουν νὰ κατα-
 διώκωσι τὴν τοκογλυφίαν ὡς ἀμάρτημα ἀποκηρυττόμενον ὑπὸ τοῦ Εὐαγ-
 γελίου καὶ τῶν Πατέρων. Ἐκ τούτου φαίνεται ὅτι καὶ οἱ χριστιανοὶ
 μετῆρχοντο τὴν τοκογλυφίαν, καθὰ πιστοποιοῦσι διάφοροι δικαστικαὶ ἀ-
 ποφάσεις, μετὰ τὴν διαφορὰν ὁμῶς ὅτι οἱ χριστιανοὶ ἦσαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
 στον μᾶλλον φιλόφρονες καὶ εὐσυνειδήτοι. Ὁ Πρωτοπαπᾶς Ζακύνθου
 Εὐστάθιος Κοτρονάς, υἱὸς τοῦ ἱερέως Γεωργίου ἐκ Μεθώνης, τὸ 1590,
 Μαρτίου 10, ἐξέδωκεν ἐγκύκλιον πρὸς τοὺς Ἑβραίους, δι' ἧς προσεπά-
 θει νὰ πείσῃ αὐτοὺς ὅτι τὰ κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καταδικά-
 ζουσι τοὺς τοκογλύφους. Τὸ 1562 παρεπιδημῶν ἐν Ζακύνθῳ ὁ ραββῖνος
 Ἀβραὰμ δε Σέμος, ἐκηρύχθη καὶ αὐτὸς κατὰ τῆς τοκογλυφίας. Πλὴν τὸ
 πρᾶγμα ἦτο ἀνεπίδεκτον θεραπείας.

(Ἔπεται συνέχεια)

Σπυρίδων δὲ Βιάζης

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ ΑΝΕΚΔΟΤΟΙ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΒΙΟΥ ΤΟΥ ΚΟΡΑΗ

Πληροφορηθείς πρό τινων ἐτών, ὅτι ἐν Πάτμῳ εὐρίσκονται τὰ πρωτότυπα ἀνεκδότα ἐπιστολῶν διαφωτιζουσῶν τὸν βίον τοῦ Κοραῆ, ἐφρόντισα καὶ ἔλαβον πιστὸν τούτων ἀντίγραφον. Μελετήσας αὐτάς καὶ κατιδὼν οἶα σκέψει καὶ οἶα συμπεράσματα εἰδικὰ καὶ γενικὰ δύναται νὰ ἐξαχθῶσιν ἐκ τῶν ἀφελῶν καὶ ἀπερίττων γραμμῶν τοῦ Σταμάτη πρὸς τὸν σιὸρ *Εὐστάθιο* *Θωμᾶν*, ἀνήγγεila τούτο τῷ διαπρεπεῖ λογίῳ Δ. Θερεϊανῷ, πρόθυμος νὰ ἀποστείλω αὐτῷ τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος ἐπιστολάς πρὸς συγγραφὴν παρ' αὐτοῦ συμπληρωτικῆς τινος διατριβῆς τοῦ πολυτίμου περὶ Κοραῆ ἔργου του. Ὁ κ. Θερεϊανὸς μὲ προέτρεψε νὰ πράξω ἐγὼ τούτο. Δυστυχῶς αἱ λοιπαὶ ἀσχολαὶ μου δὲν μοὶ τὸ ἐπέτρεψαν μέχρι τούδε· ὅπως δὲ μὴ μένωσιν ἐπὶ πολὺ ἔτι ἀνεκδοτοὶ αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, ἀποστέλλω ταύτας πρὸς δημοσιεύσιν ἐν τῷ «*Παρνασσῷ*», ἐπιφυλασσόμενος βραδύτερον νὰ δημοσιεύσω τὰς ἐξ αὐτῶν σκέψεις μου.

Ἐν Ἀθήναις, 20 Αὐγούστου 1891.

Δ. Γρ. Καμπούρογλος

Α'.

*Διὰ τὴν Σμύρνην, πρὸς τὸν εὐγενῆ μου αὐθέντην σιὸρ Εὐστάθιο Θωμᾶ καὶ συντροφίᾳ.*¹

1772 ὁ Ὀκτωβρίου, Ἀμστερδᾶμ.

Ἡ παροῦσά μου εἶνε πρῶτον νὰ σᾶς ἀκριβοχαιρετίσω· δεύτερον νὰ σᾶς δώσω τὴν εἶδησιν τὸ τρέχει τὴν σήμερον ἀναμεταξὺ ἐμένα καὶ σιὸρ Διαμαντῆ Κοραῆ. Ἐγὼ, αὐθέντη, ἔθαρροῦσα, καθὼς ἐμιλήσαμεν αὐτοῦ, νὰ μὲ στείλετε μὲ τὸν σιὸρ Διαμαντῆ καὶ νὰ εἴμεσθε ὡσάν ἀδέλφια. μάλιστα μοῦ τὸν ἐπαινούσατε πῶς εἶνε πολλὰ καλὸς καὶ χριστιανώτατος. Ἐλπίζω καὶ ἐγὼ νὰ εἶνε ἔτσι καὶ τὸ εἶχα κρυφῆ χαρά. Σὲ ὅλον τὸν δρόμον ἐπεράσαμεν καλὰ, ἕως ὅπου ἐνοικιάσαμεν τὸ σπίτι· ἀφοῦ ὅμως ἐπήραμεν τὸ σπίτι, περάσοντα ἕνας μῆνας, ἐκαταχέρισε νὰ ψηλῶνεται καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἔλαβε μεγάλας φαντασίας εἰς μερικὰ

¹ Σημ. Διευθ. *Παρνασσῷ*. Ἐκρίθη περιττὸν νὰ τηρηθῆ ἡ ὀρθογραφία τοῦ πρωτοτύπου, μὴ προκειμένου ἄλλως τὸ περὶ μνημείων φιλολογικῆς ἀξίας, ὡς καθιστῶσα δυσχερῆ τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐννοίας.

πράγματα. Τοῦ ἔλεγα καμμιά φοράν πῶς ὁ αὐθέντης μου ὄντας ἐδῶ δὲν ἔκαμνε ἔτσι· ἀλλὰ τοῦ ἔλεγα καθὼς ἡ αὐθεντία σας ἐπερνούσατε καὶ ἀκολούθως εἰς ὅ,τι ἔβλεπα πῶς εἶν συμφέρον τοῦ ὀσπιτίου τοῦ τὸ ἔλεγα, ἀρχάριος ὄντας καὶ μὴ εἰξεύροντας τὴν γλώσσαν τὴν Ὀλλανδέζικη μῆτε τοὺς ἀνθρώπους, δηλαδὴ τοὺς μεσίταις καὶ ἄλλους γνωστούς, εἰξεύροντάς με ἐμένα ἀπὸ ἀρχήτερα καὶ βλέποντάς τον τὸν σιὸρ Διαμαντῆ ὅπου δὲν εἰξευρε Ὀλλανδέζικα, ἐμιλοῦσαν ἐμένα καὶ τοῦ ἔλεγα τὰ ὅσα ἤκουα. Αὐτηνοῦ, ὡς φαίνεται, τοῦ ἐκακοφαίνονταν, τέλος πάντων ἐκαταχέρισε νὰ μὲ μισῆ καὶ μ' ἔκανε τὸ βαρὺ.

Εἰς τὸ τραπέζι ἐκαθήσαμεν νὰ φᾶμε ψωμί, τοῦ ἐμιλοῦσα καὶ μόλις μοῦ ἀποκρίνονταν καὶ ἄλλα πολλά. Ἐγὼ βλέποντας πῶς μὲ τὰ μένα εἶνε μανισμένος, ἐπῆα εἰς τὸν παππᾶν μας καὶ τοῦ εἶπα τὰ γινόμενα· εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὸν ἐπερικόλεσα πνευματικῶ τρόπῳ νὰ τὸν ἐρωτήσῃ τί τοῦ ἔφταισα καὶ εἶνε μετὰ μένα μανισμένος. Ἄν τοῦ ἔσφαλα εἰς τίποτε ὡσάν ἄνθρωπος, ἄς μοῦ τὸ εἶπῃ νὰ διορθωθῶ. Ἐσκέφθη ὁ ὁ παππᾶς καὶ ἤλθεν εἰς τὸ σπίτι καὶ τὸν ἐντάμωσε καὶ τοῦ εἶπε νὰ τοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὅποιαν εἶνε μανισμένος μὲ ἐμένα· αὐτὸς τοῦ ἀπεκρίθη καὶ τοῦ εἶπε πῶς δὲν εἶνε πνευματικαῖς δουλειαίς, ἀλλὰ κοσμικαῖς «ὅμως ἂν θέλῃ ὁ Σταμάτης νὰ πάῃ στὴν Σμύρνην, ἄς πάῃ καὶ ἐγὼ γράφω τοῦ σιὸρ Στάθη καὶ τοῦ κάνει καλλίτερη κυβέρνησι ἀπ' ἐδῶ»· αὐτὰ ὅλα μοῦ τὰ εἶπε ὁ παππᾶς. Τέλος πάντων τοῦ μίλησα καὶ ἀπὸς μου νὰ μοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν διὰ τὴν ὅποιαν εἶνε μανισμένος μὲ ἐμένα καὶ μοῦ ἀποκρίνεται πῶς «ἐγὼ δὲν ἔχω νὰ κάμω μετὰ σένα τίποτες». Ἐγὼ ὅμως δὲν ἐμπόρεσα νὰ ἡσυχάσω· ἐπ' ἀληθείας, αὐθέντη, τρία μερόνυκτα ὕπνος δὲν ἐκόλλη στὰ μάτια μου, ἐπειδὴ ἐστοχαζόμενον πῶς εἴμαστε σ' ἕνα σπίτι καὶ νὰ ζῶμεν τέτοια ζῶν καὶ νὰ μὴν εἰξεύρω διὰ ποίαν αἰτίαν εἶνε μανισμένος, δὲν ἤμπόρεσα νὰ ἡσυχάσω. Τέλος πάντων ἐκαθήσαμεν νὰ φᾶμε ψωμί τὸ μεσημέρι καὶ δὲν μοῦ ἔδιδε ὄρεξιν νὰ φάω μιά μπουκουναῖα ψωμί· πλέον δὲν ἐβάσταξα, μ' ἐπῆραν τὰ δάκρυα καὶ κλαίοντας τὸν ἐπαρακαλοῦσα νὰ μοῦ εἰπῆ τὴν αἰτίαν ποῦ εἶνε μ' ἐμένα κακισμένος. Τέλος πάντων μὲ πολλὰ παρακαλέσματα μὲ εἶπε πῶς μὲ λυπᾶται πῶς ζοδιάζω πολλὰ εἰς τὰ ρούχα καὶ ὄχι ἄλλο τίποτις. Ἐγὼ τοῦ εἶπα: «ἔχεις δίκαιον εἰς αὐτό· ὅμως ἐγὼ δὲν ἔκαμα περισσότερα ἀπὸ δύο φορεσαίς, μιά καθημερινὴ καὶ τὴν ἄλλη σχολιατικὴ, ἔτσι τὰ εἶχα καὶ ὅταν ἤμουν εἰς τὸν αὐθέντη μου ἐδῶ». Ἐγὼ πάλιν δὲν ἡσύχαξα, ἐπειδὴ πάντοτε μ' ἔκανε τὸν μανισμένον· μάλιστα δὲν ἤθελε νὰ μὲ προστάξῃ νὰ κάμω καμμίαν δουλειάν, μόνον ἔστειλε κρυφὰ ἀπὸ ἐμένα τὸν Γιατζήτζογλου εἰς ὅ,τι εἶχε νὰ κάμῃ. Μετὰ μίαν ἡμέραν ἦ-

στερά με λέγει: « Ἐγὼ σὲ βλέπω καὶ εἶσαι συγχισμένος καὶ διὰ ἡσυχία σου νὰ σοῦ εἰπῶ διατὶ με ἐσένα εἶμαι ψυχράμενος· τὸ πρῶτον εἶνε εἰς τὴν Μπουρσα ὅταν μιᾶς με τοὺς μεσίτας κ' ἐμένα με ἀφίνεις νὰ στέκωμαι καὶ θωρῶ τὸ δεύτερον σὲ βλέπω καὶ μερικαὶς φορὰς ἔχεις κάποιους ἀλόγους θυμούς· τὸ τρίτον, ὅταν ἔρχονται ἄνθρωποι εἰς τὸ σπίτι ἐμπροστά μου μὴ μιλήσ με αὐτούς· τὸ τέταρτο, δὲν θέλω νὰ πίνης καπνὸ μπροστά μου, ἐπειδὴ τὸ σπίτι δὲν εἶνε λοταρία²⁰ τὸ πέμπτο κλειδώνει τὴν κάμαρά σου καὶ πέρνει τὸ κλειδί καὶ ἦλθεν ἓνας φίλος μου διὰ νὰ ἰδῇ τὴν κάμαράν μου καὶ δὲν ἦτον ἀνοικτὴ· τὸ ἕκτο, μιᾶς με τὸ Γιατζήτζογλου καὶ ἔχω ὑποψία πῶς μιλάτε διὰ λόγου μου· τὸ ἑβδομο, ἡ δουλεύτρα βλέπω καὶ δὲν με ἀκούει καὶ λογιάζω πῶς εἶνε ἀπὸ σένα». Καὶ ἐγὼ τῆς ἐμᾶλλωσα μίαν ἡμέραν καὶ πάντοτες ὅταν ἔβλεπα παράστρατα, αὐτὸς τὴν ἐρώτα διὰ νὰ τοῦ πῆ διὰ ποίαν αἰτίαν τὴν ἐμᾶλλωσα· αὐτὴ, καθὼς με λέγει, δὲν τοῦ εἶπε τίποτε· ὅμως εἰς τὸν διον καιρὸν με φοβερίζει καὶ με λέγει: « ἂν με μαλλώσης ἄλλην φορὰν, θὰ τὸ πῶ τοῦ αὐθέντη » τῆς λέγω καὶ ἐγὼ: « ἐγὼ δὲν σὲ μαλλώνω παράστρατα· ἐκεῖνο ποῦ σοῦ λέγω εἶνε καλὸ καὶ διὰ ἐσένα καὶ διὰ τὸν αὐθέντη· ὅμως ἐπειδὴ ὁ αὐθέντης δὲν θέλει νὰ σὲ προστάξω ἐγὼ παρὰ ἀτὸς του, ἐμένα πλέον μὴ με ἐρωτᾷς εἰς τίποτε, ἐπειδὴ εἶμαι καὶ ἐγὼ δούλος ὡς ἂν ἐσένα. » Ἐτοῦτο τὸ ἔκαμα ἐπειδὴ φαίνεται φανερά πῶς ἐσήκωσεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν καὶ ἐλευθερίαν. Αὐτὴ ἡ δουλεύτρα ἦτον ἀπαράλλακτη ὡς ἂν τῆ ρηχίνα²¹ εἰς ὅλα καὶ αὐτὸς τὴν ἐχάλασεν, ἐπειδὴ δὲν τοῦ ἤρεσεν ἡ τάξις τῆς αὐθεντίας σου· ἐγύρυσέ νὰ κάμη τάξαις φραντζέικαις καὶ κατέστησε τόσον τὴν δουλεύτρα, ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ δαρθοῦν. Τώρα θὰ τοῦ φέρῃ ὁ γραμματεὺς ἄλλη. Αὐτὸς ὁ γραμματεὺς εἶνε Ὀλλανδέζος, με τὸν σιὸρ Διαμαντὴ μιλεῖ φραντζέικα καὶ, ὡς φαίνεται, αὐτὸς τὸν ἔβγαλεν ἀπὸ τὰ καύκαλά του. Ἐκεῖ ὅπου ἀπερνούσαμεν ἡσυχὰ δὲν τοῦ ἤρεσεν καὶ τώρα ἔγεινε τὸ σπίτι ὡς ἂν μία Βαβυλῶνα καὶ εἰς τὸ ἐξῆς ὁ Θεὸς εἰξεύρει Ἐγὼ ὡστόσον δὲν ἀποτολμῶ νὰ εἰπῶ τίποτε, ἐπειδὴ ἂν μιλήσω, εἶμαι βέβαιος πῶς θὰ με βρῶσῃ· μάλιστα με τὸ εἶπε καὶ ἀνοικτὰ, λέγοντάς με πῶς εἶναι νοικοκύρης καὶ ὅτι θέλει κάμνει. Ὅσον ἐμισούσα τοὺς ὑπερήφανους, ἡ κακὴ μου τύχη με ἐμπλεξεν εἰς ἓνα ὑπερήφανον, ὅπου ὅλοι οἱ γνωστοὶ φίλοι μου τὸ εἶπαν. Ἐγὼ τοὺς εἶπα πῶς δὲν εἶνε ὑπερήφανος, ἀλλὰ εἶνε ἀκόμη ἀρχά-

²⁰ Σημ. Διευθ. Παρνασσῶ. Ἴσως osteria = καπηλεῖον.

²¹ Σημ. Διευθ. Παρνασσῶ. Ἡ λέξις ὡς ἔχει ἐν τῷ πρωτοτύπῳ (τηρηχίνα) εἶνε ἀκατάληπτος· Ἴσως ἐννοεῖ προγενεστέρην τινὰ ὑπηρέτριαν καλουμένην Ρεγγίναν = Regina, ἢ τὴν σύζυγον τοῦ κατωτέρου ἀναφερομένου Ρήγα.

ριος καὶ με τὸν καιρὸν μανθάνει. Ἐως τώρα φαίνεται πῶς μ' ἐσήκωσεν ὅλην τὴν ἐξουσίαν ἐγὼ διὰ τὸ ἀσκανδάλιστον φέρομαι· σὸ σπίτι ὡς ἂν ἓνας ξένος· τοῦ ὑποσέθηκα νὰ κάμω καθὼς με προστάξῃ καὶ τὰ ἐδέχθηκα εἰς ὅλα ὅπου μοῦ εἶπεν, αὐτὸ τὸ ἔκαμα, αὐθέντη, νὰ ἰδῶ τὰ τέλος ποῦ θὰ καταντήσῃ καὶ διὰ τοῦτο δὲν σὰς ἔγραφα ἀρχήτερα, θαρρῶντας εἰς τὸ ἐξῆς πῶς θ' ἀλλάξῃ γνώμην νὰ περνούμεν ὡς ἂν καὶ πρῶτα. Αὐτὸς ὅμως ὄχι πῶς δὲν ἄλλαξε γνώμην, ἀλλὰ ἔγεινε χειρότερος, μάλιστα ἐγὼ δὲν τοῦ δίδω εἰς τίποτε αἰτίαν, ἐπειδὴ καθὼς εἶπα, ὅλα ἐκεῖνα ὅπου μοῦ εἶπε τὰ ἐδέχθηκα. Ὅμως ἐγὼ, αὐθέντη, βλέπω κακὰ σημεῖα καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ ποῦ θέλει νὰ φύγῃ ἀπὸ ἐδῶ εἶνε διὰ νὰ μείνῃ ἐλεύθερος νὰ κάμη τὰ θελήματά του. Αὐτὸς τὸν καιρὸν ὅπου ἐρχόμεσταν διὰ τὸ Ἀμστερδάμ εἰς τὸν δρόμον ἔβλεπα μεγάλην εὐλάβειαν εἰς αὐτόν, μάλιστα εἰς τὴν κουαραντίαν ἐκάμαμεν τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων τὴν Σαρακοστή καὶ δὲν εὐρίσκαμεν σαρακοστινὰ φαῖτά κ' ἐπαρνούσαμε με ξεροφαγίαν.

Ἐρχόμενος εἰς τὸν δρόμον ἔφθασε τὸ Δεκαπενταύγουστον· ὅλην μέρα ἐπάνω εἰς τὴν πόστα²² καὶ νὰ νηστεύωμεν. Τοῦ εἶπα νὰ καταλύσωμε κρέας διὰ νὰ μὴ μᾶς ἀκολουθήσῃ καμμία ἀσθένεια, ἐπειδὴ εἰς τὸν δρόμον δὲν εὐρίσκαμεν τίποτε ἀπὸ σαρακοστινὰ. Αὐτὸς δὲν ἤθελε νὰ τὸ ἀκούσῃ, ἔλεγα καὶ ἐγὼ: καὶ ὄντως χριστιανὸς ὀρθόδοξος! Ἦθαμεν εἰς τὸ Ἀμστερδάμ· δέκα μῆνες σχεδὸν ἐτρώγαμεν εἰς τοῦ παπᾶ τὴν κάμαρη. Ὑστερα ὡς ἂν ἐπεράσαμεν εἰς τὸ σπίτι, ἦλθεν ἡ σαρακοστή τῶν Ἀγίων Ἀποστόλων· βλέπω καὶ προστάζει τῆ δουλεύτρα καὶ πέρνει κρέας. Ἐγὼ τί νὰ κάμω ὅπου, ἂν τοῦ μιλήσω αὐτὸς δὲν δέχεται; Ἐστοχάσθηκα πῶς θὰ δώσω σκάνδαλον καὶ δὲν θὰ μ' ἀκούσῃ. Ἦλθε τὸ Δεκαπενταύγουστον, ὁμοίως ἐκατελοῦσαμεν περισσαὶς ἡμέραις πρὶν τὴν Σαρακοστήν ἐτρώγαμεν ψάρι. Τὴν Ἐκκλησίαν τὴν ἔχει ὡς ἂν πάρεργον· ὁ ὕστερος ποῦ θεὸς νὰ ἐλθῇ εἶνε αὐτὸς· μάλιστα οἱ ἐδῶ χριστιανοὶ ὅλοι συγχίζονται με αὐτόν. Λέγουν τοῦ παπᾶ: « Πῶς ἡ Πανοσιότης σου μᾶς μαλλώνεις πῶς δὲν ἐρχόμεσθε στὴν ἐκκλησίαν ἐνωρῆς; πῶς δὲν τὸ λὲς τοῦ λογιωτάτου, ὅπου εἶνε σπουδαῖος; » Ὁ παππᾶς ἀποφάσισε νὰ τοῦ τὸ εἰπῇ, ὅμως ἐστοχάσθηκε πῶς δὲν θὰ τὸ δεχθῇ, ἐπειδὴ δὲν δέχεται κανένα νὰ τοῦ μιλήσῃ. Ἐχει φαντασίαις πῶς τὰ εἰξεύρει ὅλα. Ἄν πῆς διὰ τὸ νεγότσιο,²³ σὲ λέγω πῶς τῶχει ὡς ἂν ἐγλεντσέ. Ὅταν ἀπολύκῃ ἡ Ἐκκλησία, αὐτὸς εὐθὺς φεύγει· δὲν κάθεται καὶ αὐτὸς ὡς ἂν πραιματευτῆς ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τοὺς ἄλλους ὅπου μιλοῦν περὶ νεγότσιου

²² Σημ. Διευθ. Παρνασσῶ. Τὸ ἐν χρήσει τότε λεωφορεῖον.

²³ Negozio = ἐμπόριον.

καὶ περὶ ἄλλων συμβεβηκῶν, καὶ εἰς ἐτοῦτα ὅλοι ἔχουν νὰ κάμουν μὲ αὐτόν. Εἰς κοντολογίαὶν ἐδόθηκεν εἰς ματαιότητες καὶ ἡδοναίς· ἡ συναναστροφή του εἶνε μὲ Φραντζέζους καὶ Καλθίνους· ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους πολλὰ σπάνια ἔρχεται κανεῖς, καὶ ἂν ἔλθῃ καὶ κανένας, εὐθὺς γυρεύει τὸν τρόπον νὰ τοῦ δώσῃ δρόμον. Τὸ παππᾶ ἀπ' ὧς ἤλθαμε στὸ σπίτι 2 φορὰς τὸν ἔκραξε καὶ ἤφασ ψωμί· καὶ λογιάζω πῶς τὸ κάνει τὸ πεπερισσότερον μὴπως κ' ἔρθουν οἱ φίλοι του καὶ τὸν ἰδοῦν μὲς¹ στὸ σπίτι. Δίπλα μας κάθηται ὁ σπιτινοικοκύρης μας· αὐτὸς ἔχει 3·κόραις, ἡ ὁποῖαις ἤλθαν νὰ ἰδοῦν τὸ σπίτι καὶ αὐτὸς τῆς ἐδέχθηκε μὲ μεγάλας τιμαῖς, ἐπειδὴ μιλοῦν φραντσέζικα. Ἐκάθησαν εἰς τὴν σεί¹ κάμερα. ἤλθα καὶ ἐγὼ ἀπ' ἔξω μὲ τὸν Γιατζήτζογλου, αὐτὸς ἐφοβήθη μὴπως καὶ πάω καὶ καθήσω κοντά του καὶ κράζει εὐθὺς τὸν Γιατζήτζογλου καὶ τὸν καθίζει κοντά του Ἐλαβε μὲ αὐταῖς θάρρος καὶ ἤλθαν καὶ ἄλλαις φοραῖς εἰς τὸ σπίτι· εἶπέ τους δι' ἐμένα πῶς εἶμαι δοῦλός του καὶ πῶς ἤμουν προτῆτερα ἐδῶ μὲ τὴν αὐθεντία σου, διὰ νὰ τοὺς δώσῃ νὰ καταλάβουν πῶς ἐγὼ δὲν εἶμαι τίποτις στὸ σπίτι. Τότες ἐκατάλαβα πῶς δι' αὐτὴν τὴν αἰτίαν γυρεύει νὰ μὲ βγάλῃ ἀπ' ἐδῶ αὐτά, αὐθέντη, τ' ἀκούω ἀπ' ἔξω. Μίαν ἡμέραν, τὸ βράδυ ἐπῆε καὶ ἐζήτησε μίαν ἀπὸ αὐταῖς νὰ πᾶνε στὸ σπᾶσσο² καὶ τοῦ εἶπεν πῶς δὲν ἤμπορεῖ νὰ πάῃ ἐπειδὴ φορεῖ μακρυὰ ρούχα καὶ τῆς εἶπε πῶς τὸν ἐρχόμενον χρόνον θὰ τὰ βγάλῃ. Αὐτὰ μοῦ τὰ εἶπεν ὅλα ἡ δουλεύτρα μας πῶς τῆς τὰ εἶπεν ἀτῆ τῆς ἐκεῖνη ὅπου προσκάλεσεν, δηλαδὴ ἡ κοπέλλα. Ἐγὼ δὲν σὲ λέγω, αὐθέντη, πῶς ἔχει κακοὺς σκοπούς· ὅμως εἴμαστε ἄνθρωποι καὶ πρέπει νὰ φεύγωμεν ταῖς αἰτίαις. Ἐχει τέσσαρους δασκάλους· ὁ πρῶτος τὸν μαθαίνει ὀργανδέζικα, ὁ δεῦτερος ἐβραϊκὰ καὶ σπανιόλικα, ὁ ὁ τρίτος γεωμετρία, ὁ τέταρτος τὴν κιθάρα, ἓνα ἐγγλέζικο παιχνίδι καὶ εἰς τὸν ἴδιον καιρὸν τὸν μαθαίνει καὶ φραντζέζικα τραγούδια μὲ τὴ μουσική· μάλιστα ἔχει ἓνα μάστορη πολλὰ τεχνικόν. Πολλαῖς βραδειαῖς ἔρχεται στὸ σπίτι ὕστερα ἀπὸ τὰ μεσάνυκτα, στὴ μισῆ ἢ στὴν μίαν ὥραν. Συνειθίζει καὶ πάει μὲ τοῦ Ρήγα τὸν υἱὸν τὸν μεγαλείτερον, εἰς τὸ ὅποιον ἐγὼ σᾶς λέγω πῶς δὲν περπατεῖ σ' ἀχαμναῖς στραταῖς, ὅμως αὐτὸς εἶνε οἰκοκύρης τοῦ σπιτιοῦ· ὡσὰν μείνη μοναχὸς καὶ λείπη τόση ὥρα ἀπὸ τὸ σπίτι ἐκεῖνο, τότε τί γίνεται; Ὅμως αὐτὸς ἀπὸ αὐτὰ ὀλίγο τόνε μέλλει, μῆτε ἀπὸ ζῦγι μῆτε ἀπὸ μαγαζιά· ὅμως εἰς αὐτὸ ἔχει δικαίον, ἐπειδὴ τέτοια πράγματα ἄλλη φορὰ δὲ τὰ εἶδεν· ὅμως σὰν μείνη μοναχὸς, τότες καταλαμβάνει. Βλέπω καὶ ἄλλο ἓνα ἀπὸ τὸν ἀηψιά

¹ Ἴσως εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 6, sei=εἶ.

² Εἰς τὸν περιπάτον.

σας κύρ Γεώργη ὡσὰν ἔμαθε πῶς θὰ τόνε στείλετε, μὲ ἀρώτησε πόσων χρονῶν εἶνε καὶ τοῦ εἶπα ἕως 22 χρονῶν καὶ τὸ εἶχε μεγάλη πίκρα πῶς ἤθελε νὰ ἐρθῇ· τώρα ὅμως ἔμαθε πῶς δὲν τόνε στείλετε καὶ τὸ ἐχάρηκεν. Αὐθέντη, νὰ μὲ γείνη χαράμι τὸ ψωμί ὅπου ἔφαγα τώρα 16 χρόνους, χαίρι νὰ μὴν ἰδῶ ἂν σὲ γράφω τὸ ἓνα διὰ ἄλλο· καθὼς ἀκολουθοῦν ἔτσι σοῦ γράφω καὶ στοχάσου καλὰ ὡσὰν φρόνιμος ἄνθρωπος ὅπου εἶσαι, ἐπειδὴ ἡ ἀρχαῖς του δείχουν ἀχαμναῖς καὶ μὴν πλανᾶσαι στῆς ρητορικαῖς του. Ἐγὼ ὡσὰν πιστὸς δοῦλός σου σὲ γράφω ἐκεῖνο ὅπου βλέπω πῶς εἶνε ζημία σου καὶ ἡ αὐθεντία σου εἶσαι νοικοκύρης καὶ κάμε καθὼς σᾶς φωτίσῃ ὁ Θεός. Καὶ σὲ περικαλῶ νὰ μὲ γράψῃς μὲ πρῶτο, ἐπειδὴ ἐγὼ ἀπεφάσισα πολλαῖς φοραῖς ν' ἀλλαργᾶρω ἀπὸ τὸ σπίτι, ἐπειδὴ δὲν ὑποφέρνεται· ὅμως θέλω νὰ εἶνε μὲ τὴν γνώμην σας καὶ καθὼς μὲ προστάξετε, ἔτσι θέλει ἀκολουθήσω. Ἄν ἀποφασίσετε ὅμως νὰ χωρίσω ἀπὸ τὸ σιὸρ Διαμαντή, σᾶς λέγω μὲ τὸν ὀλίγον μου νοῦν νὰ στείλετε τὸν ἀνεψιὸ σας ἐξάπαντος ἐδῶ. Σὲ γράφω καὶ ἀπὸ τὰ πολλὰ κλάμματα δὲν μπορῶ νὰ βαστάξω τὴν πέννα, συλλογιζόμενος τὴν κακὴ μου τύχη ὅπου τόσους χρόνους δουλεύω εἰς τὴν ξενητείαν καὶ ἀντὶς νὰ εὐρὼ ὀλίγην ἄνεσιν, ἔπεσα εἰς χειρότερα. Ὅμως δὲν τὸ ἀποδίδω ἄλλου παρὰ εἶνε ἐξ ἁμαρτιῶν μου. Ἄν πῆτε καὶ διὰ τὰ ἐξοδά του καὶ εἰς κάθε τί τὸ χέρι του εἶνε πολλὰ ἀνοικτό. Δὲν μπορῶ νὰ σοῦ γράψω καταλεπτῶς τὴ ζωὴ του· ὡστόσον ἀπὸ ἐτοῦτα ὅπου σὲ γράφω κατάλαβε τὴν πολιτεία του. Ἄλλο ἓνα ἄκουσα καὶ δὲν τὸ ἐπίστεψα, ὅμως ἐβεβαιώθηκα καὶ θαυμάζω πῶς ἀποτόλμησε νὰ πάῃ νὰ πῆ τοῦ σιὸρ Στεφάνου ἂν ἤμπορῇ τὴν ἡμέρα νὰ φορῇ τὰ μακρυὰ ρούχα καὶ τὴν νύκτα νὰ βάζῃ φράγκικα νὰ γυρίζῃ. Καὶ τοῦ εἶπεν ὁ σιὸρ Στέφανος ὡσὰν φρόνιμος ἄνθρωπος νὰ μὴ τὸ κάμῃ αὐτό, ἐπειδὴ ὅποιος ἰδῆ θὰ κακοβάλῃ. Ἐπ' ἀληθεία, αὐθέντη, ἀνετρίχιασα ὡσὰν τὸ ἄκουσα πῶς ἀποτόλμησε νὰ τὸ εἶπῃ, ὅπου αὐτὸς πιάνεται πῶς εἶνε σοφός. Ἄκουσα πῶς θὰ πάρῃ τὸν μικρότερον υἱὸν τοῦ Ρήγα εἰς τὸ καντόρι καὶ παρὰ νᾶχη ξένον δὲν εἶνε καλλίτερα νὰ στείλετε τὸν ἀνεψιὸ σας; Καὶ μὲ φαίνεται πῶς εἶνε πολλὰ καλὸ νὰ τόνε στείλετε μὲ πρῶτο, καὶ μένω.

B.

*Διὰ τὴν Σμύρνην, πρὸς τὸν εὐγενῆ μοι αὐθέντη σιὸρ Εὐστάθιο
Θωμᾶ καὶ συντροφία.*

1772 Ὀκτωβρίου 19.

Καὶ μὲ τὴν ἀπερασμένη πόστα σᾶς ἔγραψα περὶ τοῦ σιὸρ Διαμαντῆ
Κοραῆ, τὴν ὁποίαν γραφὴν τὴν ἔδωσα τοῦ σιὸρ Μπρίγκου καὶ τὴν ἔστει-

λεν αὐτοῦ τοῦ σιὸρ Μανωλάκη Κωστάλα διὰ νὰ τήνε δώση στὰ χερίά σας· καὶ σὰς βεβαίωνω τὰ προγεγραμμένα. Τώρα πάλιν δὲν λείπει οὐοῦ νὰ σὰς γράψω περικαλεστικῶς διὰ νὰ μὲ γράψετε μὲ πρῶτο καὶ νὰ μὲ δώσετε ἄδεια νὰ χωρίσω ἀπὸ τὸν σιὸρ Διαμαντῆ, ἐπειδὴ δὲν ἤμπορῶ πλέον νὰ τὸν ὑποφέρω. Αὐτός, αὐθέντη, ἐβάλληκε νὰ μὲ βγάλη κ' ἐμένα ἀπ' ἐδῶ, διὰ νὰ μείνη μονάχος νὰ κάμνη ἐκεῖνα ὅπου γουστάρει ἡ καρδιά του καὶ κάθε ἡμέρα δίδει αἰτίαις διὰ νὰ συγχισθῶ μὲ αὐτόν, νὰ εὔρη ἀφορμὴν νὰ μοῦ πῆ: «σῆκου φύγε!» Ὁμως ἐγώ, αὐθέντη, διὰ ἀγάπῃ σας τὰ ὑποφέρω ὅλα, ὅ,τι καὶ ἂν μὲ κάμη, καὶ δὲν τοῦ δίδω αἰτίαν εἰς τὸ παραμικρόν. Τὴν ὑποταγὴν ὅπου ἔχω εἰς αὐτόν δὲν τὴν ἔκαμα οὔτε εἰς τὴν αὐθεντία σου, ὅπου εἶσαι αὐθέντης μου καὶ ἀπὸ μικρὸς εἰς τὰ χεῖρα σου· καὶ πάλιν δὲν εἶνε εὐχαριστημένος. Στὰς ἀρχαῖς, καθὼς σὰς προέγραφα, μὲ ἤρην ἀφορμαῖς, καθὼς θέλετε ἰδῆ εἰς τὴν γραφὴ ὅπου σὰς ἔστειλα· ἐγώ, αὐθέντη, ἄλλο δὲν στοχάζομαι νὰ τοῦ ἔφταισα, πᾶρεξ σταῖς ἀρχαῖς ὅπου ἤλαμε στὸ Ἄμστερδὰμ εἶχα τὴν ἐλευθερίαν ὅπου μοῦ ἔδωσεν ἀπὸ αὐτοῦ διὰ νὰ περνοῦμεν ὡς ἀνδῆλφια καὶ νὰ βαστοῦμεν τὴν τάξιν ὅπου εἶχαμεν ὄντας ἡ αὐθεντία σου ἐδῶ, ὅπου δὲν ἤβουλοῦσε καλλίτερα. Στῆς ἀρχαῖς ὅπου δὲν εἰζευρε, τὸ ἐχαίρουσαν· σὰν ἔβαλα ὅλα τὰ πράγματα εἰς τάξιν καὶ ἀπόκτησε φίλους, ἐκαταχέρισεν ὁ Σταματῆς νὰ μὴν ὠφελᾶται τίποτες. Ἐγὼ ὅμως, αὐθέντη, σὰν νὰ τὰ εἰζευρα πῶς ἤθελαν νὰ ἐλθοῦν παρόμοια στὸ κεφάλι μου· διὰ τοῦτο σὰς εἶπα ὄντας αὐτοῦ νὰ τὸν κράξετε νὰ τοῦ μιλήσετε μπροστά μου τὸ τί λογῆς ἔπρεπε νὰ φέρνεται μὲ ἐμένα. Τότες μοῦ εἶπετε καὶ ἀνεπαύτηκα εἰς τοῦ λόγου σας, τώρα βλέπω ὅλον τὸ ἐναντίον· ἐκεῖ ὅπου ἤμουν αὐθέντης, ἐγεῖνα σκλάβος. Ἐγώ, αὐθέντη, εἶμαι βέβαιος πῶς τοῦ παραγγείλετε διὰ ἐμένα νὰ περναῖ καθὼς μὲ εἶπετε, καὶ διὰ τοῦτο ἔλαβα καὶ ἐγὼ θάρρος καὶ μιλοῦσα μπροστά του· ποῦ ἤξευρα ἐγὼ πῶς θὰ τοῦ κακοφαίνεται! Ὑστερα ὅμως ὅπου εἶδα τὴ γνώμη του, πῶς δὲν ἤθελε νὰ μιλῶ μῆτε νὰ προστάξω τίποτες στὸ σπῆτι, ἐπαράτησα καὶ ἐφερονόμουν καθὼς ἄνωθεν σὰς γράφω. Δὲν τοῦ ἐναντιώθηκα εἰς τίποτες, ὅπου νὰ μὴ πῆ θετέο: ³⁰ «ἐτοῦτο θέλω νὰ κάμης ἔτσι, καὶ ἐγὼ νὰ τοῦ πῶ ὄχι· ἐγὼ μάλιστα τοῦ εἶπα: «ἂν σοῦ ἔσφαλα εἰς τίποτες ὡς ἂν ἄνθρωπος, πέ μοῦ το νὰ διορθωθῶ, καὶ πρόσταξέ με καθὼς ὀρίζεις νὰ κάμω.» Τέλος πάντων ἔπρεπε νὰ γράψῃ τῆς αὐθεντίας σας, νὰ σὰς γράψῃ τὰ σφάλματά μου καὶ τότες ἡ αὐθεντία σας ἤμπορούσατε νὰ μὲ γράψετε ἐκεῖνο ὅπου εὔρισκετε εὐλογον. Ὁμως ἐγὼ βλέπω μῆτε τῆς αὐθεντίας σας τὸ χατήρι δὲν φυλάττει· διότι ἂν ἐφύλαττε τὸ χατήρι σας, ἂν τοῦ

³⁰ Σημ. Διευθ. Παρνασσῶ. ἴσως ὑποθετέον.

ἔφταια εἰς τίποτες, ἤπρεπε νὰ στοχασθῆ πῶς εἶμαι δουλός σας καὶ νὰ παραβλέπῃ εἰς πράγματα ἀζημιώτα. Αὐτὸς ὅμως, καθὼς εἶπα, δὲν βρῖσκει καμμίαν ἀφορμὴν καὶ γυρεύει, μὲ τὰ πείσματά του νὰ μὲ κάμη νὰ παρέλθῃ ἀπὸ ἐμένα νὰ φύγω, διὰ νὰ μείνη αὐτὸς ἄθῳος. Ὁμως ἐγὼ ἤλα τιμημένα, καὶ ἂν φύγω, θέλω πάλιν μὲ τὴν τιμὴν μου νὰ φύγω καὶ ὄχι χωρὶς αἰτίαν. Τὴν ζωὴν ποῦ τραβῶ ἐγὼ τὴν σήμερον ἐδῶ παρακαλῶ τὸν Θεὸν νὰ μὴ τὴν δώσῃ τοῦ ἐχθροῦ μου. Αὐτὸς μ' ἐμένα δὲν καταδέχεται νὰ μιλήσῃ, πᾶρεξ ὅταν εἶνε τίποτες δουλειά, καὶ αὐτὸ ἂν δὲν τὸν ἐρωτήσω δὲν μοῦ μιλᾷ. Κάθε ἡμέρα ὅταν δὲν ἔχω δουλειά, κάθομαι μονάχος εἰς τὴν κάμαρα· στὸ τραπέζι δὲν μιλεῖ τίποτες· τώρα ὅπου ἐπῆρε τὸν μικρότερον υἱὸν τοῦ Ρήγα εἰς τὸ σπῆτι, μιλεῖ μὲ αὐτόν· μάλιστα μ' ἐσήκωσεν ἀπὸ τὸν τόπον ποῦ κάθουμουν ἐγὼ καὶ ἤβαλεν αὐτόν. Εἰς ἐτοῦτο ὅμως ἐμένα δὲν μὲ κακοφαίνεται· καὶ νὰ μὲ πῆ νὰ πάω στὴν κουζίνα νὰ τρώω μὲ τὴν δουλεύτρα, διὰ τὸ ἀσκανδάλιστο θὰ τὸ δεχθῶ· μὰ στοχάζομαι τὴν ἀχρειότητά του ποῦ ἂν τὴν ἡλικίαν μου δὲν κάνει διαφορὰν, ἐτοῦτο ὅπου ἔκαμε καὶ ἐπῆρε τὸν υἱὸν τοῦ Ρήγα εἰς τὸ σπῆτι, ἀγκαλὰ δὲν κοιμᾶται ἐδῶ, πᾶρεξ ἔρχεται τὸ ταχὺ καὶ φεύγει τὸ βράδυ· τὸ μεσημέρι τρώει ἐδῶ εἰς τὸ σπῆτι. Μ' ἐμένα δὲν καταδέχεται νὰ πάῃ στὴν Μπουρσα, τώρα ὅμως πάει μ' αὐτὸ τὸ παιδί. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς μεσίτας μοῦ εἶπαν πῶς ἔκαμε πολλὰ ἀχαρνὰ ποῦ πῆρεν αὐτὸ παιδί, ἐπειδὴ ὅλα τὰ μυστικά του καντορίου¹ τὰ ξέρει. Εἶνε τρόπος ποτὲ νὰ μὴν μὴν τὰ λέγῃ τοῦ πατρὸς του ὅ,τι βλέπει καὶ ἀκούει; αὐτὸ εἶνε ἀδύνατον. Φθόνος γὰρ οὐκ οἶδε προτιμᾶν τὸ σήμερον. Οἱ μεσίταις, καθὼς βλέπω, κανεῖς δὲν πατεῖ κοντὰ μας, ἀγκαλὰ καὶ εἶνε κεσάτι· ὅμως ὅπως δήποτε καθὼς πουλοῦν οἱ ἄλλοι, ἤμπορούσαμε καὶ ἡμεῖς νὰ πουλήσουμε. Ἐγὼ ντιριοῦμαι νὰ μιλήσω τοὺς μεσίτας, ἐπειδὴ καθὼς μὲ ἰδῆ, εὐθὺς μὲ ἀγριοβλέπει. Βλέποντας καὶ ἐγὼ ἔτσι, ἐπαράτησα· καθὼς ἐλθῆ νὰ μοῦ μιλήσῃ τινὰς, εὐθὺς τοῦ λέγω: «νὰ μιλήσῃ τοῦ ἀτοῦ του»· ἀγκαλὰ δὲν καταλαμβάνει τόσον· ὅμως, ὡς φαίνεται, διὰ τοῦτο ἐπῆρε αὐτὸ τὸ παιδί, διὰ νὰ τὸ ἔχῃ δραγουμάνο. Αὐτὸς κατὰ τὸν σκοπὸν του θαρρεῖ πῶς τὸ κάνει καλά, ὅμως ἐγὼ βλέπω καὶ εἶνε ὅλον τὸ ἐναντίον· ἐπειδὴ ποῖος μεσίτης ἔρχεται ν' ἀγοράσῃ πράγμα, νὰ τοῦ δώσῃ τιμὴν καὶ νὰ στοχάζεται πῶς θὰ τὸ ξεύρῃ καὶ ὁ Ρήγας; Ἐπειδὴ αὐτοὶ εἶνε συντεχνίταις, ἀπὸ τὸ ἴδιο πρᾶγμα ὅπου ἔχει ὁ ἕνας ἔχει καὶ ὁ ἄλλος· ὁ ἴδιος ὁ μεσίτης εἶδε καὶ τῶν δυῶν τὸ πρᾶγμα καὶ τὴν τιμὴν ποῦ θὰ δώσῃ τοῦ ἐνοῦς δὲν θέλει νὰ τὸ εἰξεύρῃ ὁ ἄλλος· ἤμπορεῖ αὐτὸ νὰ γείνη, νὰ τοῦ δώσῃ τιμὴν καὶ νὰ μὴν τὸ ξεύρῃ ὁ Ρήγας;

¹ Comptoir—ἐμπορικὸν γραφεῖον.

ὅμως ἐγὼ δὲν ἀποτολμῶ νὰ τοῦ εἰπῶ τίποτε. Ὁ Βέλγης ἀκόμη στὸ μαγαζὶ μας δὲν ἐπάτησεν, τὴν αἰτίαν δὲν ἤμπόρεσα νὰ τὴν καταλάβω. Δι' αὐτὸ τὸ παιδί τόσο καὶ ὁ σιὸρ Στέφανος ὡσὰν καὶ ὁ σιὸρ Μπρίγκος μοῦ εἶπε καὶ αὐτὸς πῶς ὁ σιὸρ Διαμαντῆς ἔκαμε πολλὰ ἀχαμνὰ ὅπου τὸ πήρε εἰς τὸ σπῆτι. Ἐγὼ πρῶτα τὸν ἐπαινοῦσα τόσο εἰς τοὺς Ρωμαίους ὡσὰν καὶ τοὺς Ὀλλανδέζους· ὅμως τὸ βλέπω, οἱ ἐδῶ Ρωμαῖοι ὅλοι ἐσῆκωσαν τὴν ὑπόληψιν ὅπου τὸν εἶχαν. Ἐπειδὴ ἄλλοι ἐθαρροῦσαν πῶς θὰ γείνη καλὸ παράδειγμα σὲ ὅλους τοὺς Ρωμαίους κ' ἔγεινεν ὄλον τὸ ἐναντίον. Τοῦ Ρήγα τὸν υἱὸν τὸν μεγαλειότερον, μὲ τὸν ὅποιον συνειθίζει καὶ γυρίζει μέρα καὶ νύκτα μαζὶ καὶ θαυμάζω πῶς ἐσυμφώνησε μὲ αὐτὸν ἐπειδὴ εἶνε πολλὰ ἀχμάκης· ἀπ' αὐτὸ νὰ καταλάβετε, ὅπου ἔχει τόσον καιρὸν εἰς τὸ Ἀμστερδὰμ καὶ νὰ τοῦ πῆς ποῖος εἶνε ὁ Βέλγης, δὲν εἰξεύρει νὰ σοῦ τὸν εἰπῇ. Ἀρχήτερα πάντοτε ἐσυνείθιζε καὶ ἐρχονταν ἀργὰ στὴν Ἐκκλησίαν· ἀπ' ὧς ἔσμιξε μὲ τὸν λογιώτατον ἐκαταχέρισαν παντελῶς· νὰ μὴν εἶχε τὸν πατέρα του νὰ τὸν παρακινῶ, λογιάζω πῶς δὲν ἐπατοῦσε ποτέ. Αὐτὸ μὴ θαρρήτε πῶς εἶνε κακῆς διαθέσεως· προέρχεται ὄλον μὲ τὸ νὰ εἶνε μπουνταλᾶς. Ὁλοὶς του ἡ μεταχειρίσεις σχεδὸν εἶνε παιδιακίστικες· καὶ σὲ πράγματα ποῦ πρέπει νὰ ἔχη πόθον νὰ ρωτᾶ τί γίνεται εἰς τὴν πιάτσα, τί πουλοῦν, τί ἀγοράζουν, δὲν τότε μέλει. Ἐδόθηκεν νὰ φέρνῃ ὅλη μέρα τὸν τυπογράφον· τότε τυπώνει γραφαῖς, τότε φατούραις, τότε κονίσματα. Καὶ αὐτὰ ὅλα δὲν τὰ κάνει διὰ ὄφελος, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν ἐπαινοῦν πῶς εἶνε ἄξιος. Αὐτὰ ἔναι ποῦ τοῦ ἐσῆκωσαν τὸν νοῦν καὶ ὅσον πάει αὐξάνει μὲ περηφάνεια καὶ φιλαυτία. Ἐχομεν τόσον πρᾶγμα στὰ μαγαζιά καὶ ποτέ μου δὲν τὸν ἄκουσα νὰ μοῦ πῇ νὰ βροῦμε τὸν τρόπον ὅπου νὰ μπορέσωμε καὶ ἡμεῖς νὰ πουλήσωμε τίποτε. Αὐτὸς τὸ ἔχει προκοπὴ διὰ νὰ ψουνίζη· αὐτὸ τὸ κάνει καθέναι· ἡ δουλειὰ εἶνε νὰ κάμνης καὶ πουλήσης καὶ ὄχι νὰ δίνης ἀπὸ τὰ χαζήρικα. Ἐγὼ, αὐθέντη, καθὼς μὲ γνωρίζετε δὲν εἶμαι ἀρκετὸς νὰ σᾶς γράψω καθὼς πρέπει καὶ διὰ τοῦτο σᾶς μαρολόγω. Ὁμως ἡ αὐθεντιά σας ὡσὰν φρόνιμος ἄνθρωπος καταλάβετε ἀπὸ τούτα ποῦ σᾶς γράφω τὴν κατάστασιν του. Ἄν ἦτον νεγότοισι, αὐτὸς βέβαια ἤθελε νὰ κάμῃ πολλὰ πράγματα. Αὐτὸς πρῶτα δὲν ἤθελε νὰ βγάλῃ τὸ καλοῦπάκι· μήτε τὰ μουστάκια νὰ κόψῃ καὶ τώρα φέρνει κάθε ἡμέρα τὸν περουκιέρη νὰ τοῦ φτιάγῃ τὰ μαλλιά μίαν ὥραν. Ἄν ἔλθῃ κανεὶς διὰ νὰ ἰδῇ πρᾶγμα, πρέπει νὰ τὸν καρτερέψῃ ν' ἀποφτιάσῃ τὴν περουκᾶ του καὶ νὰ μιλήσουν. Ὡσὰ θὰ πάῃ στὴν Μπούρσα, καταχερῶ νὰ ντύνεται ἀπὸ τὰς 11 1/2 ὥραις ἕως στὴ μισή ὕστερα ἀπὸ τὸ μεσημέρι καὶ πάντοτε ἔχει τὸν καθρέφτη κοντὰ του, τὸ τσιμπίδι καὶ τὸ ψαλιδάκι,

ὡσὰν νὰ ἦτο καμμία γιου φράου.¹ Μάλιστα ἔχει ἓνα συχαμένο ἰδίωμα ὅπου πάντοτε μπρὸς στὸ καθρέφτη στέκει. Τὸ καπέλλο του νὰ τὸ ἰδῆς εἶνε ὡσὰν κάποιων φραντζέζικων κουμεντιάνων.² τῆς φριούμπαις³ τῶν παπουτσιῶν του δὲν τῆς βάλλει καθὼς ὅλοι οἱ πραγματευτάδες, μόνον ἐμιμήθηκε τὸν γραμματικὸν του, ὅπου ταῖς ἔχει στραβὰ εἰς τὰ πόδια του καὶ τὰς βάλλει καὶ αὐτὸς ἔτσι. Αὐτὰ ὅλα τὰ παρατηροῦν οἱ γνωστοὶ φίλοι· ὅμως αὐτὸς ἀπὸ αὐτὰ δὲν πέρνει. Ἐνα ἐμπόδιο ἔχει ἀκόμη, ἐμένα. Φεύγωντας καὶ ἐγὼ, ὁ Θεὸς εἰξεύρει τί ἔχει στὸν νοῦν του νὰ κάμῃ. Καὶ διὰ τοῦτο πάλιν τᾶς γράφω, τὸν ἀνεψιὸν σας νὰ τότε στείλετε ἐξάπαντος μὲ πρῶτο. Μίαν ἡμέραν ὅπου ἐγράφαμε διὰ τὴν πόστα, μὲ λέει πῶς ἐγὼ ἤμπορῶ μίαν γραφὴν νὰ γράψω τοῦ Πατρικῆ νὰ τὸν κάμω ὄλον ἰδικόν μου, τὸ ὅποιον τὸ πιστεύω, ἐπειδὴ εἰς πάντα ἔχει προκοπὴ. Αὐταῖς ἡ φαντασίαις εἶνε ὅπου τοῦ σῆκωσαν τὸν νοῦν καὶ τοῦ φαίνεται πῶς δὲν εἶνε ἄλλος ὡσὰν αὐτόν, Ἐγείνε καὶ αὐθέντης εἰς καιρὸν ὅπου αὐτοῦ ἦταν εἰς τὸν πατέρα του ὡσὰν δούλος. Ἡῦρηνεν ἐδῶ τὴν ἐλευτερίαν καὶ πλέον ἐπεγέντησε τὸν ἑαυτὸν του· διὰ τοῦτο ἡ Εὐρώπη δὲν εἶνε δι' ἐμᾶς, ἐπειδὴ τοὺς νέους τοὺς φτεῖρει, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἅγιος νὰ μᾶς βοηθήσῃ.
(Ἐπεταὶ συνέχεια)

¹ Jung frau=νεᾶνις.

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

Ἰούνιος 1892

Τμημα Καλῶν Τεχνῶν. Εἰς μίαν τῶν προγενεστέρων συνεδριάσεων τοῦ τμήματος τούτου ὁ κ. Φίλιππος Οἰκονομίδης ἀνέγνωσε δύο ποιήματα, τὸ ἐν γερμανιστὶ καὶ τὸ ἕτερον Ἑλληνιστὶ παρ' αὐτοῦ συντεθετα εἰς μνήμην τοῦ ἀποβιώσαντος ἐπιφανοῦς προέδρου τοῦ τμήματος Ἀλεξάνδρου Ρ. Ραγκαβῆ. Τὰ ποιήματα ταῦτα ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

AN ALEXANDER RANGABÉ

Ein Geistes stern ist uns dahingegangen
Du wast für Hellas, Rangabé, der Stern ...
Du hast geglänzt in Leben noh' und fern ...
Wo solltest denn dein Strahl nicht hingelangen ...

¹ Ἡθοποιῶν.

² Πόρπας.

Grazien, Musen haben dich erzogen ;
 Apollo selbst, der schönste Gott, gepflegt,
 Sie haben Honig dir im Mund gelegt,
 Dass lieblich süß aus ihm die Worte flogen . . .
 Nun hast du satt, mir scheint, das Welt gethümel
 In dessen Mitte du so schön gesungen . . .
 Nachadem du unverwelkten Kranz Errungen
 Flogst hin in deine Heimath, in den Himmel ! . . .
 Dort willst du wohl mit Gottes engeln wieder
 Ganz fern vom alten irdischen Gewimmel
 Fortsetzen die begeist'rungs vollen Lieder ! . . .
 Athen, den 17)29 en Januar 1892.

Φ. Α. Οίκονομίδης

ΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΝ ΡΑΓΚΑΒΗΝ

Λαμπρός πνευματικός ἀστὴρ κατέδου
 Ἑλλάδος· σύ, ὦ Ραγκαβῆ, αὐτός !
 Μακράν, ἐγγύς, ἐγένου ὁρατός
 Ποῦ μία κἄν ἀκρίς σου δὲν εἰσέδου ;
 Σ' ἀνέθρεψαν αἱ Χάριτες, αἱ Μοῦσαι
 Καὶ ὁ Ἀπόλλων κάλλιστος Θεός.
 Αὐταὶ εἶν' αἱ θεότητες αἱ δοῦσαι
 Μέλ' εἰς τὰ σὰ τὰ χεῖλη ἀφειδῶς.

Τοῦ κόσμου πλὴν τὴν τύρβην ἐβαρύνθης
 Πλέον, θαρρῶ, ὠραῖα ἔνθα τόσα
 Ἡ γλυκυτάτα ἔψαλλέ σου γλῶσσα,
 Κ' εἰς οὐρανὸν ἐκπτάς ἀπεμακρύνθης,
 Τὴν θείαν σου πατρίδα, μετ' ἀγγέλων,
 Μακράν τῆς Γῆς, ἐφ' ἧς πρὸς ὦραν ἦνθης
 Ἐνθου ᾠδὴν νὰ συνεχίσῃς μέλλων !